

φονευμένου, ἀλλ' αὐτὸ τὸ χέρι σπικνώνοντάς το ἔμεινεν εἰς τὸ χέρι του, χωρισμένον ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ τὸ σπαθί τῶν Αἰγυπτίων τὸ εἶχε κόψει εἰς τὴν μάχην. Ὁ Κῦρος, ὡς εἶδε τοῦτο, ἐλυπήθη περισσότερο, καὶ ἡ γυναῖκα παίρνοντάς τὸ χέρι τοῦ ἀνδρός της ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Κῦρου τὸ ἐφίλησε καὶ ἐπροσπάθησε νὰ τὸ σμῖξει καὶ ταιριάσει πάλι μετὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀποθαμένου, καὶ λέγει πρὸς τὸν Κῦρον : ὦ Βασιλέα, ὅλο τὸ σῶμα εἶναι τέτοιαις λογῆς κομματιασμένον, ἀλλὰ ποῖα ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ ἰδεῖς ; Καὶ εἶπε ἀκόμη : ἐξ αἰτίας σου ὑπέφερε θάνατον καὶ ἐξ αἰτίας μου, ὦ Κῦρε· ἀνόητη ἐγὼ τοῦ ἐπαρήγγειλα νὰ φερθεῖ μετὰ ἀνδρείαν διὰ νὰ σὲ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ὑπόληψίν σου καὶ ἀγάπην· καὶ αὐτὸς δὲν ἐσυλλογίσθη τί θὰ ὑπόφερνε, ἀλλὰ τί θὰ ἔκαμνε διὰ νὰ σοῦ γίνῃ εὐάρεστος, ὅθεν, μὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ χωρὶς φεγάδι ἀποθνήσκει, ἀλλὰ ἐγὼ ὁ σύμβουλός του ζῶ καὶ εἶμαι. Ὁ Κῦρος ἔκλαυσε σιωπηλῶς εἰς αὐτὰ τὰ λόγια τῆς γυναίκος· ὦ γυναῖκα, αὐτὸς ἔλαβε ἐνδοξο τέλος, ἀπέθανε νικητῆς· ἐσύ ὅμως στόλισέ τον με αὐτὰ τὰ δῶρα ποῦ σοῦ προσφέρει· (τότε ὁ Γαβρίας καὶ Γαδάτας ἔφεραν πολὺ τιμὰ στολίδια). Μάθε ἀκόμη, τῆς λέγει ὁ Κῦρος, ὅτι καὶ μετὰ ἄλλας τιμὰς θὰ δοῦναι· θὰ ὑψώσω μαρτυροῦν, ἄξιον τῆς ἀρετῆς του καὶ τῆς φήμης του· ἐσύ μὴ νομίζεις ὅτι μετὰ τὸ θάνατον τοῦ ἀνδρός σου μένεις ἔρημη· θὰ σὲ τιμῶ διὰ τὴν φρόνησίν σου καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς σου, θὰ ἐκλέξω ἄνδρα πιστὸν μου νὰ σὲ ὁδηγήσῃ ὅπου ἀγαπᾷς, μόνον φανέρωσα ποῦ ὀρέγεσαι νὰ ὑπάγεις. — Ἐχω θάρρος, Κῦρε, δὲν θὰ σοῦ κρύψω ποῦ βούλωμαι νὰ ὑπάγω.

Ὁ Κῦρος ἀνεχώρησε λυπούμενος τὴν γυναῖκα ὅπου ἐστερεῖτο τοιοῦτον ἄνδρα, καὶ τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος δὲν ἔμελλε πλέον νὰ τὴν ζαναῖδεῖ. Ἡ Πάνθια εἶπεν εἰς τὴν συνοδείαν της νὰ ἀπομακρυνθεῖ ὀλίγον, νὰ κλαύσῃ μονάχη τὸν ἄνδρα της· μόνον ἐπαρήγγειλε τὴν τροφὸν της νὰ μὴν ἀναχωρήσῃ, καὶ τῆς λέγει : ὅταν ἐννοήσῃς ὅτι ἀποθνήσκω νὰ με τυλίξεις εἰς ἓνα σενδόνι μετὰ τὸν ἄνδρα μου. Ἡ τροφὸς ἐκατάλαβε τὸν σκοπὸν της, τὴν παρεκάλεσε νὰ μὴ κάμῃ ἄδικον τοῦ ἑαυτοῦ της εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητός της· ἀφοῦ ὅμως εἶδε ὅτι δὲν ἐκέρδιζε τίποτε εἰς τὴν γνώμην της, ἐκάθισε καὶ ἐθρηνηλογοῦσε. Ἡ Πάνθια ἔβγαλεν ἀπὸ τὸν κόρπον της μαχαίρι καὶ ἐπληρώθη, ἔτρεχε τὸ αἷμα, καὶ ἀκουμπώντας τὴν κεφαλὴν της εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνδρός της ἐξεφύχθη. Ἡ τροφὸς ἔβαλε κλάϊμα περισσότερο καὶ ἐτύλιξε τὸ ἀγαπημένον ἀνδρόγυνον εἰς ἓνα σενδόνι κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς Πάνθιας. Ὁ Κῦρος, ὡς ἤκουσε τὸ λυπηρὸν ἄκουσμα ἔτρεξε ἐντρομος, ὡς τάχα νὰ δυνηθεῖ νὰ σώσῃ τὴν νέαν· ἀφοῦ καλοεῖδε τὸ θέαμα τῆς λύπης, ἀνεχώρησε καὶ ἔλαβε φροντίδα καὶ ἐτίμησε τέτοιον ἄνδρα καὶ τέτοιαν γυναῖκα, καὶ τοὺς ὕψωσε περίφημον καὶ μεγαλοπρεπῆ τάφον.

Ἄλλο παράδειγμα τώρα ἀκούσατε τῆς εὐαισθησίας τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων. Ἐσώζεται παράδοσις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅτι ὁ Ἄδμητος τῆς Θεσσαλίας ἐκινδύνευεν εἰς ὥραν θανάτου· ἦλθε χρησμὸς ἀπὸ τοῦ Δελφούς, ὅτι ἂν ἄλλος θέλῃ νὰ ἀποθάνῃ ἀντὶ τοῦ ἀνδρός ἐκείνου, οἱ θεοὶ τὸ ἐδέχοντο. Πατέρας καὶ μητέρα εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ χρησμοῦ ἔμειναν ἄφωνοι. Ἡ Ἀλκешτη εἶπε δέχεται θάνατον ἀντὶ τοῦ ἀνδρός της. Ὁ Χάρος καὶ ἡ Μοῖρα ἐδέχθησαν τὴν ἀνταλλαγὴν. Ἡ ψυχὴ, ἡ φωνὴ τοῦ τραγικοῦ Εὐριπίδου μᾶς προσφέρει ὡραῖο παράδειγμα εὐαισθησίας ἑλληνικῆς μετὰ τὴν ὁμιλίαν τῆς Ἀλκешτῆς· ἀκούσατε.

Ἄμα ἡ Ἀλκешτη αἰσθάνθη τὸ τέλος της, ἔλουσε τὸ σῶμα της εἰς τὸ καθαρὸ νερὸν τοῦ ποταμοῦ, ἐστολίσθη μετὰ τὰ πλέον ὡραῖα της φορέματα· ἔπειτα ἐνώπιον τοῦ ἀγάλματος τῆς Θεᾶς Ἐστίας ἐδεήθη : Θεά, πρὶν κατέβω εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Ἄδου, γονατίζω ἐμπρὸς σου· γίνου ἐσύ μητέρα τῶν τέκνων μου· δῶσε ἐσύ εἰς τὸ ἄρσενικόν μου τέκνον συμβίαν ἀξίαν τῆς ἀγάπης του, καὶ εἰς τὴν θυγατέρα μου ἄνδρα ἄξιον αὐτῆς. Θεά, κάμε νὰ μὴν ἀποθάνουν τὰ τέκνα μου πρὶν τῆς ὥρας εἰς τὸ κάλλος τῆς νεότητος, καθὼς ἐγὼ ἀποθνήσκω, ἀλλὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ φθάσουν εἰς εὐτυχισμένα γηράματα.

Τὰ τέκνα της ἐν τοσούτῳ ἐπιάνοντο ἀπὸ τὰ φορέματά της, τὴν φιλοῦσαν, τὰ ἐφίλειε, ὅλο τὸ πάλαι ἠχολογοῦσε ἀπὸ κλάϊμα· δὲν ἐστάθη ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον νὰ μὴν ἐπικσε ἀπὸ τὸ χέρι πρὸς ἀποχαιρετισμὸν. Ὁ Ἄδμητος, κρατώντας τὴν εἰς τὴν ἀγκαλιάν του, ἐδέρνετο ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν τῆς λύπης· τέλος ἡ Ἀλκешτη εἰς τὸ ψυχομαχητὸν τῆς ἀπάνου, τοῦ λέγει τὰ ἀκόλουθα λόγια : Ἄδμητε, βλέπεις πῶς εἶμαι, ἀλλὰ πρὶν κλείσῃ ὁ θάνατος τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, νὰ σοῦ εἰπῶ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ἡ θυσία τῆς ζωῆς μου σώζει εἰς ἐσὲ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀποθνήσκω διὰ ἐσέ· ἐδύνουμουν, ὡς ἡξεύρεις, νὰ μὴν ἀποθάνω, ἐδύνουμουν εἰς τὴν ἡλικίαν μου νὰ πάρω δεύτερον ἄνδρα· δὲν ἔστερξα νὰ ζήσω, χωρισμένη ἀπὸ σέ· δὲν ἐψήφισα τὴν νεότητά, καὶ ἐπροτίμησα θάνατον· οἱ γονεῖς σου πλὴν εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς των δὲν ἔκαμαν ἕ τι ἔκαμα ἐγὼ, νὰ ἀποθάνουν, νὰ σώσουν τὸν μονακριβὸν υἱόν τους· ἂν αὐτοὶ ἐδέχοντο θάνατον, ἐγὼ θὰ ἐζοῦσα· ἐσύ δὲν θὰ ἐθρηνηλογοῦσες τὴν ἄλλειψιν τῆς μητρὸς τῶν τέκνων σου. Τώρα μοναχὸς θὰ ἀναστήσεις ὀρφανά· ἀλλ' οἱ θεοὶ ἠθέλησαν νὰ ἔλθουν τὰ πράγματα ὡς ἦλθαν· ὑπομονή !

Τώρα σὲ παρακαλῶ μίαν χάριν, ἀντὶ τῆς ζωῆς ποὺ σοῦ δίδω. Ποία χάρις ἰσοδυναμεῖ τὴν στέρησιν τῆς ζωῆς; ἄλλὰ ἀκουσε, δίκαιο πράγμα σοῦ ζητῶ· ἂν ἀγαπᾷς τὰ παιδιὰ μας, καθὼς ἐγὼ τὰ ἀγαπῶ, μὴν πάρεις ἄλλην γυναῖκα, ἢ ὑποία ἴσως ὥς μητριά, δύνανται νὰ τὰ τυραννεῖ, μὴ, παρακαλῶ! τὰ τέκνα μας θὰ ἔχουν εἰς σὲ καταφύγιον· ὅς μὴ τοὺς γίνεταί ἐμπόδιον ἡ μητριά δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν μητέρα· ἐσέ, κόρη μου, εἰς ὥραν γάμου ποία θὰ σὲ ἐπιμεληθεῖ; ποία θὰ σὲ παρασταθεῖ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ τοκετοῦ, ὅταν ἡ παρουσία τῆς μητρὸς εἶναι τὸ γλυκύτερον τῶν παρηγορημάτων; ἀποθνήσκω, "Αδμητε, σᾶς ἀποχαιρετῶ· ἔχε, "Αδμητε, τὸ καύχημα, ὅτι ἔλαβες τὴν καλύτερη τῶν γυναικῶν καὶ σεῖς, παιδιὰ μου, τὴν καλύτερη τῶν μητέρων!

Μοῦ φαίνεται, κύριοι, ὅτι, τύπους εὐαισθησίας Ἑλληνικῆς ζωηρότερους ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους δὲν ἐδύνουμουν νὰ σᾶς προσφέρω· ἀλλὰ θὰ σᾶς εἰπῶ τώρα καὶ ἕλλο παράδειγμα, ἴσως καὶ ἀνώτερο, ὑψηλότερο ἀπὸ τὰ εἰρημένα, ἀνώτερο χάριν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ, καὶ χάριν τοῦ εἶδους τῆς ὁμιλίας. Αὐτὸ τὸ παράδειγμα μᾶς τὸ δίδει πάλαι ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους μὲ τὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Κύρου. Ὁ Κύρος, γνώστης τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του, ἀποχαιρετᾷ τοὺς υἱοὺς του, τοὺς φίλους του. Χαίρομαι ὅτι ἀποθνήσκω ἀφήνοντας τὴν πατρίδα μου, ὅχι πλέον ταπεινὴν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ προτιμητέαν, δοξασμένην εἰς τὴν αἰκουμένην· παραγγέλλει πολλὰ ἀγαθὰ παραδείγματα εἰς τὰ τέκνα του· τέλος, ἰδοὺ τώρα τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀθηναίου Ξενοφῶντος, τέλος, λέγει ὁ Κύρος, ὅμα ἀποθάνω, ἀποδώσατε εὐθὺς τὸ σῶμα μου εἰς τὴν γῆν· τί γλυκύτερον νὰ σμιχθεῖ ἢ σκόνῃ μου μὲ τὴν γῆν, ἢ ὁποία γεννᾷ τὰ πάντα, καὶ τρέφει τὴν ἀνθρωπότητα; Ἐγὼ πάντοτε ἐστάθηκα φιλόανθρωπος, καὶ τώρα εὐχαρίστως θὰ συγκοινωνήσω μὲ τὴν γῆν, τὴν εὐεργέτριαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Κύριοι καὶ κυρίες, ὁποῖον κάλλος ψυχῆς, ὁποῖα εὐαισθησία καρδίας, ὁποῖα φωτογραφία ψυχῆς Ἑλληνικῆς! Μὴν εἰπῆτε ὅτι ὁ Κύρος ὁμιλεῖ, ὁμιλοῦν τὰ φυλλοκάρδια, λαλεῖ τὸ γλυκὺ στόμα τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀπτικήν μέλισσαν δὲν τὸν εἶχαν ὀνομάσει οἱ συμπατριῶται του:

Προβλέπω, κύριοι καὶ κυρίες, μίαν ἀντιλογίαν ἐδῶ ἀπὸ τοὺς ἐντίμους ἀκροατάς μου· τάχα διότι ἦτον τοιαύτη ἡ καρδιά τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, τέτοιος ἦτον ὅλος ὁ Ἑλληνικὸς λαός; Ἀπίστευτον! Ἀπαντῶ μὲ εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἀντιλογίαν· σκεφθῆτε ἓνα φυτὸ τῆς γῆς, μίαν κυτρίαν, μίαν λεμονιάν· ἀνθίζουν, χύνουν καρπὸν εἰς κάθε μέρος τῆς γῆς; "Ὁχι! Χρειάζεται εὐτυχισμένη σύμπτωσης, συζυγία τόπου ἁρμοδίου, ἀέρος, ἡλίου, βροχῆς· ὁμοίως ἡ ἐμφάνισις ἀνθρώπων ἐξόχων δὲν γίνεται, παρὰ ὅπου τὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου τὸν συνδράμουν· ποῖος παλὺ, ποῖος ὀλίγο, ὅλοι ὁμοιάζουν, ἀλλὰ ἓνας ἐξέχει καὶ ὀνομάζεται "Ὀμηρος, Σοφοκλῆς, Ξενοφῶν, Δημοσθένης· χάριν λόγου ἐπειδὴ ἀνέφερα τὸν Δημοσθένην, ἡ ἁρμονικὴ γλώσσα τῶν Ἑλλήνων ἦτον εἰς τὰ χεῖλη ὅλων. Καθεὶς τῶν Ἀθηναίων ἔλεγε εὐχομαι τοῖς θεοῖς, εὖνοιαν, διατελῶ, πόλιν· ἀλλ' ἔρχεται ὁ Δημοσθένης καὶ πλάττει τὴν θαυμαστὴν περίοδον: «Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσῃν εὖνοιαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσούτην ὑπάρξει μοι παρ' ὑμῶν εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα».

Εἰς τὴν ψυχὴν, κύριοι καὶ κυρίες, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, συγκεντρώνεται τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς καρδίας σκορπισμένο εἰς πολλούς. Ἡ χάρις αὐτῇ τῆς εὐαισθησίας τῶν προγόνων μοῦ δίδει ἀφορμὴν νὰ εὐλογήσωμεν τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ὁποῖοι μὲ τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς των καὶ τῆς παρουσίας των, προσιμίαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐπειδὴ χωρὶς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡ καρδιά μένει μακρά, δὲν ἔχει φτερὰ γενναίων αἰσθημάτων καὶ ἀρετῆς· τὸ φτερὸ θέλει ἀέρα, ἀγαπᾷ ἡ ψυχὴ νὰ κυματίζει τὰ πτερὰ τῆς εἰς τὰ οὐράνια· ἡ δουλεία εἶναι στέρησις πνοῆς, ἀέρος, πτερὸ πζακισμένο. Δὲν θέλω, κύριοι καὶ κυρίες, νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου, χωρὶς νὰ σᾶς προσφέρω παράδειγμα εὐαισθησίας συγγραφέως ξένου ἔθνους, τοῦ Βιργιλίου. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐξαισίου κάλλους παράδειγμα θὰ ἀκούσετε, ἀλλὰ εἰς τὴν τύσῃν ἀκμὴν τῆς εὐμορφίας τοῦ αἰσθάνεσθαι ἓνα τι, θὰ ἐξηγηθῶ μὲ εἰκόνα λόγου, τὸ ποίημα τὸ ἑλληνικόν, ἢ εὐγλωττία τῆς καρδίας τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, εἶναι γλυκὸ νερὸ καθαρὸ, τοῦ Λατίνου συγγραφέως εἶναι μὲν νερὸ καθαρὸ, πλὴν μοῦ φαίνεται, ὥς τάχα νὰ ἀκούωμεν μίαν μικρὴν· μικρὴ γλυφάδα, μίαν ἀδυναμία γλυκύτητος φυσικῆς. Σᾶς μεταφράζω ἀπὸ τὸ λατινικόν, ἀπὸ τὸ τέταρτον βιβλίον τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου. Ἴσως καὶ τὸ Βιργιλιανὸν διήγημα εἶναι ἄμεμπτον, ὁλοφάνερα ὁμῶς ποτίζεται ἀπὸ νάματα Ἑλληνικά· προσέξετε.

Πάθος θανατικοῦ ἐβασάνιζε τὰ μελίσσια τοῦ Ἀριστέου· ὁ πλούσιος μελισσοουργὸς ἦτον εἰς ἀπελπισίαν, ἔκαμε τρόπον καὶ ἐρώτησε τὸν μάντιν Πρωτέα, ποῖοι θεοὶ τὸν ὀργίσθησαν καὶ τόσο τὸν ζημιώνουν. Δὲν εἶναι θεὸς ὀργισμένος μαζί σου, ἀπεκρίθη ὁ μάντις, ἡ ἀδικία σου πρὸς τὸν Ὀρφέα σοῦ προξενεῖ

αὐτὰ τὰ δεινὰ ὅταν ἡ Εὐρυδίκη, συμβία τοῦ Ὀρφείου, ἔφραγε κνηγνημένη ἀπὸ σέ, δὲν εἶδε ἡ νέα ὄφιν φαρμακερὴν κρυμμένον εἰς τὰ χορτάρια, τὸν ἐπάτησε· καὶ τὸ δάγκισμα τοῦ ριδιοῦ τῆς προξένησε θάνατον. Τὴν ἔλλαυσαν οἱ νύμφες Δρυάδες, τὰ βουνὰ τῆς Ροδόπης, οἱ ποταμοὶ καὶ οἱ κάμποι. Ὁ Ὀρφεὺς κτυπώντας λυπητερά τὴν λύραν, νύχτα καὶ ἡμέρα εἰς τὰ χεῖλη του εἶχε τὴν ἀγαπητὴν του σύζυγον, καὶ εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Ἄδου ἐκατέβη. Ἀπὸ τὴν γλυκύτητα τῆς φωνῆς του μαγευμένοι ἤρχοντο οἱ ἴσκιαι τῶν ἀποθνεύσαντων, τόσοι, ὥστε χιλιάδες πουλιῶν μαζώνονται εἰς τὰ δέντρα, ὅταν βροχή καὶ χαλάζει τὰ κατεβάξει ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη· ἤβλεπες μητέρες, κοράσια, μεγαλόψυχους ἥρωας, παιδιὰ πρυφερὰς ἡλικίας· ἔφριξαν εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς φωνῆς τοῦ Ὀρφείου, καὶ τὰ φίδια εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν Εὐμενίδων, καὶ τὰ τρία στόματα τοῦ Κερβέρου· τέλος ἡ Εὐρυδίκη, κατὰ συγκατάνευσιν τῶν θεῶν τοῦ Ἄδου, ἐδόθη εἰς τὸν Ὀρφέα νὰ ἰδεῖ πάλαι τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· ἀλλ' ὁ ἀτυχὴς ἐραστὴς ἐβίασε τὸν νόμον· ὀλίγο ἔλειπε ἀκόμη νὰ ἰδοῖν τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἐστράφη ὁ Ὀρφεὺς νὰ ἰδεῖ ἂν τὸν ἀκολουθεῖ ἡ νέα· ἐλύθησαν τότε εὐθὺς οἱ συμφωνίαι μὲ τοὺς θεοὺς τῶν νεκρῶν· φωνάζει ἡ Εὐρυδίκη· Ἄτυχε, τί ἔκαμες; Πάλιν σὲ χάνω καὶ μὲ χάνεις, χαῖρε· φεύγω· θάνατος κοιμίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς μου· ὄχι πλέον ἐδική σου, ἀπλώνω πρὸς σέ εἰς χαιρετισμὸν τὰς ἀγκάλας μου».

Ἐπὶ ματαίῳ ὁ Ὀρφεὺς ἠθέλησε πάλιν νὰ ἡμερώσει τὸν βασιλέα τοῦ Ἄδου· ὁ Χάρως ἐπῆρε εἰς τὴν λέμβον του τὴν Εὐρυδίκην, βυθισμένην εἰς τὴν κρυάδα τοῦ Θανάτου. Τί νὰ κάμει ὁ ἐλκεϊνὸς σύζυγος; διὰ ἑπτὰ μῆνας ἔκλαιε ἐκεῖ εἰς τὸν Στρυμόνα ποταμὸν· ἐκατέβαιναν τὰ θηρία τοῦ δάσους νὰ τὸν ἀκούσουν, ἐπείοντο τὰ δένδρα εἰς τὴν φωνήν του· ὁμοιαζε ἀγῶνι, τὸ ὅποῖον μοιρολογάει τὴν νύκτα τὰ τέκνα του, ἀρπαγμένα ἀπὸ ἄσπλαγχτον χωρικόν. Ἀγάπην, ὑπανδρείαν ἄλλην δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀκούσει ὁ Ὀρφεὺς, ὥστε θυμωμένες οἱ νέες ἐκείνου τοῦ μέρους, ἐφόνευσαν τὸν εὐμορφον τραγουδιστὴν καὶ ἡ κεφαλὴ του χωρισμένη ἀπὸ τὸ ἀλάβαστρον τοῦ λαιμοῦ του, καὶ κυματιζομένη ἀπὸ τὸν Εὐρον ποταμὸν, πάλαι ἀγδονολαλοῦσε τὸ ὄνομα τῆς Εὐρυδίκης· Εὐρυδίκην ἀντιλαλοῦσαν οἱ παραποταμιᾶς καὶ τὰ δάση.

Ἄς ἐπαναλάβωμεν, κύριοι καὶ κυρίες, τὸν ἔπαινον τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἀγῶνος, ἔπαινον τὸν ὁποῖον μᾶς εἶχε διακόψει ὁ Βιργίλιος. Ἄς τοὺς μακαρίσωμεν λοιπόν, ὅτι συμμορφώθηκαν ἐντελῶς μὲ τὸν ὕμνον τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν ἀρετὴν.

Ἄρετὰ πολύμοχθε γένει βροταίῳ...
Σᾶς πέρι παρθένε μορφῆς καὶ θανεῖν ζηλωτὸς
Ἦν Ἑλλάδι πότμος...

Διὰ τὸ κάλλος σου, ὦ παρθένε ἀρετῇ, ἐπιθυμητὸς καὶ ὁ θάνατος εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὅποιος ἐραστὴς σου, ὦ ἀρετῇ, προτιμᾷ κακοπάθειες, κινδύνους, παρὰ τὴν λάμψιν τοῦ χρυσίου καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ ὕπνου.

Καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς ὁποίους ἀναφέρωμεν ἀπέδειξαν μὲ τὴν πρᾶξιν τὴν λατρείαν τοὺς πρὸς τὴν ἀρετὴν εἰς τὰ δακρύχαρα, φιλελεύθερα, ἡρωικὰ ἔργα τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ ἃς ἔχομεν πίστιν ὅτι δαφνοστόλιστοι πάλαι καιροὶ θὰ τιμήσουν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. (Ὁ ἄ ἡμουν, κύριοι καὶ κυρίες, ἔνοχος ἀδικίας, ἀχαριστίας πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα, ἂν δὲν σᾶς ἔφερνα καὶ παραδείγματα τῆς εὐαισθησίας τῆς καρδίας τῶν νέων Ἑλλήνων, καὶ παρακαλῶ ἀκροασθῆτε. Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἰωάννου Παπαρηγοπούλου ἤκουσα ἀπὸ Ὀθωμανὸν ἀξιωματικὸν διήγημα, φωτεινὴν μαρτυρίαν εὐαισθησίας ψυχῆς Ἕλληνος σηματοφόρου τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγῶνος.

Εἰς μίαν μάχην, ἐδιηγεῖτο ὁ Ὀθωμανός, εἰς μίαν μάχην οἱ ἐδικοὶ μου ἐκυνήγησαν τοὺς ἐδικούς σας. Ὁ σηματοφόρος σας πληγωμένος ἐγονάτισε, κρατοῦσε ὅμως δυνατὰ τὴν σημαίαν· δευτέρω βόλῃ τὸν πῆρε, τὸ αἷμα ἐξεχείλισε εἰς τὰ περίσσια μακρὰ μαλλιά του, χυμένα εἰς τὰς πλάτες του· μὲ τὴν αἱματομένην κεφαλὴν του ἀκουμβημένη εἰς τὸ κοντάρι τῆς σημαίας ἐφώναζε εἰς τοὺς συντρόφους του: τὸν σταυρόν! τὸν σταυρόν! μὴν ἀφήσετε νὰ πέσει εἰς τὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ! τὴν σημαίαν, μὴν φεύγετε, ἐλᾶτε νὰ πάρετε· ἐντραπῆτε τὴν πατρίδα μας, τὰ δάκρυα τῶν Ἑλλήνων, τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν μητέρων μας· ἐλᾶτε πάρετε τὸν σταυρόν ἀπὸ τὰ ἀδύνατα χέρια μου, τρέξετε.

Καὶ οἱ σύντροφοί του, κεντημένοι ἀπὸ τὰς ἄγριες φωνάς του ἐστράφησαν καὶ ἐπῆραν τὴν σημαίαν ἀπὸ τὸ χέρι του. Τότε αὐτός, στρεφόμενος πρὸς τοὺς ἐδικούς μου, ἐλᾶτε, εἶπε, φονεύσετέ με τώρα. Δὲν ἔλειψαν οἱ ἐδικοὶ μου εἰς τὸ κάλεσμα, ἐχύθηκα καὶ ἐγὼ νὰ τὸν γλυτώσω. Δὲν πρόφθασα· οἱ ἐδικοὶ μου τὸν εἶχαν ἀποτελειώσει· εἶπα καὶ τὸν ἔθαψαν, καὶ τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τοῦ νέου ἀνταποκρίνατο μὲ τὴν γενναϊότητα τῆς καρδίας του.

Κύριοι καὶ κυρίες, μὴν λησμονήσωμεν ποτέ, ὅτι ἡ σημαία ἐκείνη κυματίζει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς παντὸς Ἑλλήνος καὶ Ἑλληνίδος καὶ διψᾷ νὰ ἀναγεῖται τὰ ἀνδραγαθήματα τῆς σημαίας τοῦ Λαβάρου, ὅσα μᾶς ἐσφόρησε τὴν περασμένην Κυριακὴν ὁ Αἰγαιοπελαγίτης συνάδελφός μας, βεβαιώνοντας ὁ εὐγλωττος φίλος μας μὲ τὴν ὁμιλίαν του, βεβαιώνοντας τὸ γνωμικὸν τοῦ Κάμμενς, «ἡ Ἑλλάς μήτηρ εὐγλόττων καρδιῶν».

57. ΠΡΟΠΟΣΗ ΣΕ ΓΑΜΟ *

(ΛΟΝΔΙΝΟ 1866)

Ἐγγνωμηνῶ εἰς τὸν φίλον. . .¹ ὅστις μὲ ἐτίμησε μὲ τὴν πρόποσίν του. Πρόποσις τοιαύτη ἀπὸ ἐκλεκτὴν ὁμήγουριν προξενεῖ τῇ ἀληθείᾳ ὅχι μικρὰν τιμὴν. Εὐχαριστῶ πολὺ καὶ τὴν τύχην μου, ἥτις, εἰς τόσον ἀρμοδίαν ὥραν μὲ ἤφερε εἰς Λονδίνον, νὰ παρασταθῶ εἰς τὸν γάμον σεμνῶν νέων, πεπαιδευμένων, ἐναρέτων, -- καὶ τέκνα σεβαστῶν γονέων, ἀγαπημένων παρὰ πάντων. Θέαμα πλέον εὐτυχές δὲν ἡδυνάμην νὰ ἐπιτύχω. Ἡθελα καὶ ἐγὼ εἰς τὴν γενικὴν χαρὰν νὰ προσφέρω τι εὐχάριστο. Ἰξεύρομεν ὅτι ἡ φωνὴ τῶν θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης, τῶν παρθένων Μουσῶν, στολίζει τὰ εὐτυχῆ συμβάντα τοῦ κόσμου. Μὲ δίδετε λοιπὸν τὴν ἄδειαν νὰ σᾶς ἀναγνώσω ὀλίγους στίχους τοῦ ἐπιθαλαμίου «Εἰς τοὺς γάμους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου», ἀνάγνωσις ἀρμόζουσα εἰς τὴν σημερινὴν πανήγουριν. Χαρίσατέ μου αὐτὴν τὴν χάριν παρακαλῶ :

Τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς ν' ἀπλώσωμεν σοφίας,
Λαοὺς νὰ ἡμερώσωμεν καὶ βασιλεῖας βαρβάρων.
Τώρα οἱ ἀηδονόφωνοι ἀρχίστε τὰ τραγούδια·
Ψάλλετε τὸν Ὑμέναιον καὶ ὅλοι νὰ χαροῦμεν.
Εἶπε, καὶ χύνει τὸ ἄδολο κρασί Θεοῦ εἰς δόξαν !
Ἦπιανε τὰ ἀνδρόγυνα εἰς τὰ χρυσὰ ποτήρια,
Γέλιο καὶ δάκρυ ἔσμιγε στὸ κάλλος τῶν παρθένων.
Ἀρχισαν οἱ καλόφωνοι τοῦ γάμου τὰ τραγούδια,
Δέονται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ εὐτυχίαν.

Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐν κατανύξει καρδίας ὥς εὐχηθῶμεν ὅχι εἰς τοὺς Θεοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ εἰς τὸν ἀληθῆ Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν, νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς νεονύμφους ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἐδώρησατο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τοῦ ἐπιγείου τούτου κόσμου.

58. ΛΟΓΟΣ 16.10.1866 *

Εἶναι, κύριοι καὶ κυρίες, ἄξιον καὶ δίκαιον νὰ καλοτυχίζομεν τὰ ἔθνη, ὅσα εὐτύχησαν νὰ ἔχουν ποιήματα ἔθνικα. Ποίημα ἔθνικόν περιέχει τὴν οὐσίαν τοῦ ἔθνους, ἐβύζασε τὸ γάλα του, πνέει τὴν ψυχὴν του. Ὁ ποιητής, ἐμπλεὲς πατριωτισμοῦ, ἐπειδὴ διὰ νὰ πλάσῃ ποίημα ἔθνικόν πρέπει νὰ ὑπεραγαπᾷ τὸ ἔθνος του, ὁ ἐξοχὸς ποιητής γνώστης τῶν σπλάχνων τῆς φυλῆς του, κάτοχος τῆς ἱστορίας της, ὑψώνει καὶ τὸν ἔθνικόν χαρακτῆρα εἰς ὑψηλὴν κορυφὴν, στιχουργεῖ ὅχι μόνον ὅσα ἔκαμε τὸ ἔθνος του, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἤτον εἰς τὴν δυνάμιν του νὰ κάμῃ· ὅθεν προσφέρει τύπον τέλειον ἔθνισμοῦ πρὸς μίμησιν, καὶ ἡ δόξα τῶν ἔργων χύνεται εἰς τὴν καρδίαν, καὶ εἰς τὴν ἀκοὴν τῶν ζώντων μὲ ὅλην τὴν χάριν, μὲ ὅλον τὸ κύμα τῆς ἀρμονίας.

* Αὐτόγραφο Γεωργίου Τερτσέτη, ἄπτετο καὶ ἀχρονολόγητο, φφ. 2 (20 x 12). Στὸ ὑδατόσημο τοῦ χαλάζιου ἀγγλικοῦ χαρτιοῦ ἡ χρονολογία : 1865. Τὸ ἀνέκδοτο ἕως τώρα αὐτόγραφο τοῦ Τερτσέτη σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας.

1. Κενὸ στὸ χειρόγραφο τοῦ Τερτσέτη.

* Πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐφημ. «Αἰὼν», ἔτος ΚΗ', ἀριθ. 2173, ἐν Ἀθήναις τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1866, σ. 2-3, μὲ τὸν τίτλο : «Λόγος Γ'. Τερτσέτου, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς δευτέρης περιόδου αὐτοῦ, τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1866». Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ'. Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τομ. Β' (1952), ἀρ. φ. 1, σ. 13.

Πόσον είναι χρήσιμον ἔθνικὸν ποίημα εἰς τοὺς λαοὺς, ὅθεν καὶ εὐτυχισμένοι λαοὶ πρέπει νὰ μακαρίζονται. Μάρτυς μου ὁ Ξενοφῶν, ὅταν ἀναφέρει περὶ Ὅμηρου, πῶς οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ἀνεγίνωσκον τὰ ποιήματά του, ἐμπνέοντο ἀπὸ τὴν εὐμορφὴν διήγησιν, δὲν περνοῦσε καιρὸς καὶ ἀριθμολογοῦντο μεταξὺ τῶν ἐπαινεμένων ἀνδρῶν τοῦ γένους. Εἶναι πιθανὸν λοιπὸν τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου νὰ μὴ εἶχαν μέρος καὶ αὐτὰ εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Μαραθῶνος; Ἀλλὰ τί ἀναφέρω παράδειγμα ἀνάγκης ἴσως ἀποδείξεως ἱστορικῆς; Ἄς εἶπω ἱστορικώτατον παράδειγμα. Δὲν ἤξεύραμεν, ὅτι ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐκοιμᾶτο μὲ τὴν Ἰλιάδα εἰς τὸ πλευρόν του, καὶ μὲ τὰ ἔσματα ἔθνικωτάτου ποιητοῦ, τοῦ Ηἰνδάρου; Ἄς ἐρωτήσῃ καθεὶς τὴν συνείδησίν του, πιστεύετε, ὅτι ὁ ἥρωϊκὸς νέος τῆς Μακεδονίας θὰ κινδύνευε τόσους κινδύνους εἰς τὴν Ἀσίαν, θὰ ἐσκέπτετο τὴν πολιτισμὸν τοῦ κόσμου, χωρὶς τὸ κέντημα, χωρὶς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς σοφῆς στιχοιργίας τοῦ Ὁμήρου; Δὲν τὸν βλέπετε γύρω εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀχιλλέως, εἰς τὰ ἀκρογιάλια τῆς Τρωάδος, νὰ σέρνῃ χωρὸν μὲ τοὺς νέους συντρόφους τοὺς ἐπικρατηγοὺς του, καὶ νὰ μακαρίζει τὸν Ἀχιλλέα, ὅτι ἔλαβε Ὅμηρον ἐπαινέτην; Ἐκεῖ μίαν ἡμέραν, κύριοι, ἐκεῖ οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ Τρωαδίτικα παραθαλάσσια, πρὸς ἀνάμνησιν τῶν πατρῶων ἡρώων, θὰ στήσουν τὸν χωρὸν, ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς καὶ ἂν διαβάζωμεν τὸν Ὅμηρον, ὅχι διὰ νὰ μάθωμεν τὴν χρῆσιν τοῦ ὑπερσυντελικοῦ, ἀλλὰ διὰ νὰ θαυμάζωμεν τὸ κάλλος τῶν περιφτήμων ἀνδραγαθημάτων.

Ἐρχομαι εἰς τὸ προκείμενον, τὸ ποίημα τουτέστι τοῦ Ἑρωτοκρίτου, θέμα τῆς ὁμιλίας μας σήμερον· εἶναι ποίημα ἔθνικόν, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν, πνέει τὸ ἔθνικόν πνεῦμα· εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀποδείξωμεν; Ἔργον ἡδονῆς ἢ ἐρευνα τῆς ἀποδείξεως. Σᾶς παρακαλῶ ἐν πρώτοις, σκάψετε ὅσον δύνασθε βαθειὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αἰώνων τῆς Ἑλλάδος καὶ θέλει εὐρῆτε, ὅτι τὸ πρωτότυπον, τὸ ἰδανικόν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς εἶναι εὐμορφία καὶ ἀνδρεία, τὸ καλοκάγαθον· τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, τὰ δύο αἰσθήματα βασανίζουν διὰ παντὸς τὴν συνείδησιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα, ὅσα δύναμαι νὰ σᾶς φέρω, σᾶς ἐνθυμίζω μόνον τὸ ἔθιμον τῶν Σπαρτιατῶν· ὁ θάλαμος τῶν γυναικῶν τῆς Σπάρτης, ὅταν ἐμελλε νὰ γεννήσουν, ἐστολίζετο ἀπὸ τὰ ἀγάλματα τῶν ὠραιότερων ἡρώων τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκου, τοῦ Ὑακίνθου, τοῦ Ἀχιλλέως, ὥστε οἱ εὐμορφοὶ ὀφθαλμοὶ των, ἐμπλεοὶ ἀπὸ τὸ θέαμα ἐκεῖνο, νὰ μεταδώσουν εἰς τὰ τέκνα κάλλος καὶ ἀνδρείαν.

Κάλλος καὶ ἀνδρεία εἶναι ἡ οὐσία τοῦ κρητικοῦ ποιήματος τοῦ Ἑρωτοκρίτου, ταιριασμένον καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ἔθνικώτατα. Ἀκούσετε. Ὁ τόπος, ἡ σκηνὴ τοῦ ποιήματος εἶναι αἱ Ἀθῆναι, ὁ νοῦς δηλαδὴ καὶ ἡ καρδία τῆς Ἑλλάδος· οἱ ἥρωες τοῦ ποιήματος εἶναι ὅλοι ὠραῖοι καὶ ἀνδρεῖοι καὶ νικηφόροι τοῦ ξενικοῦ στοιχείου, ἂν τὸ ξενικὸν στοιχεῖον φέρεται μὲ βαρβαρότητα καὶ μὲ ἔχθραν. Ὅθεν τὸ βασιλόπουλον τῆς Κρήτης φονεύει εἰς μονομαχίαν τὸν ἄγριον ἡγεμόνα τῆς Καραμανίας, καὶ εἰς τὸ παιγνίδι τοῦ κονταροκτυπήματος ξαπλώνει κατὰ γῆς μὲ τὸ ἔτι του τὸν ὑπερήφανον βασιλέα τῆς Δαλματίας, καὶ ὁ Ἑρωτόκριτος φονεύει εἰς μονομαχίαν τὸν Ἄριστον, πολεμιστὴν περιβόητον τῆς Δύσεως. Δὲν σᾶς φαίνονται κύριοι, αὐτὰ, ἐνθυμήματα ἔθνικὰ εἰς τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν τοῦ ποιητοῦ; Ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις νικοῦνται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Καραμανίτου ἡγεμόνος καὶ τοῦ Ἀρίστου, καθὼς ἄλλοτε εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐνίκηθη ἡ Ἀσία, καὶ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἰταλίας ὁ Ἡπειρώτης Πύρρος ἐσπείρε τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ ἐκεῖ, κύριοι καὶ κυρίες, ἔπου τὸ ποίημα παίρνει ὅλα τὰ χρώματα τοῦ οὐρανίου τόξου, τὸ κονδύλι τοῦ ποιητοῦ φαίνεται βαμμένον εἰς τὸ κάλλος, εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, εἶναι εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ χαρακτήρος τῆς βασιλοπούλας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀρετούσας. Ἡ ὀρησκέα τῶν προσώπων τοῦ ποιήματος, φαίνεται, εἶναι ἡ λατρεῖα τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, καὶ ἡ γῆ, ποὺ θὰ καταλύσῃ τὰ σώματά μας· ἀλλὰ μιὰ φλέβα χριστιανισμοῦ μεστὴ αἵματος βόσκει καὶ ζωογονεῖ τὸ ποίημα, καὶ θὰ τὸ δείξῃ μάλιστα ἡ ψυχὴ τῆς εὐμορφῆς νέας. Δὲν εἶναι, κύριοι καὶ κυρίες, ἓνα ἀπὸ τὰ ζωηρότερα παραγγέλματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ πίστις εἰς τὰ συμφωνημένα, νὰ μὴ ἀρνηθεῖς τὸν λόγον σου; Ἀκροασθεῖτε.

Ἐρωτας εὐγενῆς καὶ τίμιος εἶχε σμίξει τὰς καρδιὰς τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσας. Ἡ Ἀρετούσα, κόρη τοῦ βασιλέως, ὁ Ἑρωτόκριτος, υἱὸς ἐνὸς τῶν μεγιστάνων τοῦ παλατιοῦ. Ὁ νέος καὶ ἡ νέα εἰς τὰ παράωρα τῆς νυκτὸς ἀπὸ μίαν μυστικὴν σιδερένιαν θυρίδα τοῦ παλατιοῦ ἔδωσαν ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου τὴν παλάμην, σημεῖον ἀρραβώνος νὰ νυμφευθοῦν μὲ τὴν ἔγκρισιν τῶν γονέων. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἑρωτοκρίτου, παραινυμένον ἀπὸ τὸν υἱόν του, ἐτόλμησε νὰ ὑπάγῃ καὶ προξενητὴς τοῦ υἱοῦ του εἰς τὸν βασιλέα· ἀναψεν ἡ βασιλικὴ ὑπερηφάνεια· βασιλέας νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του εἰς ἓνα ὑπήκοον! Εἰς τὴν ὀργὴν του διατάττει τὸν ἐμπιστεμένον φίλον τῆς βασιλείας νὰ μὴ πατήσῃ πλέον εἰς τὸ πλάτυ. Τὸν Ἑρωτόκριτον ἐξορίζει ἀπὸ τὰ χρώματα τοῦ βασιλείου. Εἰς τὴν θυγατέρα του λέγει νὰ πάρῃ σύζυγον

τὸν βασιλέα τοῦ Βυζαντίου. Τὴν εἶχε ζητήσῃ. Ἡ Ἀρετούσα φέρει δυσκολίες· φοβέρες, δαρμοὶ δὲν τὴν παύουν· δὲν τὸ στέργει, δὲν θέλει νὰ τὸν ἀκούσῃ ἡ πικραμένη κόρη, νὰ ἀρνηθεῖ τὸν λόγον τῆς εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον, τὸ μυστικὸν τῆς σιδερένιας θυρίδος, νὰ ἀρνηθεῖ τὴν γλυκεῖα πατρίδα καὶ αὐτοὺς τοὺς γονεῖς τῆς, ποὺ τὴν τυραννοῦσαν, καὶ νὰ ξενιτευθεῖ πέρα, μακρὰν εἰς τὰ ξένα. Ὁ θυμὸς τοῦ πατρὸς τῆς τὴν ρίχνει εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν, τῆς κόβει καὶ τὰ πλούσια μαλλιά τῆς κεφαλῆς.

Οἱ ρίζες τῶν χρυσῶν μαλλιῶν τῆς ἀπομαίναν μόνον. Συνέβη ὅμως, ἤμεραν οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροί, καὶ στράτευμα ἐχθρικὸ πολυάριθμον ἐπλημύρηνσε τὰς πεδιάδας τῆς Ἀττικῆς καὶ πολιορκία εἰς τὰς Ἀθήνας· ἐμάθεν ὁ Ἑρωτόκριτος εἰς τὰ ξένα τὸν κίνδυνον τῆς πατρίδος καὶ τοῦ βασιλέως του· μετὰ μαύρη εὐθύς μαγικὴ βαρὴ βάφει τὸ πρόσωπό του διὰ νὰ γίνῃ ἀγνώριστος. Ἡ εὐμορφὴ περιεσφαλὰ δὲν στολίζει πλέον τὸ κάλλος τοῦ νέου, ἀλλ' ἓναν μαυροκίτρινον πολεμιστὴν· φεύγει ἀπὸ τὴν ξενιτιάν, πατεῖ τὰ χώματα τῆς γεννήσεώς του, καὶ εἰς τὸ κοῦφωμα δένδρου παλαινοῦ, μακρὰν ἀπὸ τὰ δύο στρατεύματα, ἐλημέριαζε, καὶ ἦσαν ἀντιλαλοῦσαν οἱ σάλπιγγες, σημεῖον τῆς μάχης, ἔζωνε τὰ ἄρματα, ἐχύνετο καὶ ἐβροθινοῦσε τὸ στράτευμα τῆς πατρίδος του.

«Ἦτονε χάρος τὸ σπῆθι καὶ θάνατος ἡ χεὶρα» ὥς στιχορρεῖ ὁ ποιητής. Τέλος ἐγένεν ὁ Ἑρωτόκριτος καὶ τέλειος ἐλευθερωτὴς τῆς πατρίδος του, ἐπειδὴ ὁ πολιορκητὴς βασιλέας, ἀφοῦ τοῦ ἔλθε· εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ ἀνεψιὸς του ὁ Ἄριστος, περίφημος πολεμιστὴς, ἐστοχάσθη, διὰ νὰ λείψουν οἱ φύνοι, νὰ μηνύσῃ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων νὰ τελειώσουν τὰς διαφορὰς τοὺς μετὰ τὴν μονομαχίαν δύο τῶν ἀνδρειοτέρων τῶν δύο στρατευμάτων· αὐτὸς διαλέγει τὸν Ἄριστον, ὃς διαλέξει καὶ ὁ Ἀθηναῖος τὸν ἀξιώτερον πολεμιστὴν του. Συμφωνοῦν οἱ δύο βασιλεῖς, μονομαχοῦν Ἄριστος καὶ Ἑρωτόκριτος. Ὁ Ἑρωτόκριτος φρονεῖ τὸν Ἄριστον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καίτεται μετὰ ἐπὶ λαβωματιῖς εἰς κίνδυνον θανάτου. Φεύγει τὸ ἐχθρικὸν στράτευμα καὶ κατὰ τὰς συμφωνίας ὑποκαίμενα τὸ κράτος τοῦ νικημένου βασιλέως εἰς τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ Ἀθηναίου εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην. Ἰατρεύεται μετὰ τὸν καιρὸν ὁ Ἑρωτόκριτος, νυμφεύεται τὴν Ἀρετούσα, ἀφοῦ δεύτερον μαγικὸν νερὸ τὸν ἔλουσε καὶ ἐλαμψε πάλιν τὸ εὐμορφὸν πρόσωπο· ἐφάνη ποῖος εἶναι καὶ τὸν ἐγνώρισεν ἡ Ἀρετούσα· τοὺς εὐχέθησαν οἱ γονεῖς των, καὶ ἔλη ἡ Ἀθήνα χαίρεται μετὰ χαρὰς καὶ παιγνίδια διὰ τὴν πανήγυριν τοῦ γάμου.

Δὲν εἶναι, κύριοι ἀκροαταί, τὸ ποίημα τοῦ Κρητικοῦ ποιητοῦ ποίημα, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐθνικὸν· τί τοῦ λείπει; δὲν ἔχει τὰ δύο ἀρχαῖα στοιχεῖα καὶ ἄσβηστα, τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ μετὰ τὴν προσθήκην ἀγαθοῦ χριστιανισμοῦ;

Θὰ σᾶς ἀναγνώσω ὀλίγα τινὰ τοῦ ποιήματος καὶ ἂν εὐχαριστηθῆτε, ὥς ἐλπίζω, εἰς ἄλλην ἡμέραν θὰ σᾶς ἀναγνώσω περισσότερα. Εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖον βασιλέα εἰς τὰς Ἀθήνας κάλεσμα κονταροκτυπήματος (tournois gallois), ἔρχονται πολλοὶ νέοι, βασιλεῖς, ἢ τέκνα βασιλέων, τοῦ Ἀναπλιῶ, Βυζαντίου, Μοθώνης, Κορώνης, Μυτιλήνης, Μακεδονίας, Ἀξιῶς Κρήτης, ἦλθαν καὶ ἀπὸ τὴν Καραμανίαν καὶ ἀπὸ τὴν Δαλματίαν. Θὰ σᾶς ἀναγνώσω τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Κρήτης εἰς τὸ παιγνίδι τῶν κονταριῶν, ἔπειτα καὶ τὴν μονομαχίαν τοῦ Ἀρίστου καὶ Ἑρωτοκρίτου. Εἶχαν συναχθεῖ ὅλοι καὶ λάβει τὴν θέσιν των, ἐμέλλε πάλιν νὰ δοθεῖ τὸ σημεῖον.

Ὅταν ἀκούσθῃ ἀπὸ μακρὰ σὰ βούκινα καὶ ἐκτύπα
θεοροῦσι σκόνης νέφους στὰ ὕψη σηκωμένο,
καὶ καβαλλάρη μετὰ πολλοὺς ἄλλους συντροφιασμένο.
Μαῦρο φαρί, μαυρὸ ἄρματα καὶ μαῦρο τὸ κοντάρι,
μαύρη ἦτονε καὶ ἡ φορεσιὰ τούτου τοῦ καβαλλάρη.
Ἀνδρειωμένος δυνατὸς καὶ εἰς τ' ἄρματα τεχνίτης,
καὶ ἐγίνη καὶ ἀναβράσθη εἰς τὸ νησί τῆς Κρήτης.
Τὴν χώραν τὴν ἐξακουστὴν τὴν εὐμορφὴν Γορτύνην
ὄριζε καὶ ἐβασίλευε αὐτὸς τὴν ὥρα ἐκείνην.

Ἡ ἀφορμὴ ποὺ περπατεῖ μαῦρος σκοτεινιασμένος,
ἔρωτας ἦσαν ἡ ἀρχὴ τὸ τέλος πάλιν ἐγίνη
ἀπὸ τὸν Λάρον ποὺ ποτὲ χαρὰ δὲν μᾶς ἀφήνει.
Ἐλέγαν του νὰ παντρευτεῖ, δὲν ἤθελε ποτὲ του,
καὶ τὴν ζωὴν τῆς μοναξιάς ἀγάπα καὶ ἤρεσέ του,
ἀλλ' ἔτιχε μίαν ταχυνή, θεωρεῖ μίαν πλημμυρισμένην,
μὴν ἀγγελολοζωγράφιστην, βοδοπεριχυμένην·
στὸ παρεθύρι ἐκάθητο μετὰ γνώσῃ καὶ μετὰ εὐχῇ,
παντὶ ἐκράτει καὶ ἐκαμνε γάζωμα μετὰ εὐχῇ.

Κοράλι ήπιν τὰ χεῖλη της, γὰ μᾶτια της ζαχαίρει,
τὸ πρόσωπόν της ἔδινε λάμψη στὸ παραθύρι.
Πάρευτα ἡ γνώμη του ἤλλαξε καὶ τὴν βουλὴν τὴν πρώτην
ἔριξε καὶ σκαβόθηκε ἡ τρυφερὴ του νιότη.
Ἀγαπηθήκασι κι οἱ δύο, τᾶρι τοῦ τὴν ἐπῆρε.

.....

Συχνὰ παριδιβάζασι κάθε ὥρα ξεφαντώναν,
ὥρες σὲ δάση, σὲ βουνὰ καὶ ὥρες σ' γυαλοῦ λιμιώναν,
μὰ πλὺς συχνὰ παρὰ ποτὲ στὴν Ἰῖδα κατοικοῖσαν,
κεῖνον τὸν τόπον ὁρέγονταν, ἐκεῖνον ἀγαποῦσαν.
Ἐκεῖ ἦσαν κάμπου καὶ βουνὰ καὶ δάση καὶ λαγαάρια,
μετόχια μὲ πολλοὺς βοσκούς καὶ ἀρίθμητα κοπάδια,
κι ἀπὸ ἄλλους κείνους ποὺ ἦσαν ἐκεῖ κατοικημένοι
μὲ βοσκοπούλα εὐρίσκονταν εὐμορφοκαμωμένη,
κι ὁ κύρης της τὴν ἐπεμπε κι ἔβλεπε τὸ κοπάδι.
Συχνὰ, συχνὰ ἀπαντήχνασι μ' αὐτὸν τὸ νιὸν ὁμάδι,
αὐτὸς μὲ τὸ δοῦάρι του ἐγύρευε κυνήγι....

.....

Ποτὲ τοῦ δὲν ἠθέλησεν ὁ νέος, ὅταν τὴν ἀπαντοῦσεν, οὔτε νὰ τὴν ἰδεῖ, οὔτε νὰ τῆς ὁμιλήσῃ, διότι δὲν ὠρέγετο ἄλλην παρὰ τὴν σύζυγόν του· ἀλλ' αὐτὴ ἀπὸ ζηλοτυπίαν ἐνόμισεν, ὅτι ἀγαπᾷ τὴν βοσκοπούλαν, καὶ τόσο ἐκυρίευσεν τὴν ψυχὴν της τὸ πάθος αὐτό, ὥστε μίαν ἡμέραν ἐντὸς δάσους εὐρισκόμενο τὸ ἀνδρόγυνον καὶ ἅμα ὕπνος γλυκὺς ἐπῆρε τὸν Χαρίδημον ἐχωρίσθη ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἐκρύφθη μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βεβαιωθεῖ περὶ τῆς πίστεως τοῦ συζύγου της, διότι ἐκεῖ πλησίον ἡ βοσκοπούλα ἔβασκε τὸ κοπάδι της. Ὡς ἐξύπνησεν ὁ Χαρίδημος καὶ δὲν εὗρε τὴν νέαν, ἀνησύχησε καὶ ἔπρεξε πρὸς ἀναζήτησίν της, ἀλλ' ἐσυλλογίσθη, ὅτι ἐπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον, καὶ τότε ἐπῆρε τὸ δοῦάρι του καὶ ἐβγήκεν εἰς κυνήγι :

Θωρεῖ σαλεύσαν τὰ κλαδιά, τὰ δενδρουλάκια ἐκλίναν,
λάρι, ἀγρίμι ἐλόγιαζε πῶς νάτονε σ' ἐκεῖνα,
καὶ τὴν σάϊτα ἐτόξευσε εὐθὺς τὴν ὥρα ἐκεῖνη,
ῶρον κακὸ ποὺ ἔκαμε, ὥρον ἀδικιὰ ποὺ ἐγένη !
Εὐρίσκει τὴν ἡ σάϊτᾶ στὰ μαρμαρένια στήθη,
καὶ ἂν ἔσυρε καὶ μὲ μικρὴ φωνὴ δὲν ἀγρυπνῆθη,
καὶ φαίνεται, ξεψύχησε μὲ δάχτυλ νὰ φωνάζει.
Ἀνάθεμα τὸ λογισμὸ καὶ τῆς ζηλιᾶς τὴν πράξη !
Ἐγροῖκεσ' ἀπ' τὸ χέρι του τὸ πῶς κυνήγι ἐγένη,
καὶ πῶς τὸ κρέας πλήγωσε μὲ τὴ σάϊτα κείνη.
Κι ἐγλάκησε μὲ τὴ χιρὰ κι ἐμπαίνει μὲς στὰ δάση
καὶ τὸ κυνήγι γύρεψε νὰ σώσῃ, νὰ τὸ τιᾶσῃ.
Πύρην τὸ δὲν ἤθελεν, εἶδε τὸ δὲν ἐθάρρει,
γιὰ τὸ κυνήγι ὁποῦκαμε θάνατον θε νὰ πάρει !
Πύρην τὴν πολυαγαπᾷ κρύαν καὶ ματωμένη,
εἶχε πνοὴν κι ὁμίλησε, εἶπε τοῦ κι ἀποθαίνει.
Κι ἐπῆρε τέτοιον θάνατον γιὰ ν' ἀγαπᾷ περίσσια,
κι ὡς τῆειπεν ἐξεψύχησε, τὰ μᾶτια της σφαλίσαν.

Ὁ εὐαίσθητος Χαρίδημος, αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Κρητικοῦ ἀνδρός, θέλει νὰ θανατωθεῖ μόνος του, ἀλλ' ἐπρόφθασαν οἱ φίλοι του καὶ μὲ παρηγοριὰς καὶ μὲ παραδείγματα ἀρμόδια τοῦ ἡλλαῶν τὸν σκοπόν. Τότε ὡς θεραπεῖαν τοῦ πόνου του, καὶ πρὸς ἀνάμνησιν καὶ τιμὴν τῆς ἀγαπητῆς του συζύγου, ἀπεφάσισε νὰ πηγαίνει ὅπου ἐγίνοντο κονταροκτυπήματα καὶ μὲ τὰ στέφανα τῆς νίκης καὶ τῆς ἀνδρείας του νὰ στολίζει τὸ μνήμα της. Πρὸς τὸ τέλος αὐτὸ ἦλθε καὶ εἰς τὸ κονταροκτύπημα τῶν Ἀθηναίων. Ἄς ἀφήσωμεν τὸν ποιητὴν νὰ διηγηθεῖ τὴν λύπην τοῦ Χαριδήμου ἐζωγραφημένην εἰς τὴν περικεφαλαίαν του :

Εἶχε κι αὐτὸς στὴν κεφαλὴν ἓνα κερὶ σβημένη,
τὸν ἄνεμος ἀγνάντισα του ἔδειχνε φουσκωμένο,

καὶ τὸν καημὸν τοῦ τὴν πολὺν, τὴν λάβραν ποὺ τὸν κρίνει
μὲ γράμματα πυκνωθιῶ λέγει καὶ ξεδιαλύνει.
Κεῖνη ἡ φωτιὰ ποὺ μοῦφεγγε πλὴν λάμψη δὲν μοῦ δίδει
καὶ ἄνεμος μοῦ τὴν ἐσβῆσε κι ἐδῶ μαι στὸ σκοτάδι.

Ἔρχεται τώρα εἰς τὴν μονομαχίαν τοῦ Ἀρίστου καὶ Ἐρωτοκρίτου· οἱ δύο βασιλεῖς, ὡς εἶπαμεν,
ἐσυμφώνησαν ἀκούσετε τὸν ἔρκο τους :

Μὰ τ' ἄστρα, μὰ τὸν οὐρανὸν, μ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση,
καὶ μὰ τὴν γῆν ποὺ τὰ κορμιὰ θὲ νὰ μᾶς καταλύσει,
καὶ μὰ τὸν ἥλιον τὸ ζεστό, μὰ φέγγος, μὰ Σελήνη,
ποτέ νὰ μὴ δολώσουμε ἐτιῦτο ὑποῦ γίνει
κι ἐκεῖνον ποὺ ἐγράψαμε, πάντα νὰ τὸ κρατοῦμε
βέβαια κι ἀκατάλυτο ὅ,τι καιρὸ κι ἂν ζοῦμε.
Καὶ πάλ' ἂν ἀποθάνομε, πάντα ἡ κληρονομιά μας
νὰ κάνει ὅτ' εἶναι στὸ χαρτὶ καὶ λέει τὰ γράμματά μας.

Ἡ ὥρα τῆς μονομαχίας πλησιάζει, οἱ δύο πολεμισταὶ ἔφιπποι περιμένουν νὰ δοθεῖ τὸ σημεῖον :

Ἡ σάλπιγγα δευτέρωσε τῆς μάχης τὸ σημάδι
κι ἐφκίνητέ σου ὁ θάνατος τῆνε φισὰ στὸν Ἄδην.

Ἀφοῦ ἐπολέμησαν πολὺ καὶ εἰς τὰ δυνατὰ τους στήθη ἐκουματιάσθησαν τὰ κοντάρια, ἔρχισαν
πόλεμον αἱματηρὸν μὲ τὰ σπαθιά. Ὁ Ἀριστος μὲ ἓνα κτύπημα εἰς τὴν συμπλοκὴν σκοτώνει τὸ ἄλογο
τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Τότε ὁ Ἐρωτόκριτος πεζὸς περιμένει τὸν ἐχθρόν του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν μιμεῖται
διὰ τὸ πρέπον εὐγενικῆς ἀνδρείας καὶ μάχονται μὲ τὰ σπαθιά πεζοί. Πρῶτοῦ πάλε κτυπηθοῦν ὁ Ἀριστος:

Καὶ λέγει τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἡ μέρα μας μισεῖται,
καὶ γιὰ ντροπὴ μου τὸ κρατῶ, νὰ σοῦ τ' ὁμολογήσω,
τόσ' ὥρα νὰ σὲ πολεμῶ καὶ νὰ μὴ σὲ νικήσω.
Περμάζωξε τὴν ἀνδρείαν, βάλω τὴ δύναμή σου,
λέγω σου ἐδῶ παρὰ ποτὲ βρίζω καὶ βλεπὴ σου.
Μὴ βιασθεῖς, λέγ' ὁ Ἐρωτοκρίτος, κι ἡ μέρα πρὶν βραδιάσει,
ἓνας μας θὲ νὰ σκοτωθεῖ κι ὁ Ῥήγας του θὰ χάσει.
Καὶ ἀκόμη ὁ ἥλιος εἶν' ψηλὰ καὶ πρὶν νὰ χαμηλώσει
ἢ αὐτό, ἢ τοῦτο τὸ σπαθὶ τὸ τέλος θέλει δώσει.

Καὶ ἀλγῆθενσεν ὁ Ἐρωτόκριτος, διότι, μετὰ ἀψιὸν μάχην, εὐτύχησε, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν
του καὶ τὸ δίκαιον, νὰ φονεύσει τὸν Ἀριστον καὶ νὰ ἐλευθερώσει τὴν πατρίδα. Ὁ νικημένος βασιλεὺς
ἐνταφίχσε μεγαλοπρεπῶς τὸν ἀνεψιὸν του Ἀριστον καὶ ἔγραψε εἰς τὸ μάρμαρον τοῦ τάφου του:

Τοῦ κόσμου ὁ δυνατότερος βρίσκεται ἐπ' αὐχμμένος,
Σήμερον τὸν ἐσκότωσεν ἄλλος ἀποθχμένος.

Ἡ ἐπιγραφή θεωρεῖ ὡς φονευμένον καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ τωόντι, ἂν ὁ Ἀριστος ἐφονεύθη,
ὁ Ἐρωτόκριτος ἔπνεε σχεδὸν τὰ λείσθια, ἔζησε καθὼς στιχοργαεῖ τὸ ποίημα.

Ὁ ποιητὴς τῆς Κρήτης ἔγραψε φαίνεται τὸ ποίημά του κατὰ τὰ 1600 πῶσα, καὶ διὰ διακόσια ἔτη
ἐχρησίμευσε βιβλίον ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων· τὸ ἐδιάβαζεν ὁ ναύτης εἰς τὴν ποντοπορείαν του, τὸ ἐδιά-
βαζεν ἡ κορασιὰ φανερά ἢ κρυφὰ τῆς μητρὸς της, τὸ ἐδιάβαζεν ὁ στρατιώτης πολεμιστῆς εἰς τὴν Ρουσίαν
ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸ ἐδιάβαζαν εἰς τὰς καλύβας καὶ εἰς τὰ παλάτια· ὁμολογούμενον λοιπὸν, ὅτι εἶχε
τύπους ζωντανούς, πνοήν, στοχασμοὺς ἐθνικοὺς, καὶ εὗρισκαν ἡχῶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων.
Διατὶ λοιπὸν νὰ μὴν εἰποῦμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος ἔλαβε μέρος, ἐπιρροὴν εἰς τὰ ἀνδραγα-
θήματα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ 1821 καὶ ἀκόλουθα ἔτη : Τὸν ἀνέγνωσε, κύριοι ἀκροαταί, ὁ Θεόδωρος
Κολοκοτρώνης, τὸν ἀνέγνωσε ὁ Μάρκος Μπότσαρης καὶ ὁ Κανάρης. Διατὶ, κύριοι, νὰ εἴμεθα ἀμέριμνοι,
ἄδικοι ἐναντίον μιᾶς δόξης ἐθνικῆς, ἐνὸς συγγράμματος ἐθνικοῦ, καὶ νὰ μὴ τὸ ἀναφέρομεν σχεδὸν πλέον;
Ἦτον τῆς τύχης νὰ ἔλθῃ ἓνας Γάλλος φιλόλογος, ὁ Faugier, νὰ κηρύξῃ τὴν ὠραιότητα τῶν δημοτικῶν
μας ἀσμάτων καὶ νὰ γίνῃ καὶ μεταφραστὴς τῶν ὁ Γκαίτ, ἐπίσημος ὄχι μόνον τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ
τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐνθυμοῦμαι, κύριοι, ὅτι ἓνας τῶν ἀξιολύμων καὶ σοφῶν φίλων μας ἔγραψεν,

ἔτι ἡ ποιήσεις, τὸ φάσμα τοῦ Ὀμήρου, ὠκνευσε διὰ ἑπτὰ αἰῶνας τὴν πρόοδον τοῦ ἄπτικισμοῦ, ὅς εἶναι ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἐζημιώθησαν τάχα; ἐμετανόησαν ἀκροαζόμενοι τὸν τυφλὸν ποιητὴν, τυφλὸς τὸν ὀφθαλμὸν, ἀλλὰ θεῖα ἀκτὶς νοός, ἀκροαζόμενοι τὴν ὁμηρικὴν φωνήν, ἂν καὶ μὴ ἄπτικὴν; Καὶ ἂν ὁ Ἑρωτόκριτος δὲν εἶναι γραμμένος εἰς τὴν καθαρῆν οὐρανὸν, τάχα ἐμπόδιζε νὰ ζωογονεῖ τὰ σπλάχνα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς; Μὴ ἀντειπῆτε, διότι ἀμαρτάνετε ἐνώπιον τῆς ἀληθείας.

Τί μὲ παρακίνησε, σεβαστοὶ ἀκροαταί, νὰ λάβω σήμερον θέμα μου τὸ ποίημα τοῦ Ἑρωτοκρίτου; Φανερόν. Ἡ εὐγένεια, ὁ ἥρωϊσμός τῶν ἀνδρῶν τῆς Κρήτης μοῦ ἐνθάρμησε τὴν ἀξίαν, τὴν εὐγένειαν τοῦ Κρητικοῦ ποιήματος καὶ τὸ ἐπῆρα κείμενον ὁμιλίας. Εἶναι τι εὐγενέστερον, νομιμότερον ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῶν φιλικινδύνων ἀνδρῶν τῆς Κρήτης, νὰ χυθοῦν εἰς τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον τῆς δουλείας καὶ νὰ καταταχθοῦν, ὡς πρέπει καὶ ὡς ἡ φύσις τοῦ Ἕλληνος τὸ καλεῖ, εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης; Γνωρίζω, κύριοι, ὅτι τὸ Ἀθῆναιον, τὸ βῆμα τοῦ δὲν εἶναι ἔδρα πολιτικῆς, πρέπει μάλιστα νὰ τοῦ ἀφῆσωμεν τὸν προορισμὸν του· *templum serenum musarum*, γαληνιαῖος ναὸς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ βλέπομεν, κύριοι, ἓνα φαινόμενον εἰς τὰς ἡμέρας μας, λύπης ἀφορμή, καὶ ἡ λύπη θέλει ἄερα, ξεθύμασμα, νὰ εἰπαῖς τὸν πόνον σου, καὶ τὸ φαινόμενον εἶναι ἡ ἀταραξία τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης εἰς τὰ συμβάντα τῆς Κρήτης. Θὰ εἰπῶ ὀλίγα λόγια μὲ εὐπρέπειαν, ὡς ἀρμόζει εἰς τὸ σοβαρὸν ζήτημα, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ συλλόγου μας ἐπιστήμης καὶ πολιτισμοῦ.

Ἑρωτῶ, κύριοι ἀκροαταί, εἶναι πράγμα ὑψηλότερον, τιμιώτερον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, πλεον εὐχάριστο εἰς τὴν ἐνέργειά του, ὅσον ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ δικαιοσύνη, νὰ εἶσαι τουτέστιν ἐνεργὸς εὐεργεσίας καὶ δικαιοσύνης; Ἡ εὐεργεσία δὲν ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ; Ἀπὸ τί διακρίνομεν τὸν Πλάστην, εἰμὴ ἀπὸ τὰ εὐεργετήματά του, ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ λογικοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ γῆς καὶ οὐρανοῦ; Καὶ τί ἐνδοξύτερον ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην; Ὁ δυνάτης νὰ ἀποδίδει τὸ δίκαιον ὅπου πρέπει, νὰ προξενεῖ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, σαλευμένος ὁ ἠθικὸς κόσμος ἀπὸ τὴν μάχην τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ δικαίου. Ἡλῖος ἡ δικαιοσύνη, διώχνει μακρὰν τὰ σκοτάδια τῆς ἀδικίας. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ λαὸς τῆς Κρήτης τώρα, δὲν ἀξίζουν τάχα τὴν συνδρομὴν τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης; Λαὸς τῆς Ἑλλάδος ζητᾷ τὴν ἐλευθερίαν του, τί δικαιότερον; Τὴν ζητᾷ μὲ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου, τί ἥρωϊκότερον; Κύριοι ἀκροαταί, ἡ συμμαχία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς φωτίζει τὸν κόσμον· τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς συμμαχίας θέλει νὰ χαρεῖ καὶ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης. Τὰ χαίρεται ἡ πολιτισμένη Εὐρώπη, διατί νὰ μὴν τὰ χαίρεται καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φυλή; Δὲν εἶναι ὅθεν πρέπει καὶ δίκαιον ὁ λαὸς τῆς Κρήτης νὰ ἐλπίζει καὶ νὰ ἔχει συνδρομὴν καὶ δικαιοσύνην ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς; Τί λοιπόν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης εἶναι μόνον ἀνδρεῖοι εἰς τοὺς ἐμφύλιους πολέμους; Τί ἄλλο, εἰμὴ ἐμφύλιος πόλεμος εἶναι ὁ πόλεμος τῆς Αὐστρίας μὲ τὴν Πρωσίαν, τῆς Γαλλίας ἄλλοτε μὲ τὴν Ἀγγλίαν; Ποῦ οἱ κειροί, ὅταν σοφὸς πολιτικὸς Γάλλος ἔγραψεν, ἐπιθυμοῦσα μὲ τὸ αἶμα τῆς καρδίας μου νὰ γράψω τὴν συνθήκην τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων!

Ἐρχομαι τώρα, κύριοι, νὰ ἀπαντήσω εἰς μίαν κατηγορίαν, ὅτι τάχα οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀνάξιοι εὐεργεσίας, ἔχουν ἐλαττώματα. Τὴν κατηγορίαν αὐτὴν, ἀκυλῶ, ὡς ἔλεγεν ὁ μακαρίτης Βηλαρᾶς, ὅτι ἀκούει ὡς νὰ τοῦ ἔλεγαν οἱ προβατίνες του ὅτι ἐγέννησαν μοσχάρια, καὶ τὰ ἀμπέλια του ἐκάρπισαν στᾶρι. Δύο περιστατικὰ τιμοῦν καὶ θὰ τιμήσουν εἰς αἰῶνας αἰώνων τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Ἀκούσατε. Τὸ πρῶτον· διὰ 400 ἔτη τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐφύλαξε, φυλάττει πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· ἀρκοῦσε νὰ δεχθεῖ τὸ πῖστευμα τοῦ νεκροῦ διὰ νὰ χαίρεται τὰ ὕλικά εὐτυχήματα τῆς γῆς, ἱσοτιμίαν μὲ τοὺς ἄλλοφύλους· δὲν τὸ ἐδέχθη, ἀλλ' ἔμεινε πιστὸ τὸ ἔθνος εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ πνεύματος. Τὸ δεύτερον περιστατικόν· καὶ μὲν ἡ συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου καὶ ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαιζὼν ἐβοήθησαν ζωηρῶς νὰ πλαστουργηθῇ τὸ νέον βασίλειον, ἀλλὰ τὸ ἐλευθερωμένο αὐτὸ μέρος εἰς τὸ διάστημα τοῦ δεκαετοῦς πολέμου ἐστραχειώθη ἀπὸ πεντακόσιες χιλιάδες Χριστιανικὰς ψυχὰς· ἄνδρες πολέμου ἐφυνεύθησαν εἰς τὰς μάχας, ἄλλοι, γέροντες, παιδιὰ, γυναῖκες ἐσβησαν ἀπὸ τὰς ἀσθενείας τῶν πόλεων ἢ εἰς τὰ ψυχρὰ βουνά, ἔπαιον, ἐγευμάτιζαν χιόνι καὶ σπάνιο χορτάρι. Ἀηλοῖ, κύριοι, τὸ περιστατικὸν τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, ἡ διπλὴ Οὐσία δηλοῖ, ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν σφύζεται ἓνα πλούσιο κεφάλαιο πνεύματος, ἀντίμαχο τῆς βίλης, καὶ τὸ ὅποῖον γλήγορα ἢ ἄργά θὰ φέρει τοὺς καρπούς του, καὶ ὅτι τὸ κακὸ εἶναι διαβατικόν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Βασιλεῖς τῆς γῆς, κίνδυνος εἰς τὴν ἄργητα, δυσφημία σας, ἂν κακυπάθει ἡ Κρήτη, ἂν δὲν πάρετε εὐθὺς ἐμφορὰν μέτρα αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας. Δὲν ὁμοιάζει αὐτὸς ὁ πόλεμος μὲ τοὺς ἄλλους, δὲν

ἀκούομεν, δὲν βλέπομεν ἀπὸ μαῦρου σπήλαιον νὰ βγαίνει καπνοῦρα καὶ κλάϊμα ὀδυρμῶς ἀϊώων παιδιῶν καὶ γυναικῶν ; Δὲν ἔχετε γενναιότητα, φυλλοκάρδια χριστιανικά ; Ἐν κακοπάθει ἡ Κρήτη, κακοπαθίνει ἀπὸ τὰς καρχαρίνας τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τὸ περιστατικό, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τόσο ἐλαυνολογοῦσαν ὁ Chateaubriand καὶ Benjamin Constant, δύο φωστῆρες τῆς ἐπιστήμης τοῦ αἰῶνος μας.

Μοῦ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τώρα ἓνας στοχασμὸς λυπηρὸς, ὅτι ἂν κατὰ τύχην ἄγνωστος ἐχθρὸς, χάριν λόγου ἀπὸ ἓνα κομήτην κατεβασμένος, ἐκινδύνευε τὰ πανεπιστήμια, τὰ μουσεῖα τῶν Παρισίων, τὴν στήλην τῆς πλατείας Βανδώμ, σπαθὶ ἑλληνικὸ δὲν θὰ ἔμενεν εἰς τὸ θηκάρι του, ψυχὴ ἑλληνικὴ δὲν θὰ ἔμενε νὰ μὴν τρέξει εἰς βοήθειαν τῆς μεγαλυπύλου ἐκείνης. Καὶ λέγω στοχασμὸς λυπηρὸς, ἀναλογιζόμενος τώρα τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὸ ἀπάραχον τῶν φίλων καὶ ἀδελφῶν εἰς τὴν ἀδελφότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μεγιστάνες τῆς γῆς, σεβασθῆτε τὰς ψυχὰς τοῦ Κάνιγκ, τοῦ Ἐρσκιν, τοῦ Σατωβριάν, τοῦ Ἐβερρετ, τοῦ Σανταρόζα καὶ πολλῶν ἄλλων ἀθανάτων φιλελλήνων, τῶν ὁποίων τὰ ἀγάλματα στολίζουν τὰς πολιτείας σας, τὰ παλάτια σας, καὶ φανεῖτε ζωηροὶ εὐεργέται καὶ δίκαιοι πρὸς τὸν λαὸν τῆς Κρήτης. Ὁμνῶ, μὰ τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους, ὅτι δὲν ἐσφαλῶν ἐργαζόμενοι τὴν βοήθειαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καταγινόμενοι νὰ βοηθήσουν τὸ γένος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰ ἔθνη πρῶτον ἐσυμμάχησε μὲ τὸ φῶς τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ αἰῶνες ἅς πλέκουν στέφανα ἀμάραντα εἰς τοὺς φίλους τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς !

59. «A SA MAJESTÉ NAPOLEÓN III

Empereur des Français

ΠΡΟΣ

ΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΑ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ Γ'

Αὐτοκρ[άτορα] τῶν Γάλλων» *.

«La Grèce attend un libérateur... C'est une belle couronne de gloire...» (Mémorial de St Hélène). Le nom de belle, donné à cette couronne par le premier Empereur, sied bien à sa bouche éloquente et prophétique. Ne semble-t-il pas la désigner à son neveu Napoléon III? Le laurier ne se flétrit jamais sur la tête des bienfaiteurs des nations, et sa beauté est éternelle.

Ne dédaignez pas, Méjeste, les simples paroles qu'ose vous adresser un humble bibliothécaire d'Athènes.

Que pourrai-je dire à V. M. afin d'obtenir qu'Elle veuille bien jeter un coup d'oeil rapide sur ces lignes?

Lui rappellerai-je que la postérité demande un compte exact des forces et des talens mis à la disposition des grands hommes par la valeur, ou la fortune? Et si ut sapientibus placet, non cum corpore magna e animae extinguuntur, un jugement plus sévère ne doit-il pas suivre celui du genre humain?

Pour m'insinuer dans l'âme de Votre Majesté Lui dirai-je que j'étais présent à la chambre des Pairs dans la journée du 6 Octobre 1840; et que je me trouvais aussi en France pendant les événements de Strasbourg?

Qui ne serait rempli d'admiration pour un personnage comme Votre Majesté, qui, non par le hasard, mais par sa valeur, sa tenacité héroïque, ses droits de famille et le suffrage populaire, a été élevé au trône le plus splendide de l'univers!

Si cette lettre obtient la faveur d'être lue par Votre Majesté, et que d'une manière quelconque j'ai le chagrin de Lui déplaire, en méconnaissant la profondeur de Sa pensée, soyex assez généreux pour me pardonner en voyant dans ma main la couronne déclarée belle par l'immortel Empereur.

* Πρωτυδημουσιεύτηκε στὴν ἐβδομαδιαία ἐλληνογαλλικὴ ἐφημερίδα «Ἑλλὰς Hellas», ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Νοεμβρίου 1866, ἀριθ. 58, σ. 2-3, μὲ τὸν παραπῶμο τίτλο.

Mais enfin quel est le sujet de cette lettre?

Les Candioles, peuple Grec, pour secouer le joug des Ottomans ont pris les armes! Ils sont en danger; et pourtant Votre Majesté semble rester indifférente à leurs souffrances, et ne pas aimer leur succès! Pourquoi?

Il n'existe pas de raisons qui ne soient secondaires à l'amour de l'humanité au devoir de la fraternité Chrétienne, et à l'établissement d'un état social et d'institutions politiques conformes aux principes de la civilisation moderne.

Il est vrai que différents écrits, de plus ou moins de valeur, se plaisent à attaquer le caractère Grec.

Ces accusations tendent à diminuer la sympathie publique. Car le mal souvent a des auditeurs mieux disposés que le bien, et ce blâme tombe naturellement sur le Royaume Hellénique, car on trouve là une Grèce constituée, et matière à la critique.

Je sou mets à l'éminent jugement de Votre Majesté les observations suivantes:

La Grèce, dès qu'elle put jouir d'un peu de liberté, dès qu'elle commença à vivre, parmi les dangers de la guerre et le bruit des armes adopta dans ses tribunaux les lois Françaises.

La Grèce ne prononce toujours qu'avec reconnaissance et avec un profond respect les noms du Général Fabvier, du Général Trézel, du Capitaine Pauzié, organisateur de l'Ecole militaire, et de tant d'autres Philhellènes.

La nation Grecque ne peut pas être accusée d'avoir méconnu, que les périls de la guerre et le sacrifice de ses enfants sont le meilleur moyen pour acquérir l'autonomie et l'indépendance. Des chefs fameux sont morts sur le champ de bataille, M. Botzaris, Caraïseaki, le colonel Français Bourbaki, né de parents Hellènes.- Et notre Calergi, dont nous sommes fiers, non seulement pour ses faits d'armes, mais pour la bienveillance dont Votre Majesté l'honore, s'il est vivant, ne doit-on pas en remercier le sort? A ses côtés périrent plus de dix Capitaines Rouméliotes et Péloponésiens. Un carré de 400 soldats disciplinés à l'européenne ne fut-il pas presque anéanti par une nombreuse armée ennemie aux portes de l'Acropole d'Athènes?

Et Missolonghi! ce boulevard d'une défense héroïque!! J'aime à me rappeler les paroles que j'ai entendues de la bouche de l'illustre Cavour.—«Missolonghi, me dit-il, fut le songe doré de ma jeunesse». Telle était l'admiration inspirée à son âme généreuse par cette résistance à jamais célèbre.

Majesté, si le traité du 6 Juillet, la bataille de Navarin, et l'expédition du Maréchal Maison concoururent à former le royaume Hellénique, ce royaume repose sur les ossements d'un demi million d'Hellènes, tombés dans diverses batailles ou morts de maladies causées par de grandes privations et de grandes souffrances. Et hier, avant hier, dans la douloureuse guerre de Candie, les enfants des familles les plus distinguées d'Athènes ne sont-ils pas tombés en combattant pour leurs frères? Quelques uns d'entre eux blessés, ne sont-ils pas encore prisonniers des Turcs?

Comment la rougeur ne monte-t-elle pas au visage de ceux qui osent médire d'une nation, qui, pouvant profiter de tous les avantages dont jouissaient les conquérants, pourvu qu'elle embrassât la religion de l'Islamisme, s'y refusa, et resta fidèle à la religion du cœur et de l'esprit.

Entre la religion Chrétienne et la civilisation moderne n'existe-t-il pas le rapport qu'il y a entre une cause et son effet? Les Chrétiens d'Orient en voulant secouer le joug Ottoman, n'aspirent qu'à jouir des bienfaits de la civilisation qui est le partage des nations policées.

Pour l'amour de Dieu, quel système de morale, quel gouvernement éclairé, libéral, peut-on fonder dans un état où règne et gouverne une doctrine religieuse par laquelle l'âme, la matière, l'intelligence, l'instinct moral ou physique, sont réduits aux conditions les plus passives? Il s'en suit qu'il n'existe pas d'imputation, pas de calcul pour le mal, pour le bien, pour la raison ou pour l'extravagance, comme l'observe sagement un auteur Anglais. Cet auteur ne porte pas un jugement à la légère, mais après avoir sérieusement médité l'esprit et la lettre du livre religieux des Musulmans.

Dans la lumière où je crois avoir mis le caractère Grec, il y a aussi des ombres. Mais il faut avouer, que les grandes qualités qui sont indispensables dans ceux qui gouvernent

n'atteignent leur plus haut degré que dans la longue vie des nations.

Il vaut mieux maintenant entretenir Votre Majesté de l'esprit national, et en sonder la profondeur.

C'est un esprit éminemment passionné du merveilleux et des sciences. A vrai dire, ces deux sentiments se confondent ; la science est l'explication des merveilles de la création.

La France dans sa vie nationale offre tant de merveilles et tant de culture scientifique, que l'esprit Hellénique en est attiré, et passionné pour la nation Française.

J'aime à faire cette hypothèse : Si par hasard un ennemi quelconque venait à paraître, supposons le tombé de la pluie récente d'étoiles filantes, et qu'il mit en péril les monuments de la capitale de votre Empire, les Universités, les Musées, la Colonne de la place Vendôme, pas une épée Hellénique ne resterait dans son fourreau ! Les mères, les enfants palpitieraient d'émotion, autant peut-être qu'ils le font aujourd'hui pour les dangers de leurs concitoyens de Candie. J'aime à rappeler cette pensée, parce que dernièrement dans un de mes discours à l'Athénée, ayant fait cette supposition, l'auditoire se leva comme un seul homme en signe d'assentiment. Pour toutes les raisons la nation Grecque ne mérite-t-elle pas la sympathie et l'intérêt des princes Chrétiens, et particulièrement d'un prince Français ?

Et quel Prince ! Dont la science, l'amour de la gloire, le nom illustre, invitent à des entreprises d'impérissable mémoire.

Peut-être Votre Majesté en arrivant à ce point de ma lettre, si toutefois Elle lui fait l'honneur de la lire, me demandera-t-Elle : Que puis-je faire pour les Chrétiens d'Orient, et pour l'île de Crète en particulier ? Car cette île est l'objet de ma lettre. Si je voulais faire des propositions à Votre Majesté, ce serait comme apporter du bois à la forêt, ou de l'eau à l'Océan.

Car qu'y a-t-il de plus fécond que l'esprit de Votre Majesté en fait de conceptions politiques ? Du reste tout est compris dans le mot « Libérateur ». Je me borne humblement à indiquer le but qu'il faut atteindre pour obtenir la glorieuse couronne. Je ne sais ni dois aller plus loin.

Hâtez-vous, Majesté ; la lenteur est fâcheuse.

« Pallida mors acquo pulsat pede pauperum tabernas

Regumque turres. »

Hâtez-vous de ceindre votre tête de la couronne immortelle ! Je ne veux pas cependant me prévaloir de la crainte de la mort. Les grandes âmes ne s'effrayent point devant elle. — Mais je me fais fort d'un autre argument.

Indocti surgunt et rapiunt coelum. Les ignorants viennent et ravissent le Ciel ! Quels regrets pour Votre Majesté, si quelque souverain, n'ayant ni votre génie, ni votre grandeur d'âme, venait se constituer le Libérateur des peuples Chrétiens de l'Orient ?

Napoléon I en parlant de la couronne destinée au libérateur, ajoute : Il inscriera son nom à jamais avec ceux d'Homère, de Platon et d'Épaminondas. — Je m'arrête au nom de ce dernier, qui en mourant se plaisait à dire : je laisse deux filles héritières de ma gloire, la bataille de Leuctres, et celle de Mantinée.

Et Vous, Majesté, ne seriez Vous pas heureux et fier, à votre heure dernière, de dire encore mieux que le capitaine Thébain :

Je laisse deux filles qui glorifieront mon nom et celui de la France : l'Italie et la Grèce, délivrées, et affranchies du joug étranger ! Ce serait faire tressaillir de joie les cendres d'Épaminondas, d'Homère et de Platon, du grand Macédonien et du sage Minos.

Quel nom plus illustre, plus béni, brillerait dans les annales du genre humain !

Il y a dans le bien, dans la pratique du bien, une essence si sublime et éternelle, que tous les efforts des Pyrrhonistes ne pourraient pas l'atteindre dans ses régions supérieures et divines.

Je termine, en Vous faisant part d'une tradition populaire en Grèce : peut-être n'est-elle pas vraie, mais cependant on y ajoute foi.

C'est que la famille Bonaparte est d'origine Grecque.

Cette tradition a acquis quelque valeur parmi nous, attendu que Constantin Colocotroni, ce défunt chéri et regretté, nous assurait qu'étant à Paris, il entendit dire plusieurs fois par le dernier des Paléologues, dont la famille Impériale s'était retirée en Corse, qu'il avait parlé souvent de cette origine avec des membres de la famille de Votre Majesté, et que les Grecs de la Corse nommaient Panoria votre illustre aïeule Letizia.

Panoria signifie en grec toute belle. La beauté fait naître la joie. C'est ainsi que les Corses, origine Grecque, hellénisaient son nom.

Cette tradition explique et excuse les plaintes récentes des hommes de la Grèce ; ils croient les adresser non à une personne indifférente ou étrangère, mais à un ami, à un parent, qui semble vouloir encore ajourner la satisfaction d'espérances légitimes.

J'ai l'honneur d'être

de VOTRE MAJESTÉ

Le très humble et tout dévoué serviteur

GEORGE TERZETTI.

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ Γ' Αὐτοκρ. τῶν Γάλλων.

« Ἡ Ἑλλὰς περιμένει τὸν ἐλευθερωτὴν της. . . ὁραῖος στέφανος δόξης » (Ἀπομνημ. Ἀγ. Ἐλένης). Τὸ ἐπίθετον « ὠραῖος » ὃ ἔδωκεν εἰς τὸν στέφανον τοῦτον ὁ πρῶτος Αὐτοκράτωρ καλῶς ἀρμόζει εἰς τὸ εὐγλωττον καὶ προφητικὸν ἐκείνου στόμα ; Καὶ δὲν φαίνεται ὅτι τὸν ἐνδεικνύει εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ναπολέοντα Γ' ; Ἡ δάφνη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν εὐεργετῶν τῶν ἐθνῶν εἶναι ἀμάραντος καὶ ἔχει κάλλος αἰδίων.

Μὴ ἀπαξιώσης ἀκροάσεως τοὺς ἀπλοῦς λόγους τοὺς ὁποίους τοῖμα νὰ Σοὶ ἀπευθύνῃ ταπεινὸς ἐν Ἀθήναις βιβλιοφύλαξ.

Τί νὰ εἶπω ἵνα ἀπολάβω παρὰ τῆς Σ. Μ. νὰ ρίψῃ πρὸς στιγμὴν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν στίχων τούτων ;

Θέλω ἄρα Τῇ ἐνθυμήσαι ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀκριβῆ ζητοῦσι λογαριασμὸν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν χαρισμάτων ὅσα χορηγεῖ εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας ἢ ἀνδρεία ἢ ἡ τύχη ; Καὶ ἐάν, ὡς ἀρέσκει τοῖς σοφοῖς, οὐχὶ μετὰ τοῦ σώματος αἱ μέγιστα ψυχὰ ἀπόλλυνται, χύστροτέρα κρίσις δὲν ἔπεται εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἀνθρωπότητος ;

Ὅπως ἐφελκύσω τὴν εὐμενῆ προσοχὴν τῆς Σ. Μ., θέλω ἄρα Τῇ εἰπεῖ ὅτι παρευρισκόμεν ἔν τῃ Βουλῇ τῶν ὁμοτίμων κατὰ τὴν 6 Ὀκτωβρίου 1848 καὶ ὅτι ἤμην ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰ συμβάντα τοῦ Στρασβούργου ;

Καὶ τίς δὲν θαυμάζει τὸ πρόσωπον τῆς Σ. Μ., ἥτις οὐχὶ ἐκ τύχης, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνδρείας, τῆς ἡρωϊκῆς ἐπιμονῆς, τοῦ δικαίου τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἀνηγορεύθη εἰς τὸν λαμπρότερον θρόνον τῆς οἰκουμένης ;

Ἐάν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη λάβῃ τὴν χάριν ν' ἀναγνωσθῇ ὑπὸ τῆς Σ. Μ., καὶ δυστυχῶς δι' οἷον-δήποτε λόγον δυσαρρεστήσω Αὐτὴν παραγνωρίσας τὸ βάθος τῆς διανοίας Της, συγχώρησόν μοι γενναίως βλέπων εἰς χεῖρας μου τὸν στέφανον ἐν καλὸν ἐπωνόμασεν ὁ ἀθάνατος αὐτοκράτωρ.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ποία ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ;

Ὁ ἐν Κρήτῃ ἐλληνικὸς λαὸς ἵνα ἀποτινάξῃ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἔδραξε τὰ ὅπλα. Κινδυνεύει, καὶ ὅμως ἡ Σ. Μ. φαίνεται ἀδιαφοροῦσα πρὸς τὰ παθήματα αὐτοῦ καὶ μὴ ἀγαπῶσα τὴν ἐπιτυχίαν του. Διὰ τί ;

Οὐδεὶς λόγος πρωτεύει ἀπέναντι τῆς φιλάνθρωπίας, τοῦ καθήκοντος τῆς χριστιανικῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς συστάσεως κοινωνίας καὶ πολιτικῶν θεσμῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ.

Ναὶ μὲν, διάφορα ἔγγραφα μᾶλλον ἢ ἥττον ἄξια προσοχῆς εὐαρεστοῦνται νὰ προσβάλλωσι τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, καὶ διὰ τῶν κατηγοριῶν τούτων πειρῶνται νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν συμπάθειαν τοῦ δημοσίου, διότι τὸ κακὸν εἶναι μᾶλλον τοῦ ἀγαθοῦ εὐπρόσδεκτον εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ ψόγος φυσικῶς ἐπιβαρύνει τὴν ἐλληνικὴν βασιλείαν, διότι ἐκεῖ ὑπάρχει κράτος καὶ ἐπομένως τινὰ ἐπιδοκτικὰ ἐπικρίσεις.

Ἄλλ' ὑποβάλλω εἰς τὴν ἔξοχον κρίσιν τῆς Σ. Μ. τὰς ἐπομένους παρατηρήσεις.

Ἡ Ἑλλάς μόλις ἀνέπνευσεν ὀλίγην ἐλευθερίαν καὶ ἤρχισε νὰ ζῇ, ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων τοῦ πολέμου καὶ τῆς κληγγῆς τῶν ὀπλῶν παρεδέχθη ἐν τοῖς δικαστηρίοις αὐτῆς τοὺς γαλλικοὺς νόμους, καὶ πάντοτε μετὰ βαθείας εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ προφέρει τὰ ὀνόματα τῶν στρατηγῶν Φαβιέρου καὶ Τρεζέλ καὶ τοῦ λοχαγοῦ Πωζιέρου τοῦ ὀργανίσαντος τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν καὶ τοσούτων ἄλλων φιλελλήνων. Οὐδὲ δύναται νὰ κατηγορηθῇ ἡ Ἑλλάς ὡς παραγνωρίσασα ὅτι οἱ κίνδυνοι τοῦ πολέμου καὶ ἡ οὐσία τῶν τέκνων αὐτῆς εἶναι τὸ καλλίτερον μέσον πρὸς ἀνάγκησιν τῆς αὐτονομίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Διάσημοι ὀπλαρχηγοὶ ἀπέθανον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὁ Μ. Βάτσαρης, ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Βούρβαχης γεννηθεῖς ἐκ γονέων Ἑλλήνων. Καὶ ὁ ἡμέτερος Καλλέργης, ἐφ' ᾧ σεμνυνόμεθα, οὐ μόνον διὰ τ' ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐνοίαν μεθ' ἧς τιμᾶται παρὰ τῆς Σ. Μ. ἐὰν ζῇ, δὲν πρέπει νὰ εὐχαριστήσωμεν τὴν τύχην; Ἐπεσαν περὶ αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς δέκα ὀπλαρχηγοὶ τῆς Φούμλης καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τετράγωνον 400 στρατιωτῶν εὐρωπαϊκῶς πειθαρχουμένων δὲν κατεστράφη σχεδὸν ὁλοκλήρως ὑπὸ πολυαριθμοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς πύλας τῆς Ἀκροπόλεως; Καὶ τὸ Μεσολόγγι, ὁ προμαχὼν οὗτος ἥρωϊκῆς ἀντιστάσεως; Εὐαρέστως ἐνθυμοῦμαι ὅτι μοὶ ἔλεγεν ὁ κλεινὸς Καβούρ: «τὸ Μεσολόγγι ὑπῆρξε τὸ χρυσοῦν ἡναιρον τῆς νεότητός μου». Τοσοῦτον ἐνθουσιασμὸν τῷ ἐνέπνεε ἡ διὰ παντὸς ἀξιωμανημένους ἐκαίνη ἀντίστασις.

Μεγαλειότατε, ἐὰν ἡ συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου, ἡ νυκμαχία τοῦ Ναβαρίνου καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ στρατάρχου Μαιζόνας συνέτειναν νὰ μορφώσωσι τὸ ἐλληνικὸν βασίλειον, τὸ θεμέλιον αὐτοῦ ἔθηκαν τὰ ὅσα ἡμίσεος ἑκατομμυρίου Ἑλλήνων πεσόντων ἐν διαφόροις μάχαις, ἧ ἀποθανόντων ὑπὸ νοσημάτων ἐκ μεγάλων στερήσεων καὶ δεινῶν προσελθόντων. Καὶ χθὲς καὶ πρότερον ἐν τῷ ὁδυνηρῷ τῆς Κρήτης πολέμῳ τὰ τέκνα τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἐν Ἀθήναις οἰκογενειῶν δὲν ἔπασαν μαχόμενα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ἕτεροι δὲν ἐτραυματίσθησαν καὶ εἶναι εἰσέτι αἰχμάλωτοι τῶν Τούρκων;

Πῶς δὲν ἐρυθριῶσιν οἱ τολμῶντες νὰ διασώρουν ἔθνος, τὸ ὁποῖον δυνάμενον νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν ἀγαθῶν ὧσων ἀπολαύουσιν οἱ κατακτηταί, ἐὰν ἡσπάζετο τὸν Ἰσλαμισμόν, ἀπεποιήθη, καὶ ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν θρησκείαν τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος;

Μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ δὲν ὑπάρχει ἡ μεταξὺ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος σχέσις; Οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανοὶ θέλοντες ν' ἀποτινάξωσι τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν τί ἕτερον ἐπιθυμοῦσιν ἢ τὰ ὠφελήματα τοῦ πολιτισμοῦ ὃν χαίρουσιν οἱ ἐξηυγενισμένοι λαοί.

Πρὸς Θεοῦ, ποῖον σύστημα ἠθικῆς, ποῖα πεφωτισμένη καὶ φιλελευθέρα κυβέρνησις δύνανται νὰ στηριχθῶσιν ἐν κράτει ἐνθα βασιλεύει καὶ κυβερνᾷ θρησκευτικὴ διδασκαλία καταδικάζουσα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ὕλην, καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ φυσικὸν ἐνστικτοῦ εἰς τὴν πλέον μεγάλην παθητικότητα; Ἐντεῦθεν οὔτε εὐθύνη, οὔτε καταλογισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, οὔτε, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ Ὁ Ἀγγλὸς συγγραφεὺς, διαστολὴ μεταξὺ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς παραδοξολογίας. Καὶ ἡ κρίσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐπιπολαία, ἀλλ' ἀπόρροια βαθείας μελέτης τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ γράμματος τῆς θρησκευτικῆς βίβλου τῶν ὀθωμανῶν.

Ἐν τῷ φωτὶ δι' οὗ περιέβαλον τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα καὶ σκιαί τινες ὑπάρχουσιν. Ἄλλ' ὁμολογητέον, ὅτι τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τὰ εἰς τοὺς κυβερνῶντας ἀπαραίτητα μόνον προΐόντος τοῦ μακροῦ βίου τῶν λαῶν τελειοποιῦνται.

Κάλλιον νὰ ἐνασχολήσω ἤδη τὴν Σ.Μ. περὶ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος καὶ νὰ ὑποδείξω τὸ βάθος αὐτοῦ.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐμπαθῶς ἀγαπᾷ τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐπ' ἀληθείας τὰ δύο ταῦτα κλισθήματα συγχέονται, καθ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη ἐξηγεῖ τὰ θαύματα τῆς δημιουργίας.

Ἡ Γαλλία κατὰ τὸ ἐθνικὸν αὐτῆς βίον παρέχει τόσα θαυμάσια καὶ τόσην ἐπιστημονικὴν καλλιέργειαν, ὥστε τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα περιπαθῶς ἐκλύεται ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

Ἐπιτραπήτω μοι νὰ ὑποθέσω ὅτι ἐχθρός τις οἰοσθήποτε, ἔστω καὶ ἐκ τοῦ προσφάτου ὑετοῦ τῶν διαπτόντων ἀστέρων καταπεσὼν, ἀπαπειλεῖ τὰ μνημεῖα τῆς πρωτεύουσας τῆς Σῆς Αὐτοκρατορίας, τὰ πανεπιστήμια, τὰ μουσεῖα, τὴν ἐν τῇ πλατείᾳ Βανδόμῃ στήλην. Οὔτε ἐν ἑῷφος ἐλληνικὸν ἤθελε μείνει ἐν τῇ θήρῃ. Αἱ μητέρες καὶ τὰ τέκνα πάλλοντες ἤθελον συγκινηθῇ οὐχ ἥττον ἢ σήμερον συγκινοῦνται διὰ τοὺς κινδύνους τῶν ἐν Κρήτῃ ὁμογενῶν. Εὐαρεστοῦμαι ν' ἀνακαλέσω τὴν ιδέαν ταύτην, διότι ἐσχάτως, κατὰ τινα τῶν ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» παραδόσεών μου ἐν ᾧ ἐξέφραζον αὐτήν, τὸ ἀκροατήριον τὴν ἐπεδοκίμασε. Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους δὲν εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἄξιον τῆς συμπαθείας τῶν χριστιανῶν Ἑγεμόνων καὶ ιδίως Γάλλου Ἑγεμόνος;

Καὶ ποίου Ἑγεμόνος! οὐ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀγάπη τῆς δόξης καὶ τῇ λαμπρῇ ἡγομᾷ προσκαλοῦσιν εἰς ἀθανάτους ἐπιχειρήσεις!

Ἴσως ἡ Σ.Μ. φθάσασα εἰς τὸ μέρος ταῦτα τῆς ἐπιστολῆς μου, εἰάν ποτε τιμήσῃ αὐτὴν ἀναγνώσεως θέλει μ' ἐρωτήσῃ τί δύναμαι ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν καὶ ιδίως ὑπὲρ τῆς Κρήτης; διότι αὕτη εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐπιστολῆς μου. Ἀλλ' εἰάν ἐτόλμων νὰ κάμω προτάσεις εἰς τὴν Σ.Μ. ἤθελον φέρεи ξύλα εἰς τὸ δάσος καὶ ὕδωρ εἰς τὸν ὠκεανόν.

Διότι κατὰ τὰ σχέδια τῆς πολιτικῆς, ποῖον πνεῦμα γονιμώτερον τοῦ Σοῦ; Ἄλλως πάντα περιλαμβάνονται ἐν τῇ λέξει «Ἐλευθερωτής». Περιορίζομαι νὰ ὑποδείξω εὐσεβάστως τὸν σκοπὸν οὗ ὀφείλει νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἐπιθυμῶν ν' ἀπολάβῃ τὸν ἐνδοξὸν στέφανον. Οὔτε ἡξούρω, οὔτε πρέπει νὰ προβῶ περαιτέρω. Σπεῦσον Μεγαλειότατε λυπηρὰ εἶναι πᾶσα βραδύτης!

«Μὲ τὸ αὐτὸ βῆμα ὡχρὸς ὁ Θάνατος πατεῖ

Βασιλικὰ παλάτια καὶ πτωχικὰς καλύβας».

Σπεῦσον νὰ θέσῃς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς Σοῦ τὸν ἀθάνατον στέφανον. Ἀλλὰ δὲν ἐπιφέρω τὸν φόβον τοῦ θανάτου ὡς ἐπιχείρημα. Ἐνώπιον αὐτοῦ δὲν πτοοῦνται οἱ μεγαλόψυχοι. Ἀλλ' ἰδοὺ τί ἐννοῶ.

Indocti surgunt et rapiunt coelum.

Ἐρχονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουσι τὸν οὐρανόν.

Καὶ εἰάν τις Ἑγεμών, καὶ τῆς μεγαλονοίας καὶ τῆς μεγαλοψυχίας Σοῦ ἐσπερημένος, παρουσιάζετο ὡς Ἐλευθερωτὴς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν ὁποῖα λύπη διὰ τὴν Σ. Μεγαλειότητα!

Λαπολέων ὁ Α' λαλῶν περὶ τοῦ προωρισμένου εἰς τὸν Ἐλευθερωτὴν στεφάνου προσθέτει, ὅτι θέλει ἐγγράψῃ διὰ παντός τὸ ὄνομά του μετὰ τῶν τοῦ Ὀμήρου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Μένω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τούτου, ὅστις ἀποθνήσκων ἔλεγε χαίρων δύο θυγατέρας ἀφήνω κληρονόμους τῆς δόξης μου τὴν ἐν Λεύκτραις μάχην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ. Καὶ Σὺ, Μεγαλειότατε, δὲν ἤθελες εἶσθαι εὐδαίμων καὶ ὑπερήφανος εἰάν τὴν τελευταίαν ὥραν τῆς ζωῆς Σοῦ ἔλεγες κάλλιον τοῦ Θηβαίου στρατηγοῦ «δύο θυγατέρας ἀφήνω αἵτινες θέλουσι δοξάσει τὸ ὄνομα Μου καὶ τῆς Ἰαλλίας, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀπελευθερωθείσας τοῦ ξένου ζυγοῦ»; Ἦθελον σκιρτήσῃ ἐκ χαρᾶς τὰ ὅσα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ μεγάλου Μακεδόνος καὶ τοῦ σοφοῦ Μένους.

Ποῖον ἐνδοξότερον καὶ πλέον εὐλογημένον ὄνομα ἤθελε διαλάμπει εἰς τὰ χρονικά τῆς ἀνθρωπότητος!

Ὑπάρχει ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ τόσαν ὑψηλὴ καὶ αἰδὶς οὐσία, ὥστε πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν Ἰπυρρωνιστῶν δὲν δύνανται νὰ τὴν προσβάλωσιν εἰς τὴν ἀνωτάτην καὶ θεῖαν χώραν ἐν ᾗ διαμένει.

Τελειώνω ἀνακρινῶν εἰς τὴν Σ.Μ. δημῶδη ἐν Ἑλλάδι παράδουσιν, ἥτις δὲν εἶναι ἴσως ἀληθής, ἀλλ' οὐχ ἥττον πιστεύεται· ὅτι ἡ οἰκογένεια Βοναπάρτε κατὰγεται ἐξ Ἑλλήνων.

Τὴν παράδουσιν ταύτην ἐνίσχυσεν ὁ λόγος τοῦ φιλάτου καὶ μυριοπολήτου τεθνεῶτος Κωνσταντίνου Κοκοκοτρώνη, ὅστις μὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι διαμένων ἐν Παρισίῳ ἤκουσε πολλάκις παρὰ τοῦ τελευταίου τῶν Παλαιολόγων, οὗ ὁ αὐτοκρατορικὸς οἶκος εἶχεν ἀποσυρθῇ ἐν Κορσικῇ, ὅτι συχνὰ μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῆς Σ.Μ. εἶχε λαλήσῃ περὶ τῆς καταγωγῆς ταύτης, καὶ ὅτι αἱ ἐν Κορσικῇ Ἕλληνες ὠνόμαζον τὴν Σεβαστὴν Σοῦ Μάρμην Πανώριαν, ἐξελληνίζοντες οὕτω τὸ λατινικὸν ὄνομα Εὐφροσύνη (*Eufrosinia*) διότι τρώγῃ ἡ ὠραιότης γεννᾷ τὴν εὐφροσύνην.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ τὰ πρόσφατα παράπονα τῶν ἐν Ἑλλάδι, διότι νομίζουσιν ὅτι ἀπευθύνουσιν αὐτὰ οὐχὶ πρὸς ἀδιάφορον καὶ ἀλλότριον, ἀλλὰ πρὸς φίλον καὶ συγγενή, ὅστις φαίνεται ἀναβάλλων εἰσέτι τὴν ἱκανοποίησιν νομίμων ἐλπίδων.

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποσημειωθῶ
τῆς Σῆς Μεγαλειότητος
ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος θεράπων
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ

Τῇ 17 Νοεμβρίου 1866.

60. ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

(25.3.1867)

Les merveilles de l'Univers, la raison et l'instinct naturel de l'homme mettent en évidence un auteur et ordonnateur suprême, et la religion chrétienne où nous avons puisé nos principes, en nous révélant les attributs de cet auteur, nous donne la conviction que rien ne lui est plus agréable, que ces actions généreuses par lesquelles l'homme se sacrifie pour le bien de ses semblables.

Aussi ne pouvons-nous douter que le Créateur, que le divin Rédempteur n'ait eu pour agréable le mouvement hellénique qui, le 25 mars 1821, fit revivre avec splendeur le nom de la Grèce dans le monde chrétien. De même le mouvement des habitants de la Crète, qui confond en un sentiment commun la religion et la patrie, ne peut déplaire au Dieu de toute justice.

Honorons donc avec pleine confiance, Messieurs et Mesdames, l'anniversaire de ce jour, comme sacré pour nous à double titre.

Partout où se trouvent des enfants et des amis de la Grèce, ce jour est célébré avec joie : mais nous, Messieurs et Mesdames, félicitons-nous de pouvoir le célébrer dans cette ville où tant de martyrs Chrétiens, au milieu des tourments et des flammes et sous la terrible étreinte des bêtes féroces, confessèrent la vérité de la foi ; dans cette ville où sont vénérées les reliques des Princes des Apôtres, et où nous voyons plus de dix temples élevés par le premier Empereur Chrétien et sa pieuse mère, à la gloire du Sauveur. A nos prières répondront les âmes bénies de ces Crétois, enfants, femmes, guerriers qui périrent dans le couvent d'Arcadi, véritables victimes de rédemption qui offrirent leur mort à la Grèce, en invoquant le nom du Christ. Et si le profane n'est pas ici hors de propos, je me permettrai de dire que nous sommes heureux aussi de célébrer cette solennité sur la terre rendue glorieuse par le plus ancien et le plus illustre des philhellènes, l'incomparable Cicéron.

Pour honorer dignement cette solennité, il convient de rappeler ici les devoirs que la loi chrétienne impose à l'homme et les moyens que la grâce lui ménage pour les remplir.

Or, le principe de la morale chrétienne est l'imitation de Dieu, autant qu'il est donné à la faible nature humaine de se rapprocher de cet idéal sublime par la pratique de la justice, de la charité et de la bienfaisance.

Ce même principe était celui, on le sait, de plusieurs philosophes de l'antiquité ; mais de quel Dieu prétendaient-ils être les imitateurs ? L'idée de Dieu resplendissait sans doute dans certaines âmes d'élite d'une manière moins imparfaite, mais le modèle de l'Homme-Dieu manquant alors au genre humain, la pensée philosophique ne pouvait recevoir sa complète

* Πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «*l'Indépendance Hellénique*», Athènes, le 9 mai 1867, No 64, p. 3 καὶ No 65, 16 mai 1867, p. 4, μετὰ τὸν τίτλο : «*Discours prononcé à Rome par m. Tertzetti au consulat Hellénique à l'occasion de la fête nationale du 25 mars.*» Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «*Εργογραφικὰ Γ. Τερτσέτη*», «*Ἑλληνιστικά Φύλλα*», τόμος Β', ἀρ. φ. 1 (1952), σ. 13.

satisfaction. D'ailleurs la science, et non l'amour, dominait dans la philosophie ancienne, privilège d'un petit nombre, tableau admirable, mais placé pour ainsi dire dans un lieu obscur, tandis que l'amour du Créateur et l'affection pour les créatures, qui est le grand principe du christianisme, rend accessible à tous l'idée de l'imitation de Dieu.

Devons-nous rappeler aussi la doctrine du libre arbitre? Doctrine inhérente au Christianisme, dont l'antiquité païenne n'avait qu'une intelligence bien incomplète, et à laquelle la religion de Mahomet est parfaitement étrangère. C'est le libre arbitre qui constitue la valeur et le mérite des œuvres de l'homme.

Parlerons-nous du jugement final tel que le conçoit la doctrine de notre sainte religion, jugement par lequel la divine Providence est pleinement justifiée des reproches que nous serions parfois tentés de lui faire, à la vue des souffrances des justes et de la prospérité des méchants; car le tribunal de Dieu, n'admettant point les vaines distinctions de la terre, rétablit dans toute sa force la Loi de l'égalité.

Après ces vérités sublimes, que peut-on penser des grossières voluptés du Paradis de Mahomet, qui sont promises par lui à ses sectateurs? Qui n'est pas saisi d'indignation en pensant que les ulémas prêchent à leurs fidèles, que tuer un Chrétien c'est s'ouvrir la porte de l'éternelle béatitude? C'est pour se soustraire à ce joug odieux, et par dévouement au culte de l'Evangile, que les Hellènes se soulevèrent en 1821, et c'est encore le même esprit qui anime aujourd'hui les populations de la Crète, de l'Epire et de la Thessalie. N'est-il donc pas juste, n'est-il pas dans l'ordre de la Loi chrétienne que ces peuples soient secourus par toutes les puissances de l'Europe civilisée? Il faut bien, que les Princes Chrétiens éloignent la possibilité du reproche que leur épée ne sort du fourreau que pour les guerres civiles? Et qu'est-ce que les luttes entre les nations européennes, sinon des guerres civiles? Ne serait-ce pas chose impie de laisser périr les combattans Hellènes placés pour ainsi dire entre l'apostasie et le glaive de leurs oppresseurs? Elles ne sont donc pas encore assez repues, les nations civilisées, du spectacle de tant de martyrs qui ont péri tout récemment pour la gloire du nom de Jesus-Christ!

Il me semble, Messieurs et Mesdames, voir réunis ici comme dans un congrès les Empereurs, les rois et les reines de la Chrétienté, et le successeur de St Pierre, chef de l'Univers Catholique, présider à cette auguste assemblée; il me semble aussi y assister en esprit, et que ma faible voix s'adressant aux Princes les plus puissants: «Où sont les temps, leur dis-je, où le premier Empereur Chrétien allait baiser les plaies des vénérables évêques siégeant au concile de Nicée? La religion est-elle donc éteinte, ou bien le temps aurait-il altéré ou corrompu les principes divins du Christianisme? Non, mais la matière a pris le dessus, les intérêts mondains couvrent d'un voile les vérités célestes. Oserions nous dire qu'il y a plus de l'Alcoran que de l'Evangile dans les cœurs chrétiens? Non, un nuage passager offusque les esprits. Levez-vous et suivez les inspirations de la charité chrétienne. Volez avec la rapidité de l'aigle au secours de ces courageuses populations qui s'efforcent de rompre les chaînes de l'esclavage. Soyez les vrais alliés de ces Crétois dont les pères, de concert avec les hardis vénétiens, furent les derniers remparts de la Chrétienté contre l'envahisseur Ottoman, qui menaçait de faire manger l'avoine à son cheval sur l'autel même de St Pierre au Vatican. Craignez la justice divine: celui qui est fort doit soutenir le faible, et le Chrétien doit secourir son frère en Jesus-Christ. C'est là un devoir sacré, mais qui a aussi son utilité et sa gloire, et s'en écarter serait encourir réprobation et dommage.

Ne doutons pas cependant, Messieurs et Mesdames, mettant notre confiance dans la force du Tout-puissant, dans la sagesse et la magnanimité des Princes Chrétiens et dans l'Empereur Ottoman lui-même à qui Dieu inspirera des sentiments modérés, ne doutons pas, dis-je, que soit imminent le jour où les populations chrétiennes auront à remercier la divine Providence de pouvoir jouir enfin de cette liberté et de cette indépendance si long-temps désirées.

Je prie l'auditoire choisi, qui m'a honoré de sa bienveillante attention, d'accueillir favorablement ces quelques paroles que j'ai cru convenables à la solennité de ce jour. Votre bonté,

Messieurs et Mesdames, m'encourage à prendre la liberté de remercier au nom de tous notre digne consul, Monsieur A. Gautier, qui a bien voulu nous réunir ici, comme sur une terre hellénique, pour célébrer l'anniversaire de notre fête nationale : je dis nationale, mais en vérité je devrais dire fête de la civilisation européenne, car c'est à dater de ce jour que la Grèce prit réellement sa place parmi les nations civilisées du monde; c'est en ce jour que les enfants de la patrie de Platon, et de St. Denis l'Arcépagite tressèrent une couronne qu'ils déposèrent au pieds du Sauveur.

61. ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ 1867 *

E pur bella la riconoscenza, la pietà o l'ammirazione che innalza monumenti agli illustri defunti, che istituisce solennità di ricordo cristiano nell'anniversario della compianta lor morte. Già le arti sorelle della pittura e della scultura riprodussero in più tele ed in marmo la immagine loro. Che di più grato ai vivi che contemplare l'effigie degli insigni mortali, che per dottrina o per generoso operare beneficarono la patria e il genere umano!

Ma più bello o più proficuo certamente quando l'arte della parola, ministra efficace del pensiero, pone nel lor vero lume la dottrina dei savii, o il valore dei forti. Non mi sia aggiudicato a presunzione se nell'odierna solennità, in questo tempio augusto, ho ambito pur io l'onore di spargere qualche fiore alla memoria del principe italiano e di tanti altri figli di questa nobile terra, che si offersero vittime per la redenzione della patria libertà. Mi sia scusa l'idea, o l'illusione forse, che m'indusse a credere certe lodi suonar meglio in bocca d'uno straniero, che degli stessi concittadini. Se d'altronde, come è noto, stranieri offrirono pure la propria vita alla libertà dell'Italia, perchè il discorso d'uno straniero non sarebbe egli accetto nella sacra solennità? Mi sia eziandio grande argomento di scusa aggiungere che, quantunque straniero, Italia fu benigna nutrice del povero ingegno mio; e mi reco a debito palesar animo non ingrato al beneficio avuto onorando almeno col desiderio i bei fatti dei figli di questa terra gloriosa. Ma di quali lodi potrò io ornare la memoria dei lacrimati defunti? Evidentemente le laudi loro sono così manifeste come il fiore del melegnano tra le verdeggianti sue foglie. Essi amarono la patria loro; questo è il loro merito, questa la lode; e l'onnipotente arrise alla loro virtù.

Giova forse di far parola del merito dell'amor di patria, del suo valore?

E perchè no? La stessa trasfigurazione di Raffaello non guadagna messa meglio a giorno dal raggio solare? Qual considerazione farà pertanto meglio risplendere la patria carità? Un savio dell'antichità ci previene. *Ti fussi zein esti cat aretin zein. Vivere secondo natura è vivere conformemente a virtù. Non è vivere secondo natura amando il paese ove abbiamo salutato la luce del dì, pronunciato i deliziosi nomi di padre, e di madre! Una voce divina ci dice nel cuore — amate la contrada ove siete nati, amatela come gli stessi vostri genitori, glorificatela con tutta la possanza dell'anima vostra.*

Non è questo il terren ch'io toccai pria,
Non è questo il mio nido
Ove nutrito fui sì dolcemente?
Non è questa la patria in ch'io mi fido,
Madre benigna, e pia
Che copre l'uno, e l'altro mio parente?

* Προποδημισιούτηκε στην Ιταλική εφημερίδα «Il Corriere Italiano», ἀριθ. 206, 29 Ιουλίου 1867, ἀρ. 206, σ. 3-4, μετὰ τὸν τίτλον: «Alle benemerite Commissioni che di sussidii e d'affetto confortano le famiglie de' Combattenti di Grecia queste parole coll' intenzione recitate nel Tempio di Santa Croce nella Commemorazione de' Morti per l'onore d'Italia intitolata grato Giorgio Terzetti Zacintion». Τοποθέτησε καὶ σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιο: Tip. dell'Associazione [Φλωρεντία], σχῆμα 16ο, σσ. 10. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικά Γ. Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακά Φύλλα», τόμος Β', ἀριθ. φ. 1, Ζάκυνθος 1952, σ. 13. Μετάφραση στὰ ἑλληνικά καὶ σχετικὸ ὑπόμνημα βλ. στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη. Λόγοι καὶ Δοκίμια», ὁ.π., σσ. 186-191.

Né sia inopportuno se aggiungiamo, che il vivere secondo natura dell'antico filosofo è seguire i dettami del principio divino, che è in noi, dottrina da cui non dissente certo la grazia del cristianesimo. Gli Italiani a cui è destinata la sacra commemorazione fecero quindi cosa accetta a Dio, ammirata dagli uomini amando la patria loro, e in di lei servizio perirono, altri nei campi di battaglia, altri nelle gelide carceri dello Spilberg, altri in terra remota accorati da dolorosi ricordi, e bagnando di lagrime il pane dell'esilio.

Mi sia lecito, ora che gli avvenimenti dei di che furono, divenuti sono argomento quasi di storia antica, non incentivo di animosità, mi sia lecito di riandare per poco il passato. La servitù e il mal governo d'Italia erano evidenti, manifesta altresì la cagione, i principi ligi dello straniero, e le Erinni della discordia. Spiriti veramente italiani attesero ardentemente all'unione delle anime, all'unità della nazione. La concordia delle anime, forza senza cui nulla può edificarsi. E chi può contendere all'Italia il diritto della sua unità? Ben provvide natura facendo che questa bella, ricca di abitanti, amena contrada sia sede di popoli che hanno glorie e sventure, e linguaggio, ed are comuni?

Qual sia il beneficio di unità nazionale piacemi accennare il parere di ingegnoso, autorevole scrittore de' tempi nostri. Se le città greche, opina egli, e le isole fossero vissute concordi avrebbero cogli eserciti loro, colle armate potuto schermirsi dalle armi e di Macedonia, e di Roma, e farsi degne di più gloriosi destini. L'Italia ammaestrata dalle greche, e dalle proprie sventure congiunse finalmente le sue forze, e da ultimo i vinti vinsero. Ma prima della vittoria quante lotte!

Se veramente i vinti furono vincitori mi sia concesso di evocare i lontani ricordi della mia giovinezza. Io vidi, o signori, trarre in prigione Federico Confalonieri; vidi Silvio Pellico colla veste dei condannati udire la sentenza capitale nella piazza di S. Marco; sentii nei piombi il gemito del Ressi, e di altri dotti della nazione; seppi fuggitivi in esilio per sottrarsi al patibolo i Santa-Rosa, i Poerio, i Rossetti, i Rosarol, nè andò pur guari che il carnefice faceva del supplizio di animosi devoti alla patria, fiero spettacolo alle moltitudini inorridite.

Dopo però anni ed anni mi avviene di ricalcare le meste contrade, non più meste, un mirabile mutamento fa la gioia presente pari al dolore d'allora; monumenti s'innalzano ai condannati, commemorazioni festive consacransi al nome degli uccisi nelle battaglie, dei periti nelle catene, di coloro il cui sangue innocente ci perfuse dai patiboli. Che più? Quell'istesso imperio che così spietatamente combatteva avverso ai principii di libertà, commette ora sè stesso a questi principii come per giustificare i cittadini d'Italia, e quale espiazione, se pur havvi espiazione valevole del pianto e del sangue, che inaffiarono la terra gentile. Autori dell'insperato mutamento sono i generosi a cui rendiamo oggi ufficio di gratitudine e cristiana carità, ma non forse meno di loro, altri magnanimi ed illustri tuttora vivi.

Ma come tacere del principe che primo si accinse nel 1848, e poi nel 1849 a combattere le patrie battaglie, e cittadino, padre e re, metteva al cimento vita, patria, figli e corona? Che vincitore, o vinto, doveva lasciare di sè fecondo e luminoso esempio d'imitazione!

Mercè sua e dei prodi che lo seguirono, del guerriero e leal figliuol suo, e continuarono l'opera di lui, non è più mera speranza l'Italia libertà.

L'Italia è una, retta dalla volontà nazionale, possiede armate, eserciti di terre, in pace coll'antico nemico, siede nei consessi dell'Europa.

Se l'altera parola l'Italia farà da sé quando fu pronunciata dal re Carlo Alberto non fu tosto potuta avverare, è giunto il tempo di fare, che ella sia un vaticinio, e così rendere onore degno all'intrepido re, all'esule di Oporto. E veruno spettacolo più grato all'eterna sapienza di una nazione redenta alla libertà mediante grandi sacrifici, jure sociata, devota alle leggi divine, soccorritrice degli oppressi, e questo spettacolo può presentarlo l'Italia, e vorrà.

A me Zacintio rinvienne ora nel pensiero splendida e cara memoria. Non è questo il tempio del quale Ugo Foscolo cantò?

A egregie cose il forte animo accendono
L'urne dei forti, o Pindemonte, e bella
E santa fanno al peregrin la terra
Che lo ricetta.

E non è questo il recinto che serba accolte le Itale glorie?

Uniche forse
Dacchè le mal vietate Alpi, e l'Alpina
Onnipotenza delle umane sorti
Armi e sostanze t'invadeano, ed are
E patria, e traune la memoria, tutto.

Non più uniche, che tutta Italia emula del Tempio di Santa Croce è custode di ricordanze immortali. Oh quanta gioia a chi ama l'Italia considerando, che non regge più l'accenno delle mal vietate Alpi, poichè dalle Alpi scese il più valido aiuto all'Italia rinnovante sè stessa, e ne fanno fede i campi, e i poggi di Montebello, di Magenta e di Solferino, densi delle funeree croci, che parlano al viandante dei prodi sepolti. Sia glorificata anche la loro memoria in questa religiosa e civile solennità, più ancora se possibile, degli odierni laudati, perchè chi nato figlio d'Italia combatteva per la sua terra, questi per la redenzione di terra straniera. Riposino fraternamente congiunti nella patria degli spiriti quanti stranieri pugnarono le italiane battaglie...

Ah si ! da quella
Religiosa pace un Nume parla,
E nutria contro a' Persi in Maratona,
Ove Atene sacrò tombe a' suoi prodi,
La virtù greca, e l'ira.

Questo Nume non è l'amor patrio ? E non è evidente, che da questa Deità presero gli auspicj i guerrieri d'Italia ? Che se è così è da presumersi che inaugurata con tali principj non debba prosperare l'Italica libertà ? e non si vorrà ficherà forse l'aureo concetto del Petrarca :

Anime belle, e di virtute amiche
Terranno il mondo, e poi vedrem lui farsi
Aureo tutto, e pien dell'opre antiche.

62. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΖΑΚΥΝΘΙΟΥΣ *

(1868)

Ὁ πόθος μου εἶναι νὰ μὴν αἰματώσει μὲν τὴ Ζακυνθίου τώρα εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν βουλευτῶν σας· ποῖος φίλος δὲν λυπεῖται εἰς τὴν βλάβην, εἰς τὰ μίσση συγγενῶν ἢ φίλων ; Ἐγὼ ἐγὼ εἰς τὴν Ζάκυνθον, εἰμὶ φίλος καὶ συγγενεὺς ; Ἐφυγα νέος ἀπὸ τὰ πατρικὰ χρώματα καὶ δὲν ἐμπλεῖξα εἰς τὰ πάθη τῆς μεγάλης ἡλικίας· ἔθην ἐπεθύμησα νὰ σᾶς γράψω δύο λόγια φιλικὰ, ἀδελφικὰ, καὶ ἂν σᾶς φαίνεται ἥτις εἰς τὴν ἀπουσίαν μου δὲν ἀσχήμισα τὸ ὄνομά σας, μὴν ἀποσπραφῇτε νὰ ἀναγνώσετε καὶ σεῖς φιλικῶς τὸ φιλικόν μου γράμμα. Γρέμω συλλογούμενος, μήπως καὶ ἡ ἐλευθερία γίνεαι παλαίστρα παθῶν, φόβου, δαρμοῦ εἰς τὸ εὐμορφονησί μας. Διατὶ νὰ τὸ κρύψω ; Τὸ δάκρυο θολώνει τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ὑπεπτευόμενος δυστυχήματα· ὁ Κύριος θὰ τὰ ἐξορκίσαι. Ἄν σᾶς εἰπῶ τώρα ὅτι ἀγκαλὰ καὶ ἡ ἐπιστολή μου εἶναι ἀπὸ Ἀθηνᾶς, δὲν σᾶς γράφω ἀντικῶς, ἀλλὰ λακωνικῶς, θὰ πεισθῇτε ἅμα ἀναγνώσετε τὴν ἐπιστολήν

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιον Τερτσέτη σὲ τετρασέλιδο φυλλάδιον, σχήματος ὀγδού, μὲ τὸν παραπάνω τίτλον, χωρὶς χρονολογία ἢ ἄλλη ἔνδειξη. Γιὰ τὴ χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς βλ. γράμμα τοῦ Τερτσέτη πρὸς τὸν Νικόλαον Τοιμμάσο στὸ βιβλίον τοῦ Γεωργίου Θ. Ζώρα, Γ. Τερτσέτης καὶ Ν. Θωμαζαῖος, ὁ.π., σ. 67.

μου· δὲν φεύγω ἀπὸ τὰ ρηχὰ τῆς συντομίας. Μοῦ ἔχετε ὑπόληψιν ; Ὀλίγα ἄρκοῦν· δὲν μοῦ ἔχετε ; μάταιος κόπος ἡ πολυλογία, ἡ καὶ μὲ χάριν εὐγλωττίας ἂν δύνουμουν τάχα νὰ σᾶς ὁμιλήσω.

Ποῖα λόγια σύντομα φιλικὰ βούλωμαι λοιπὸν νὰ σᾶς γράψω ;

Σᾶς ἐνθυμίζω τὸ γαλλικὸν ρητόν, noblesse oblige· ἡ εὐγένεια δηλαδὴ ὑποχρεώνει, βιάζει τὴν εὐγενῆ εἰς τίμια, εὐγενῆ ἔργα ὠφελοῦμαι τοῦ ρητοῦ, πλὴν τὸ στρέφω κατὰ τὸν σκοπὸν μου καὶ λέγω. Ζακυνθινισμὸς ὑποχρεώνει τὸν Ζακύνθιον εἰς ἔργα ἀρετῆς· ἡ ὀνομασία Ζακυνθινισμὸς ἰσοδυναμεῖ μὲ εὐγένειαν, καὶ δὲν δυσκολεύομαι νὰ τὸ ἀποδείξω.

Δὲν δοξολογοῦμεν ἕναν Ἅγιον πατριώτην μας, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ κακούργου, ἀλλὰ τὴν μετάνοιάν του, νὰ ζήσῃ νὰ λούσῃ μὲ τὰ δάκρυά του τὴν αἱματομένην παλάμην του ;

Σᾶς ἐρωτῶ ἀκόμη, ποῖα ἄλλη πόλις Ἑλληνικὴ τῆς ἡμέρας μας ἀνάστησε δύο ἄνδρας, ὡς τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν Φόσκολον ; Ὁ ἕνας στιχουργὸς ὕμνου ἀξίου νὰ ψάλλεται αἰῶνας αἰώνων εἰς τὸν θεῖον ναὸν τῆς ἐλευθερίας, ὁ ἄλλος, ζωγράφος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὸ λαμπρὸ τοῦ ποιήματός των Χαρίτων, καὶ ὅπου εἰς σχόλιον σημειώνει :

Zacinto patria datami dal cielo,

φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον· τὸ ἀποδίδει εἰς θεῖαν χάριν, ἐξώφλησε καθῆκον εὐγνωμοσύνης μὲ τὰ σοφὰ τοῦ ποιήματα, ἅγιον τὸ χῶμα του ! ζυμωμένο εἰς τὰ ζῶντά του μὲ τὴν ἁρμονίαν.

Προχωρῶ. Εἰς τὸν φιλοκίνδυνον ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας ἡ Ζάκυνθος δὲν ἔδωκεν φόρον αἱματος, χρημάτων, δακρύων, ὡς πᾶσα ἄλλη φιλογενὴς πόλις Ἑλληνικὴ : Μοῦ ἔρχεται εἰς τὴν ἐνθύμησιν ὅταν μὲ τὸν μακαρίτην, πολυπόθητον Δημήτριον Πελεκάσσην ἀκολουθοῦσαμε τοὺς ἐπιταφίους τὴν ἐβδομάδα τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἐβρέχαμεν τὴν γῆν μὲ τὰ δάκρυά μας. Τὰ βόλεια τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ μεσολογγίτικα στήθη δὲν ἐπλήγωναν καὶ τὴν καρδίαν μας ; Εἰς τὸ σκοτάδι τῆς νυκτός, ἡ εἰς τὰ φῶτα τῆς ἡμέρας, ὁ ἄνεμος μᾶς ἔφερεν τὴν πικρὴν των ἠχολογίην. Ἱερεῖς τοῦ νησιοῦ μας δὲν ἐφυλάκισθησαν διότι, ὡς τὸ τίλημα ! ἐπεκαλοῦντο τὴν πρόνοιαν τοῦ Ὑψίστου διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους ; Ἀγαθὰ Ζακυνθίων δὲν ἐδημεύθησαν, διότι ἔτρεξαν βοηθοὶ τοῦ Ἱεροῦ πολέμου ;

Τίτλοι εὐγενείας ἐνὸς τόπου τὰ γενναῖα τοῦ αἰσθήματα, οἱ θυσίαι του, ἡ δόξα τοῦ ἀπὸ ἐνδοξά τέκνα του· καὶ δὲν ἔσφαλα ὅταν εἶπα, Ζακυνθισμὸς ἰσοδυναμεῖ μὲ χάριν εὐγενείας, καὶ ἡ εὐγένεια, φανερό, κεντάει τὰ σπλάγχνα μας εἰς ἔργα ἀγαθὰ, ἔχι εἰς φόνους, δαρμούς, ἐχθροπάθειαι· ἂν τοῦτο συμβαίνει, ψεύδομαι ὅτι ὁ Ζακυνθινισμὸς φορεῖ δόξης χλαμύδα.

Καὶ ἐδῶ μοῦ ἔρχεται ἁρμόδιο νὰ κάμω μίαν παρατήρησιν· εἶναι γνωστὸν πῶς τὸ ζῦγι τοῦ ποινικοῦ νόμου ἐνὸς Κράτους διὰ ἐγκλήματα εἰς ὥραν ἐκλογῶν εἶναι ζῦγι ἐλαφρό, ἀλλὰ νομίζετε πῶς ἡ θεία δικαιοσύνη εἶναι δούλη τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου ; Ἐμπαχίρωσες, ἐφόνευσες· ἰδοὺ εἰς τί θὰ σὲ κρίνῃ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Πλάστου. Ὁ Θεός, λέγει ὁ Πλάτων, πορεύεται εἰς εὐθείαν γραμμὴν, πατεῖ εἰς τὰ βήματά του ἡ δικαιοσύνη, τιμωρὸς τῶν παραβάσεων τοῦ θεοῦ νόμου (Νομ. Βιβλ. Δ').

Ὅποια τιμὴ, ὅποια δόξα διὰ τὴν ἐπαινεμένην Ζάκυνθον, ὅποια πίστις εἰς τὸ θεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅποιον καλὸ παράδειγμα, τώρα εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν βουλευτῶν σας, ἂν φανῇτε οἱ φρονιμώτεροι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας, καθὼς ἄλλοτε ἐφάνητε προθυμότατοι βοηθοὶ τῆς εἰς τοὺς κινδύνους !

Πόσον πάλε θὰ μολύνετε τὴν ὑπόληψίν σας, θὰ φανοῦμεν ἀξιογέλαστοι, ἂν δώσετε ἀφωρμὴν νὰ εἰπεῖ ὁ κόσμος, οἱ Ζακύνθιοι σκοτώνονται εἰς τὰς ἐκλογὰς των, ἰδοὺ μὲ ποῖα ἀνδραγαθήματα τιμοῦν τὴν εὐμορφὴν γῆν, a un dall' alto manda

i più vitali rai l'eterno sole,

τὴν γῆν, ὅπου τοὺς ἐχάρισε κατοικίαν ὁ Μεγαλοδύναμος.

Θὰ ἀληθεύει καὶ ὁ Πάμερστον, ὁ ὁποῖος ἔγραφεν ὅτι διὰ τὸ καλὸν τῆς Ἑπτανήσου δὲν στέργει εἰς τὴν ἐνωσίν της μὲ τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον.

Πολλά, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀκόμη θὰ ἔλεγα· σιωπῶ, διὰ νὰ μὴν λυπήσω καρδίαν Ζακυνθίου· δὲν εἶναι ἀδυναμία ψυχῆς, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ κινδυνεύσω τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς μου, κήρυξιν εἰρήνης. Μὲ κυριεύει ὁ στίχος τοῦ Πετράρχη :

Io vo gridanto pace, pace, pace.

Εἰρήνην, εἰρήνην, εἰρήνην ἐκήρυττεν ὁ ἀγαθὸς πολίτης εἰς τοὺς ἡγεμόνας συμπατριώτας του, οἱ ὅποιοι μὲ τὰς διχόνοιές των οἰκοδομοῦσαν τὰ μακρόβια δυστυχήματα τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐγὼ πιστεύω τώρα εἰς ἡγεμόνας νὰ ὁμιλῶ. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα δὲν χαρίζει δικαιώματα βασιλικὰ εἰς κάθε

ἐν τῶν πολιτῶν ; Δὲν εἶναι ἡγεμονικὸν νὰ μετέχεις εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους ; Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκλέγει τὸ νομοθετικὸν σῶμα ; Τὸ νομοθετικὸν σῶμα δὲν βραβεύει, καὶ πόσον ! εἰς τὴν τύχην τῆς πατρίδος ; Ὁμολογεῖτε λοιπόν, καὶ ἡ παραίνεσίς μου δὲν ἀποβλέπει μόνον τοὺς Ζακυνθίους, τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὅλον, καὶ τὴν παραίνεσίν μου μὲ ταπεινὴν ψυχὴν δέομαι νὰ εὐλογῇσιν ὁ Ὑψίστος ! Ὁμολογεῖτε λοιπόν, φίλοι Ζακύνθιοι, μήπως καὶ πέσετε ἀπὸ τὸ ὕψος, ὅπου σᾶς ἀνέβασε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, μισὸ ἑκατομμύριον Ἑλλήνων θανατωμένων εἰς τὸν δακρύχαρον ἀγῶνα, καὶ ἡ ἐνωσίς μας μὲ τὴν ἐλευθερωμένην Ἑλλάδα. Χαίρετε.

Γεώργιος Τερτσέτης

63. ΑΟΓΟΣ 12.5.1868 *

Εἰς τὸν δέκατον ἑκτὸν αἰῶνα, εἶναι μία ἡμέρα περιχυμένη ἀπὸ χάριν καὶ δικαιοσύνην. Ἀνάγκη τάχα μηχανικῆς ἀρετῆς, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ποῖα εἶναι ; Κηρύττει τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ αἵματος οἰκίας μάρτυρος, τοῦ Πατριάρχου. Τὸ κηρύττουν ὁ νικημένος Δράμαλης εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ οἱ νικηφόροι στρατηγοὶ εἰς τὴν Ρούμελη, καὶ τὸ νησιώτικο πῦρ, ὅπου κτείνει τὰ βασιλικά ὑπερήφανα πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, καὶ εἰς τὰ πρὶν δουλικὰ χώματα οἱ φιλελεύθεροι νόμοι καὶ τὸ θέαμα, ἐπειτα ἀπὸ αἰῶνας Ἑλληνικῆς βασιλείας, εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡellenικῆς Ἑπτανήσου. Ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 εἶναι ἡ μυστικὴ ἀρχὴ τοῦ τόσο μεγαλείου.

Ἀλλά, κύριοι ἀκροαταί, συνάμα σχεδὸν μὲ τοὺς ἡρωϊσμούς τοῦ ἀγῶνος καὶ μὲ τὴν ἡσυχὴν ἀπολαύτην τῆς αὐτονομίας, τί ἄλλο εἶδε ὁ κόσμος, ποῖα ἄλλα εἶδε συμβάλλοντα νὰ ὑκνεύουν τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φυλῆς ὅλης ; Πικρὸ ἡμερολόγιον θὰ ἱστορίσω. Ἀκουασθῆτε παρακαλῶ, μὲ γαλήνην τῆς ψυχῆς καὶ ἂν ταξιδεύσωμεν διὰ ὀλίγον μὲ σφοδρὸν ἄνεμον, θὰ ἀράξωμεν τέλος, ἐλπίζω, εἰς ἀσφαλῆ λιμένα. Ποῖο τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον ; Ἀκούσατε. Ὁ Αἰγύπτιος Ἱμπράιμ πασὰς ἐτοίμαζε φοβερὰν ἐκστρατείαν, στεριανὴν καὶ θαλασσίαν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως ἐμφύλιος πόλεμος ἐμάρανε τὰς ψυχάς, ἐφόνευε τὰ σώματα. Εἰς τὴν παραμονὴν τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, φυλακίζονται οἱ ἐπιστημότεροι τῆς Πελοποννήσου ἄλλοι φεύγουν· διορίζεται καὶ στρατάρχης νὰ πολεμήσῃ τὸν Αἰγύπτιον ἑνας θαλασσινός. Τότε ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, αἰχμάλωτος εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ὑδρας, εἶπεν εἰς τοὺς συντρόφους του : «Τώρα δὲν λείπει ἄλλο, εἰμὶ νὰ διορισθῇ ἀρχιστράρχης καὶ ὁ κύριος Πανοῦτζος ὁ Νυταράς, ἀντὶ τοῦ Μισούλη». Εἰς ἐκεῖνες τὰς ἡμέρας ἐπληκώθη ἡ ἐπικράτεια καὶ μὲ τὸ βαρύντατο δάνειον τὸ ἀγγλικόν, κλαίμα βαρὺ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Μεσολογγιοῦ, μὲ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν, τρέμει ἀπὸ φόβου - φόβου κλωστὴ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἔθνους. Λάμπει πάλιν ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια μὲ τὸν αἰώνιον Κυβερνήτην. Πλὴν δὲν ἐβάσταζεν ἡ καλωσύνη. Οἱ φλόγες τοῦ στόλου εἰς τὰ νερά τοῦ Πόρου τὸ μαρτυροῦν. Φονεύεται καὶ ὁ Κυβερνήτης. Εἶδαμεν κύριοι, τὰς γιακέτες τοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἀγγλίας, τὰς κήκινες φορεσιὰς, νὰ ἀνηφορίζουν τὸν ἀνήφορον τοῦ Παλαμηδίου διὰ νὰ μᾶς σώσουν, ὅχι ἀπὸ τὸν Ὀθωμανόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἀδελφοκτόνα μας χέρια. Ἐρχεται ὡς οὐράνιον τόξον καὶ φεγγαβολαῖ εἰς τὴν τρικυμίαν ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωμανοῦ. Ὅμως πάλιν νέα κύματα σηκώνονται, ἀνταρσίαι, φόνοι, ληστεῖες· ἀγκυροβολαῖ καὶ ὁ Πάρκερ εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἦκουσα, κύριοι καὶ κυρίες, ἀπὸ ἀνδρᾶς πλέον εἰδήμονα ἀπὸ ἐμὲ τῶν Ἑλληνικῶν συμβάντων, (δέχομαι νὰ εἶναι καὶ λόγος ὑπερβολῆς) ὅτι περισσότερους εἰς τὰς διχόνοιες μας ἐθανάτωσε τὸ ἑλληνικὸν μολύβι, παρὰ τὸ σπαθί τοῦ Ὀθωμανοῦ εἰς τοὺς πολέμους.

Πότε, κύριοι, θὰ εὐροῦν τέλος τὰ παθήματά μας; Πότε θὰ εὐτυχίσωμεν εἰς Πατρίδα εὐτυχισμένην ; Πότε θὰ χαροῦμεν ἀσυγνέφιαστην τὴν γλυκεῖαν ἐλευθερίαν ; Ἐχάρηκαν, κύριοι, τὴν ἐλευθερίαν ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἐμεῖς ἐθάψαμεν, φονευμένους ἀπὸ τὸ χέρι μας ; Τὴν χαιρόμεθα ἐμεῖς, ραντισμένοι ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἐκεῖνο αἷμα ; Οἱ τάφοι τοῦ Ἰουνίου μηνὸς λαλοῦν δυνατώτερα, παρὰ ἡ ταπεινὴ μου φωνή. Καὶ οἱ ληστευμένοι εἰς τὰς δημοσίας, οἱ θανατωμένοι ἀπὸ τὸν ληστὴν εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων,

* Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν», ἔτος Α', ἀριθ. 2343, Ἀθῆναι 16 Μαΐου 1868, σ. 1-2. Βλ. καὶ τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ'. Τερτσέτης», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος Β' (1952), σ. 1, σ. 13.

τῶν συζύγων, ποίαν ἐγένεθον εὐτυχίαν εἰς τὴν γεννήτριά των γῆν : Ἄς μὴν ἀρνηθοῦμεν τὸ δάκρυον εἰς ἀξιολύπητους καὶ ἀτυχεῖς συμπολίτας μας !

Ἐγὼ, κύριοι καὶ κυρίες, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἀψευδὲς τόξον γαλήνης οὐράνιον εἶναι τὸ σκῆπτρον τοῦ Γεωργίου. Ἀλλά, σᾶς παρακαλῶ, χάρισατέ μου ὅλην τὴν φιλικὴν σας πρυσυγῆν νὰ σᾶς διηγηθῶ ὁμιλίαν μεταξὺ φίλων, εἰς μίαν ἐσπερινὴν συναναστροφὴν. Ἐτύχαμεν διάφοροι, καὶ ἦλθε λόγος, κείμενον συζητήσεως, ἡ τύχη τῆς Πατρίδος. Τάχα ἔπαυσαν, ἐλέγχμεν, τὰ δεινὰ μας μὲ τὴν νέαν Βασιλείαν, ἡ ὅχι; Ὡς εἶναι φυσικόν, μεταξὺ φίλων, κάθε ἓνας ἔλεγε ἐλευθέρως τὴν γνώμην του. Πολλοὶ ἐγνωμοδοτοῦσαν, ἔπαυσαν, ἄλλοι, ὅχι. Ἐγὼ ἤμουν μὲ τὴν γνώμην τῶν πρώτων, ὅτι ἔπαυσαν καὶ μὲ ἔπειθε πολὺ τὸ ἐπιχείρημα ἀνὸς τῶν φίλων, τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀνάγκης. Ἐπειδὴ, ἔλεγε, τὰ μεγάλα κράτη, ἂν κάμουν σφάλματα, παρτσιμονιές, ἂν βασανίζονται καὶ ἀπὸ ἐμφυλίου πολέμου, πάλε σώζονται, εἴτε ἀπὸ τὴν παλαιότητα τῶν ριζωμένων θεμελίων, εἴτε ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς γῆς. Τὰ νέα Κράτη ὅμως, ἂν κακοκυβερνοῦνται, ἂν φθειρῶνται ἀπὸ φόνισσες παραχές, ὅχι μόνον ἀπὸ μικρὰ δὲν γίνονται μεγάλα, νέα δὲν γηράσκουν, ἀλλὰ κινδυνεύουν νὰ ὑστερηθοῦν καὶ τὰ ἀποκτημένα. Θεὰ ἀνάγκη λοιπὸν νὰ εἶναι δίκαια καὶ ἐνάρετα. Τὴν λογικὴν του ὁ φίλος προσάρμοζε εἰς τὸ νέον Κράτος τῆς Ἑλλάδος, βιασμένο ἀπὸ τὴν ἀπροσπολήν του νὰ ἀναστήσει τὸ ἐνδοξο ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μεγαλοβασιλείαν. Φίλος ἄλλος ἀκόμη ἐπρόσθεσεν, ὡς ἀναγκαστικὸ αἶτιον, καὶ τὴν σύμπτωσιν τὴν τοῦ Πανελληνίου νὰ καταδιναίη τὰ κακὰ, νὰ ἐπαινεῖ καὶ συνδράμει τὰ καλὰ.

Ἐσκόρπισεν ἡ συναναστροφή, ἀποχαιρετηθήκαμεν οἱ φίλοι. Εἶχαμεν καὶ νυχτωθεῖ πολὺ. Ἐγὼ μὲ τὰς ὁμιλίας τῶν φίλων εἰς τὸν νοῦν μου ἐπλάγιασα· ἄλλ' ἀγρυπνιὰ μεγάλη. Τὸ σκοτάδι τῆς νυχτὸς καὶ ἡ ἀγρυπνία, ὡς γνωρίζετε, σύμβουλοι κακοί, ἄχαροι. Ἄρχισεν ὁ στοχασμός μου νὰ κυματίζει ἀβέβαιος, νὰ ἀμφιβάλλει εἰς τὰ ὁμιλημένα, τὰ συμφωνημένα τῆς συναναστροφῆς. Πόσας φορές εἶδαμεν γαλήνην, συλλογίζουμουν, ἀράξαμεν εἰς λιμένα. Πάλε, ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν λιμένος, ἡ τρικυμία ἔσυρε τὸ σκάφος τῆς πατρίδος εἰς τὰ ἄγρια πελάγη. Τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀνάγκης δὲν ἦτον πάντοτε ζωηρό, ἔχασε ποτὲ τὴν δυνάμιν του; Πλὴν ἀποφύγαμεν τάχα τοὺς κινδύνους, τὰ βάσανα; Ἐστω λοιπὸν, ἅς ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν λείπουν ἐνδεχόμενα κακὰ. Δὲν εἶναι ὅμως πάθος εἰς τὴν φύσιν, ἀσθένεια πόλεως, ἐπικρατείας, νὰ μὴν ἔχει τὸ ἀντιφάρμακον· καὶ ὁ κεραυνὸς τοῦ οὐρανοῦ εὐρίσκει τὸν ἀντίμαχον, τὸν νικητὴν του, καὶ χωνεύει ἄπρακτος εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς. Ἀράδιαζα λοιπὸν τὰ ἐνδεχόμενα κακὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ, χωρὶς νὰ ἀπελπισθῶ, ἐζητοῦσα τὴν θεραπείαν. Μὲ τὸ σοβαρὸν τῆς μελέτης, φαίνεται, καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴν ἀγρυπνίαν, μὲ ἐπῆρε τέλος ὁ ὕπνος. Ὀνειρεύομαι. Ἀκούω φωνὴν εἰς τὸ ὄνειρον : «Πάρε διάβασε, πάρε διάβασε» ! Ξυπνῶ· ξυπνητὸς καὶ ἀκόμη ἡ φωνὴ ἤχολουγοῦσε εἰς τὴν ἀκοήν μου. Ξυπνῶ, συλλογοῦμαι, τί δηλοῖ ἡ λαλιά. Ἐνθυμήθηκα τότε ὅτι τὸ «πάρε διάβασε», εἶναι ἡ φωνή, τὴν ὁποίαν ἤκουσε ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος, ὅταν, καθήμενος εἰς τὸν ἱσκιον δένδρου περιβουλοῦ εἰς τὰ Μεδιόλανα, κλαίοντας, ὀδυρόμενος, ἐζητοῦσε θεραπείαν εἰς τὴν κοσμικὴν, ὅχι σαρνὴν του ζωῆν. «Πάρε, διάβασε» ! Τρέχει ὁ Αὐγουστίνος, ἀνοίγει τὸν Ἀπόστολον, ἀναγινώσκει. «Ἡ νύκτα ἀπέρασε, ἡ ἡμέρα ἐσίμωσε, ἅς περπατοῦμεν μὲ τάξιν, σύμφωνα μὲ τὸ φέγγος τῆς αὐγῆς, ὅχι πλέον εἰς πολυφαγίας, ὅχι εἰς μέθην, εἰς φιλήδονα πάθη, εἰς φιλόνους, ἀλλ' ἅς ἐνδυθῶμεν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν». Καὶ τὰ θεῖα λόγια τοῦ ἁγίου Παύλου ἄλλαξαν, ἐρύθμισαν τὸν βίον του εἰς μετάνοιαν, καὶ εἰς ἀγιοσύνην. Αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν, εἶπα, αὐτὴν τὴν πορείαν μοῦ δείχνει καὶ ἐμὲ τὸ ὄνειρον, ν' ἀνοίξω δηλαδὴ τὰ θεῖα γράμματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ εὔρω, ἐκεῖ θὰ εὔρω ἐθνικὴν θεραπείαν. Σηκώνομαι ἀπὸ τὴν κλίνην, παίρνω τὴν Παλαιάν καὶ Νέαν Διαθήκην, ἀνοίγω. Νὰ συμμορφωθῶ μὲ τὸν ἅγιον ὅπου πρωτοεῖδ' ῥητό, ἐλπίζω νὰ ἐπιτύχω τὸ ποθούμενον. Ἀλλὰ μοῦ ἐφάνη καλὸν νὰ μὴ περιορισθῶ εἰς ἓνα, ἀλλὰ εἰς τρία ῥητά, νὰ διαλέξω τὸ συμφωνότερον μὲ τὸν σκοπὸν μου· ἓνα ἀπὸ τὴν Παλαιάν Γραφήν, δύο ἀπὸ τὴν Νέαν : «Πλοῖον μὲ τρεῖς ἄγκυρας, ἀσφαλέστερον παρὰ μὲ μίαν». Ἀνοίγω τὴν Παλαιάν· ὁ ὀφθαλμός μου τί πρωτοβλέπει : «Ἀγαθὸν ἦκειν εἰς οἶκον πένθους». «Καλὸν εἶναι νὰ ἐπισκέπτεται τις τὸν οἶκον, ὅπου εἶναι πένθος».

Ἄρα, κύριοι καὶ κυρίες, ἐσκέφθηκα τὸ ῥητόν, τὸ ἔκρινα μὴ καρποφόρον πρὸς τὸν σκοπὸν μας. Τὸ πένθιμον ῥητόν ἔχει ἀληθινὰ τὴν χάριν, νὰ πορεύει τὸν στοχασμὸν μας εἰς τὴν λυπημένην Κρήτην. «Ἀγαθὸν ἦκειν εἰς οἶκον πένθους». Ὡς νὰ μᾶς ἔλεγε : Σύρετε εἰς τὸ Ἀρκάδι, πρυσκυνήσετε, κλαύσατε εἰς τὰ ἔγνια λείψανα τῶν μαρτύρων. Καλὴ ἡ ἐντολή· ἀλλὰ ἡ λύπη μαραίνει, δὲν ἀνασταίνει ἐμεῖς ζητοῦμεν στοιχεῖον χλωρόν, διοικητικὸν νὰ εἰποῦμε. Ἄς δοκιμάσωμεν τὴν τύχην μὲ ἄλλο ῥητό. Ἀνοίγω, βλέπω : «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθον, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα». «Τὰ παλαιὰ ἀπέρασαν, ὅλα ἔγιναν νέα». Ἰὺ, κύριοι, τὸ ῥητό τοῦτο σηκώνει νερό. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ νεωτερισμὸς τοῦ κόσμου, ἡ καινὴ κτίσις ἄρχισε μὲ τὴν

κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα ἀγαθὰ τῆς Χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως εἶναι, ὅτι ἔστησε θεμέλιον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τὴν δικαιοσύνην, ἐξορίζει τὴν βίαν, ἀναθεματίζει τὰ ἄδικα σκῆπτρα, εἴτε εἰς τὸ χέρι ἐνός, εἴτε πολλῶν· δίδει ἀφορμὴν μεγάλου θέματος τὸ ἔξοχο ρητόν. Εἶπα ὡς νὰ τὸ ἀφήσω κατὰ μέρος, νὰ τὸ φυλάξω, ὡς πικύτερον, καὶ νὰ κινδυνεύσω τὴν εὐρεσιν ἄλλου ρητοῦ, καὶ ἂν ἔρχεται ἀρμοδιώτερο εἰς τὸ ποθοῦμενο τέλος, ὠρελούμεθα, εἰδεμὴ ἐπιστρέφομε εἰς τὸ ὀησαυρισμένο.

Ἀνοίγω τρίτην φορά, διαβάζω : «Ὁπου πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία». Ἄμα τὸ ἀνέγνωσα, ἐξεχείλισε ἡ χαρὰ μου. Εἶδα ὅτι ἀπαλούσαμε τὸ ποθοῦμενο, καὶ μοῦ ἐφάνη νὰ βλέπω, τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου, ὡς εἰς εἶδος μεγάλης φεγγαβολῆς. Ἡ πλέον ἡλιοσπάλακτι ἡμέρα θὰ ἦτον σκοτάδι πυκνόν, χειμῶνος ἄγριον μεσονύκτι, ἀπέναντι τῆς λαμπρότητος ἐκείνης. Ἀπὸ τὴν λάμψιν τοῦ Θεοῦ φωτὸς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ πάρει πᾶσαν ἀρετὴν, νὰ ἀνάψει τὴν λαμπάδα του. Καὶ ποία ἀρετὴ λείπει ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου ; Δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος, ὁ δημιουργὸς τῆς ἀρμονίας τῶν ὄντων ; Πλάστης τῆς ζωῆς, δὲν εἶναι οὐσία καὶ χάρις τοῦ ἡ δικαιοσύνης, ἡ εὐεργεσία, ἡ ἀγάπη ; Λάτρης ὁ θνητὸς τῶν χαρίτων τοῦ Θεοῦ πνεύματος καὶ κάτοχος ἀρετῆς, μύρια ἀγαθὰ προέρχονται εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Πρῶτο καὶ σωτήριο ἀγαθόν, τὸ ἀμοιβαῖον εὐνοίας καὶ ἀγάπης. Προῖόν ἀρετῆς δὲν εἶναι εὖνοια καὶ ἀγάπη ; Εὖνοια καὶ ἀγάπη δὲν εἶναι πρόξενoi ἐλευθερίας ; Ἐπειδὴ εἶναι ἄλλο τι ἢ ἀληθινὴ ἐλευθερία, εἰμὴ ὁ φιλικὸς, ἀδελφικὸς σεβασμὸς τῶν δικαιωμάτων, τῶν καθηκόντων καθενὸς τῶν συμπολιτῶν ; Τὶ εὐεργετικώτερον ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν ;

Τὸ σκοτάδι τῶν δουλικῶν αἰώνων, μᾶς δίδει τῆς ἀξίας τῆς τὸ μέτρον, τὰ δυστυχήματα τῆς δουλείας πιστοποιοῦν τὸ εὐτύχημα, τὸ ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὰ ἔθνη τοῦ πνεύματος τοῦ Κυρίου γεννᾷ τυραννίαν καὶ δουλοσύνην· ἡ παρουσία του τὴν ἐλευθερίαν. «Ὁπου πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία».

Ὅθεν λοιπόν, κύριοι καὶ κυρίες, στρεφόμενοι πρὸς τὴν θεῖαν φεγγαβολὴν τοῦ πνεύματος, ἄς φωνάξωμεν : «Πνεῦμα ἅγιον, ἐλθὲ καὶ σκῆνωσον ἐν ἡμῖν !» Καὶ αὐτὴ ἡ φωνὴ ἄς εἶναι σήμερον ὡς ἓνας ὕμνος χριστιανικός, πανηγυρικὸς τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς μας. Καὶ ποῖος θρόνος ἀρμοδιώτερος πολμῶ νὰ εἰπῶ, διὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου, καθὼς ἡ εὐμορφὴ γῆ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ ; Ἄς μὴν ἐπαινέσω ἐγὼ τὸ κάλλος τῆς πατρίδος μας· ἄς λαλήσῃ ὁ ἐνδοξὸς Βάβυρον, ἄς διαδώσῃ τὴν φωνὴν τοῦ ἐνδοξοῦ σοφοῦ μεταφραστῆς του, ὁ Ἰταλὸς Πελεγρίνος Ρόσσης :

«Region della beltà, mite e sereno
L' è sempre il cielo e all' eternal sorriso
S' inamora la terra e infiora il seno».

Γῆ χαρῆς, ὠραιότητος, λάμπει καθαρῶς ὁ οὐρανὸς τῆς, καὶ «ἐρωτευμένη ἡ γῆ εἰς τὸ οὐράνιον κάλλος χύνει πλουσιοπαρόχως ἄνθη καὶ καρπούς». Ἀλλὰ τί νὰ εἰπῶ καὶ διὰ τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν ; Δὲν εἶναι αὐτὴ ὅπου ἔσωσε τὸν πολιτισμὸν τοῦ κόσμου εἰς τὸν Μακροθόνα καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα, καὶ ἔπειτα ἡμέρωσε, ἐπλούτισε ἀπὸ σοφίαν δύο φορές εἰς τὴν σειρὰν τῶν αἰώνων τὰ βάρβαρα ἔθνη τῆς Εὐρώπης ; Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ δὲν ἔγραψε τὴν συμμαχίαν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἱεροσολύμων, μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ; Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ τέλος εἰς τὸν αἰῶνα μας δὲν ἐδημιούργησε τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 ; Προόμιον ἱερὸν, ἡ θεία ἡμέρα τοῦ πολιτισμοῦ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ θὰ ἔλθῃ στιγμὴ καὶ ὥρα, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὀθωμανοὶ λαοὶ θὰ λούσουν μὲ τὰ δάκρυά των τὰ ξεχειλισμένα ἀπὸ αἷμα χριστιανικὸ μάρμαρα τῆς ἁγίας Σοφίας, αἱματωμένα ἀπὸ τὴν ἀσπλάγχχτη ρομφαίαν τῶν προπατόρων των. Ἄς πανηγυρίζομεν λοιπὸν τὴν σημερινὴν ἡμέραν, καὶ ὅχι μόνον ἐμεῖς νὰ τὴν δοξολογοῦμεν, ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πολιτισμένοι λαοὶ τῆς γῆς, ἐπειδὴ εἶναι συμβὰν οἰκουμενικό. Ὅμως ἡ πλέον ἀρμοδία δοξολογία τῆς εἶναι, νὰ γίνεταί με λόγια καὶ με ἔργα, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος τοῦ Κυρίου.

(1868)

«Καὶ τὴν πατρίδα πρόσθε ιδιωτεύουσιν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, νῦν προσηλυτισμένην καταλείπου».

Παρόμοιον ἔπαινον ἑαυτοῦ ἔλαβεν ὁ Κύριος, πνέων τὰ λείψονα, προσφέρον τοὺς τελευταίους τοῦ λόγου εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς τοῦ υἱοῦ, ὡς διηγεῖται ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους ὁ Ξενοφῶν ἐν Κύρου Παιδείᾳ· καὶ, μὲν τὴν ἀλήθειαν, τίς ἔπαινος ὑψηλότερος παρὰ νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ νὰ ὠφελήσῃ τις τὴν πατρίδα του; Ἡ πατρίς περιέχει ὅλον τὸ εἶναι μας, ἐκεῖ ἐγεννήθησαν οἱ γονεῖς μας, βλέπομεν τοὺς τάφους των, ἡ πατρίς περιέχει τὸ μέλλον τῶν ἀπογόνων μας, ἐν αὐτῇ εἶδαμεν τὰς πρώτας γλυκείας ἀκτίνας τοῦ ἡλίου, καὶ ἐν αὐτῇ ἐλατρεύσαμεν τὴν θεότητα. Τοιοῦτος ἔπαινος ἀνήκει καὶ εἰς τὸ ἤδη κεκλεισμένον στόμα τοῦ ἐνδόξου τούτου νεκροῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστήμων ἀνδρῶν συναδέλφων αὐτοῦ, τῶν κειμένων ἐνθάδε, καὶ κατὰ δικαιότερον λόγον ἀνήκει ὁ ἔπαινος οὗτος εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, παρὰ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ μεγάλου Βασιλέως τῆς Ἀσίας. Ὁ Κύριος ὕψωνε τὴν πατρίδα του ἀπὸ ιδιωτεύουσιν εἰς περιφανῆ λαμπρότητα· μεγάλη ἀληθῶς ἡ εὐεργεσία· ἀλλ' ὅποια σύγκρισις μὲ τὴν εὐεργεσίαν, τὴν ὁποίαν οὗτος καὶ οἱ συναγωνισταί του, καὶ οἱ ὀλίγιστοι ἔτι ἐπιζῶντες προσέφεραν εἰς τὴν πατρίδα των! Ἦτο δούλη, τὴν ἠλευθέρωσαν· ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ Κορανίου, τὴν ἔκαμον τροπαιοφόρον ἐν ἐνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀπὸ βαρβαρότητα τὴν ἐχειραγώγησαν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ· τὴν εὖρον τυραννουμένην καὶ τὴν ἄφησαν βασιλεύουσιν· ὑπῆρξαν λοιπὸν ὄργανα συντελεστικὰ εἰς τὴν βούλησιν τῆς θείας Προνοίας, ὥστε αἱ κοινωνίαι νὰ ζῶσιν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νόμων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Πρὸς πλείοτέρων βεβαίωσιν τῶν λόγων μου, φέρω σύντομον παράδειγμα εἰς τοὺς ἀκρατάς μου τὸ ἀκόλουθον.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ Ἀθῆναι πρὶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἦσαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πρώτου εὐνοῦχου τοῦ χαρμεῖου τοῦ Σουλτάνου. Ὅποιος περίγελως τῆς τύχης τῇ γενετείρᾳ γῇ τῶν Μακραθωνομάχων! Συνέβη ὅτι εἰς τὰ 1859, ἃν δὲν σφάλλω, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας περιηγητὴς ὁ ἐνδόξος Γλάδστων. Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς μὲ παρήγγειλε νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς τὴν Βουλὴν καὶ νὰ τῷ διερμηνεύσω τοὺς λόγους τῶν ἀγορευόντων. Ἐτυχε θέμα ντυτικόν, ὡμίλει ὁ βουλευτὴς τοῦ Κορινθίου κύριος Ζέρβας, ἐπιχείρημα μετεχειρίσθη εἰς τὸν λόγον τοῦ μίαν γνώμην τοῦ ἐνδόξου Πίττ. Ἐξήγησα τοῦτο εἰς τὸν διάσημον διπλωμάτην. Ὁ λόρδος ἤκουσε μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ συμπατριώτου του καὶ ἐμειδίασε μεθ' ἰλαρότητος.

Σκεφθῆτε τώρα τὸ εὐμορφὸ θέμα τῆς μεταβολῆς· εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ αἰῶνος ὑπόκεινται αἱ Ἀθῆναι εἰς ἓνα εὐνοῦχον τοῦ χαρμεῖου· προσδεύοντος τοῦ καιροῦ, ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία προσπαθεῖ νὰ διοικεῖται ἀπὸ τὰς γνώμας τῶν ἐξοχωτάτων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ ὁ Λόρδος Γλάδστων, ὁ σοφώτερος καὶ ὁ πολιτικώτερος τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι θαυμαστής τῆς μεγάλης ταύτης μεταβολῆς.

Τῆς μεταβολῆς λοιπὸν ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ θαυμαστῆς αἰτίας καὶ πρωτοουργοὶ ἐχρημάτισαν αὐτὸς τε καὶ οἱ ἀοίδιμοι συνάδελφοι αὐτοῦ, οἱ κείμενοι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο κοιμητήριον, μουσεῖον δόξης Ἑλληνικῆς.

Μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα ἐγκώμια ἐδυνάμην, πιστεύω, νὰ στολίσω τὴν μνήμην τοῦ προκειμένου νεκροῦ, ἀλλ' ἐγὼ συμπεριλαμβάνω τοὺς ἐπαίνους τοῦ εἰς ἓνα καὶ μόνον, ἀνώτερον πάντων, ὅτι ὑπῆρξε πολεμιστὴς ἄριστος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας· νεώτατος ὢν διακρίνεται εἰς τὰς μάχας ριλακίνδυνος καὶ ἀτρόμητος, ὅθεν καὶ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Νεόφυτος Βάμβας, ὅτε οὗτος ἐπέστραψε νικηφόρος ἀπὸ μίαν μάχην, τὸν ἐχαιρέτησε: Χαῖρε Γενναῖε!... Καὶ ἔκτοτε πρεπόντως τῷ ἔμεινε τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ μὲ τὸ ὅποιον ἡμεῖς ἄς τὸν προπέμψωμεν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Χαῖρε, Γενναῖε στρατηγὲ Κολοκοτρῶνι, ὁ Θεὸς ἀναπαύσαι σε εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

* Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα «Αἰών», ἔτος Α', ἀρ. 2346, 27.5.1868, σ. 1, μὲ τὸν τίτλο: «Λόγος ἐπιτάφιος Γεωργίου Τερτσέτη ἐπὶ τῇ Γενναίᾳ Κολοκοτρῶνι, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν». Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ. Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμ. Β' 1 (1952), σ. 43.

«Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος ἦτον πόλεμος τυραννομένων κατὰ τυραννούντων· πόλεμος χριστιανῶν κατὰ ἀσεβῶν· πόλεμος ἰθαγενῶν κατὰ ἀλλοφύλων· πόλεμος ἐξευγενισμοῦ κατὰ βαρβαρότητος».

Ζωγράφος ἀρχαῖος βουλόμενος νὰ φέροι εἰς τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ τὴν ζωγραφίαν τοῦ μιᾶς μάχης, πρὶν τὴν ἐκθέσει, σάλπιπτός τις ἐσάλπισε ἤχον πολεμιστήριον. Μιμούμενος καὶ ἐγὼ τὸ ἐπιτήδειον νόημα τοῦ ζωγράφου, προσομιᾶζω μὲ τὰς ἀξιόλογας ἀράδας τῶν προλεγομένων Σπυρίδωνος Τρικούπη εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν λόγων του. Καὶ εἴθε νὰ μοῦ φέρουν τὸ εὐτύχημα, ὡς ἤφερε τὸ σάλπισμα εἰς τὸν ζωγράφον, τὸ εὐτύχημα νὰ ἀρέσει ἡ ζωγραφιά του.

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον μὲ τὴν τίτλον : «Λόγος τῆς 25 Μαρτίου 1869, ἐκφωνηθεὶς τῇ 25 Σεπτεμβρίου ὑπὸ Γ. Τερτζέτη Βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς. Ἐν Ἀθῆναις Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Λ. Ν. Φιλαδέλφειας, (Παρά τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς ἀριθ. 1) 1869», σχ. 8ο, σσ. γ : 19. Ὁ Τερτσέτης στὴν ἀρχὴ τοῦ φυλλαδίου καταχωρεῖ τὴν ἀκόλουθον ἀφιέρωσιν :

ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἡ εὐμενὴς γνώμη τινῶν ἐκ τῶν κυρίων βουλευτῶν καὶ ἄλλων διακεκριμένων ἀκροατῶν, οἱ ὅποιοι μ' ἐτίμησαν διὰ τῆς παρουσίας τινος τῆς ἡμέρας τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ τελευταίου μου λόγου, μ' ἐνεθάρρυνε νὰ τὸν δημοσιεύσω διὰ τοῦ τύπου, καὶ νὰ τὸν ἀφιερῶ εἰς τὴν Βουλὴν· καὶ τοῦτο ποιεῖν θέλω ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ἀφιερῶ αὐτὴν καὶ εἰς ὅλας τὰς προλαβούσας Βουλὰς, καὶ ὅποια ἀνέθεσαν εἰς ἐμὲ τὴν ἐμπιστοσύνην των, ἐπικυροῦσαι με πάντοτε ὡς βιβλιοφύλακα αὐτῶν· ἐμπιστοσύνην τόσο μᾶλλον πολυτίμητον, ὅσην προήρχετο ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας.

Ἀλλὰ μὴ νομίζετε ὅτι προσφέρων τὸν λόγον μου τοῦτον ἀπατῶμαι πιστεύων ὅτι προσφέρει ἀξιόλογον ἔργον εἰς ὑμᾶς· ἐξ ἐναντίας φρονῶ ὅτι ἡ εὐμενὴς ἐκείνη κρίσις προήλθεν ἐκ τοῦ δεσμοῦ ἀρχαίας τινῶν φιλίας πρὸς ἐμὲ, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματός τῆς ἐνδόξου ἡμέρας τῆς 25 Μαρτίου, ἥτις ἐπενθάρρυνεν εἰς πολλοὺς τὸ αἶμα τὸ ὅποιον ἔχυσαν ἐν καιρῷ τῆς νεότητός των, καὶ τὰς εὐγενεῖς πληγὰς αἵτινες τοὺς τιμῶσι.

Ἐλπίζω λοιπὸν ὅτι καὶ ὑμεῖς παρακινούμενοι ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων θέλετε ἀποδεχθεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐμυσίας τὴν προσφορὰν μου. Ἄλλως τε πρὸ πολλοῦ ἐπιθυμῶ νὰ ἐκπληρώσω καθήκον ἐγνωσιμασίνης πρὸς τὴν Βουλὴν, ἀλλὰ μὴ ἔχων τί ἄλλο καταλληλότερον νὰ προσφέρω εἰς αὐτήν, ἐνόμισα ὅτι ὁ περὶ τῶν μεγάλων συμπερὸντων τῆς πατρίδος λόγος τὴν ὅποιον συνέταξα κατὰ τὸ μέτρον τῆς πείρας μου θέλει γίνεαι εὐπρόσδεκτος.

Ἐλπίζω πρὸς τοῦτους ὅτι οὐτε θέλετε καταφρονήσει τὸν λόγον μου ὡς γεγραμμένον εἰς ἀπλὴν γλώσσαν, ἀλλ' ὅτι μάλιστα καὶ θέλετε τὸν ἐγκρίνει, ἐὰν λάβητε ὑπ' ὄψιν τοὺς ἐνθαρρυντικοὺς λόγους σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, «Μὴ ἀποθαρρύνεσαι, μὲ εἶπεν ὁ κ. Γουσόπουλος, ἐὰν δὲν δίδωμεν ψῆφον λευκὴν εἰς τὰ ἔμμετρα ἢ περὶ πονήματα τὰ γεγραμμένα εἰς τὸ ἀπλοῦν, ἔχομεν τοὺς λόγους μας· σὺ ὅμως προσπάθει πάντοτε ὅσον κάλλιον δύνασαι νὰ γράφεις εἰς τὴν ἀπλὴν γλώσσαν, ἵνα μείνῃ ὡς μνημεῖον τῆς γενεᾶς ἡ ὅποια ἐπεχείρησε τὴν ἐνδοξὴν παλιγενεσίαν μας».

Καὶ τῷ ὄντι, πολὺ εὐάρεστον θέλει εἶναι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὸ ν' ἀκούωσιν ἀπὸ αὐτά, οὕτως εἰπεῖν, τὰ χεῖλη ἐκείνων οἵτινες ἐξετέλεσαν τὸ μεγαλύτερον ἔργον τῶν νεωτέρων χρόνων, τὴν γλώσσαν τὴν ὅποιαν ἐλάλουν. Ὅποια δὲ ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τούτου ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὴν γνώμην ἐπισήμου συγγραφέου ἱστορικοῦ, τοῦ Γερβίνου, εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἱστορίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. «Ἦ ἐπανάστασις, λέγει, τῆς Ἑλλάδος ἐπενήργησεν εἰς τὰς τύχας τῆς Εὐρώπης, προκαλέσασα συζητήσεις περὶ ἐλευθερίας, φιланθρωπίας, δουλείας, θερησκείας καὶ πολιτισμοῦ». Τὸ βῆμα τῶν βουλευτῶν, αἱ ἐδραὶ τῶν σοφῶν, οἱ νοοὶ τῶν χριστιανῶν δὲν ἀντήχησαν ἐπαίνους, ἐνθαρρύνσεις καὶ προσευχὰς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ; Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπωτάτω Ἀμερικὴ δὲν ἐτέλεσε νεκρικοὺς ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ;

Οἷκτου ἀξίαι εἶναι οἱ πιστεύοντες ὅτι ἐξυπελίζουσι καὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τοὺς φίλους αὐτῆς, λέγοντες ὅτι ἡ Θεμελιώσις Ἑλλάδος ἐλευθέρας ὑπῆρξε προϊόν τῆς ποιητικῆς φαντασίας τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ ἐπικριταὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, δὲν γνωρίζουσιν ἄλλην ποίησιν, πλὴν τῆς ποιήσεως τῶν λογογράφων (chagrins), διότι ἂν ἦσαν πλέον πεπαιδευμένοι ἢ πλέον εὐλαβεῖς, οὐκ ἐγνώριζον ὅτι ὁ μέγιστος τῶν γνωστῶν αἰώνων ἐκπολιτιστής, ὁ Θεμελιωτής τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις, ἀφ' οὗ ἐξεπολίτισε τὸ δυνάτην τὴν Ἀσίαν ἐν τῷ ὀλίγῳ χρόνῳ τῆς ὑπάρξεώς του, ἐμελέτα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σικελίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, νὰ συγχωνεύσῃ τὰ ἔθνη ἀνοίγων ὁδοὺς ἀναστιάπτων λιμένας καὶ ἐγείρων ναοὺς πρὸς τὸν Θεόν, τουτέστι νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον περὶ τὸ ὅποιον σπεύδει ὁ νεώτερος πολιτισμός, ὁ περίδοξος οὗτος ἀνὴρ ἔθετο κατακλινόμενος εἰς τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ τὰς ραψωδίας τοῦ Ὀμήρου, τακτοποιηθείσας ὑπὸ τοῦ αὐστηροτέρου τῶν φιλοσόφων, τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καταλήγω τὴν ἀφιέρωσίν μου διαβεβαιῶν τοὺς κυρίους νέους βουλευτάς, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη αὐτῶν εἶναι ἀληθῶς ἀξία λόγου διὰ τὴν ποιότητα τῶν συγγραμμάτων· ἀλλὰ ὁ περὶ τούτου ἔπαινος ὀφείλεται κυρίως πρὸς τοὺς προέδρους καὶ τοὺς βουλευτάς, οἵτινες ἐνέκρινον ἰδιαίτερον ποσὴν πρὸς ἀγορὰν βιβλίων, περὶ τοῦ εἶδους τῶν ὁποίων ἐγνωμάτευον καὶ σοφοὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, οἷον Ἀσώπιος, Καλιγᾶς, Ἀργυρόπουλος, Πήλικας καὶ ἄλλοι, ὁ δὲ ὑποφανόμενος ἦτο πρόθυμος ἐκτελεστῆς τῶν αποφασισθέντων.

30 Σεπτεμβρίου 1869

Ὁ βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς

Γ. Τερτζέτης

Μὴ σᾶς φανεῖ παράξενο, κύριοι ἀκροαταί, ἂν τὸν λόγον τῆς 25 Μαρτίου τὸν λέγω κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον. Πᾶσα ἡμέρα ἐλευθερίας εἶναι ταίρι ἀγαπητὴ τῆς 25 Μαρτίου. Φαντασθῆτε, ὅμως, ἂν ἀγαπᾶτε διὰ μίαν στιγμὴν, ὅτι τὸν ἀκούετε τῷ ὄντι τὴν 25 Μαρτίου.

Πανηγυρίζομεν σήμερον τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως· ἐπειδὴ ἡ δοξολογία τῆς 25 Μαρτίου εἶναι δοξολογία τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι μὲ τὰ γενναῖα ἔργα τῆς ἀρετῆς τῶν ἐτίμησαν τὴν μεγάλην ἡμέραν τοῦ ἔτους 1821· δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀναρμόδιον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ δοξολογία τῶν ἐπαινεμένων ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμέρας προτιμότερον θὰ ἦτον νὰ τοὺς ἐγίνετο μὲ τὰ ἔργα, δηλαδὴ ἂν ἤμπορούσαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ξεφωνήσωμεν τὸν ἔπαινον, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶπεν ὁ ἀρχαῖος Περικλῆς εἰς τὸ ἐγκώμιον τῶν θανατωμένων εἰς τοὺς πολέμους συμπολιτῶν του· ἐκαταστήσαμεν, ἔλεγε, τὴν ἐπικράτειάν μας ἔτοιμην, ἐτοιμώτατην καὶ διὰ πόλεμον καὶ διὰ εἰρήνην· ἀκαὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην ἀνταρκεστάτην».

Τίνος τὰ χεῖλη τῶν ἐντίμων ἀκροατῶν μου δύνανται διὰ τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικὸν σήμερον νὰ ξεφωνήσουν τὸ δίκαιον καύχημα τοῦ ρήτορος Ἀθηναίου; Ἀλλὰ πόθεν ἡ ἀδυναμία μας; Ποία ἡ θεραπεία; Ἰδοὺ τὸ θέμα τῆς φετινῆς ὁμιλίας μας. Εἶθε τὰ ὀλίγα μου λόγια νὰ εὐχαριστήσουν ἀκροατήριον τόσον ἐκλεκτόν, σεμνόν, φιλικόν!

Δὲν ἔρχομαι, κύριοι, μηνυτῆς ἀγνώστων πραγμάτων, ἀλλ' ἡ φιλία σας, παρακαλῶ, ἥ μοῦ δώσει ὀλίγην ἀκρόασιν νὰ εἰπῶ, ποῖαν γῆν, ποῖαν πατρίδα μᾶς ἐχάρισεν ἡ τύχη ἢ μάλιστα ἡ πρόνοια τοῦ Πλάστου. Ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἥλιος χύνει εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς καθαρώτερας ἀκτίνες του· πλουσιοπαρόχως ἡ εὐμορφὴ γῆ γεννᾷ καρπούς καὶ ἄνθη πρὸς τροφὴν ὑγιεινὴν καὶ τέρψιν τῶν ὁμματιῶν· στημένη εἰς τὴν θάλασσαν ἡ γῆ αὐτὴ, ὡς εἰς βασιλεῖον τῆς, δὲν εἶναι κορυφὴ βουνοῦ ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ μὴν ἀγναντεύεις τὸ γαλάζιον ἀπέραντον κύμα· στοιχεῖα πλουτοφόρα, ἀφορμὴ πολιτισμοῦ τὰ συγκρατούμενα δύο στοιχεῖα, γῆ καὶ θάλασσα. Ἡ χάρις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι θρησκεία τῶν κατοίκων· τὸ ἐντελέστερον τῶν πολιτευμάτων πολίτευμα τῆς νέας Ἑλλάδος, ἡ Δημοκρατία, ἂν δημοκρατία εἶναι ἡ μετοχὴ παντὸς πολίτου εἰς τὰ δημόσια, ἡ ἰσονομία. Τὸ νέον κράτος περιέχει καὶ τὰ λαμπρότερα παλαιὰ κράτη τῆς οἰκουμένης, τὴν Ἀστικὴν καὶ τὴν Λακεδαιμόνα. Συμβαίνει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν καὶ ἄλλο εὐτύχημα πολύτιμον. Οἱ πολῖται, κύριοι, τῶν ἄλλων ἐθνῶν χωρίζόμενοι ἀπὸ τὴν πατρικὴν γῆν ἀλτρημονοῦν σχεδὸν τὰ πάτρια ἢ ἀδιαφοροῦν· εἰς τὸ τέκνον τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀληθεύει ὅμως ἡ Γαλλικὴ παροιμία *loin des yeux, loin du coeur*. Εἰς τὰ ξένα τὸ Ἑλληνόπαιδον μεριμνᾷ διὰ τὴν πατρίδα, τὰ πάθη τῆς εἶναι πάθη του, ἡ χαρὰ τῆς, χαρὰ του· ὥς ἡλίον τὰ φιλογενῆ ἔργα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀγγλίας, Ρωσίας, Γερμανίας καὶ ἄλλων μερῶν.

Πῶς λοιπὸν γίνεται μὲ τόσα χαρίσματα γῆς καὶ οὐρανοῦ, μὲ τὰς εὐλογίας τοῦ χριστιανισμοῦ, μὲ τὸν πολιτισμὸν τοῦ αἰῶνος, πῶς τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικὸν δὲν ὑψώνεται εἰς τὸ καύχημα τοῦ ἀρχαίου ρήτορος; Τὶ ἐννοοῦσε, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ εὐγλωττος Περικλῆς, μὲ τὸ ὑπερήφανο, ἀλλὰ δικαιολογημένον ἐγκώμιον τῆς πατρίδος του; Ἐννοοῦσε τὰς εὐμορφὰς οἰκοδομὰς τῶν Ἀθηναίων, προϊόντα καλῆς εἰρήνης, τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ Ὀδεῖον, τὰ Προπύλαια, τὸ θγαλμα τῆς Θεᾶς, καὶ τοὺς ἄλλους ναοὺς τῶν Θεῶν, ἀνυψωμένους ἀπὸ τὰ ἐρείπια των, γκρεμισμένους ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου τῆς Περσίας, ἐννοοῦσε μάλιστα καὶ τὴν εὐχάριστον ζωὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς ἐξοχὰς των, χωρὶς νὰ φανερωθεῖ ληστῆς νὰ πάρει ἀπὸ τὴν ἀγκάλη τῶν γονέων κοράσιον ἢ ἀγόρι, νὰ τὸ σύρει εἰς τὰς σπηλιὰς, εἰς τὰ δάση, καὶ ἔπειτα οἱ πονεμένοι γονεῖς νὰ τὸ ξαγοράσουν μὲ βαρύντιμην ἐξαγοράν. Ποία, πόση καὶ ἡ πολεμικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ναυτικὴ καὶ στεριανή; Ἀκούσατε. Εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος πλοῖα ἦσαν ἀθηναῖα 180.100 τριήρεις μὲ 5.000 στράτευμα ἐκλεκτὸ ἀποχαιρέτισαν τὸν Πειραιᾶ εἰς τὴν πρώτην ἐκστρατείαν τῆς Σικελίας. Ὁ Περικλῆς ἀπὸ 200 τριήρεις ἀνέβασεν εἰς 300 τὴν θαλασσινὴν ἐτοιμασίαν τῆς πατρίδος του. Γνωστοί εἰς τὸν κόσμον καὶ οἱ περίφημοι Μακροβονομάχοι καὶ οἱ νικηφόροι στρατιῶτες τοῦ Κίμωνος εἰς τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν.

Ἡμεῖς, κύριοι, ἐξουσιάζομεν τώρα πολὺ περισσότερον μέρος ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν τότε τῶν Ἀθηναίων, τολμῶμεν τάχα νὰ καυχηθῶμεν τὸν ἔπαινον τοῦ παλαιοῦ ἀνδρός; Ἐστήσαμεν τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐξόφλησιν ἱερῶν ὑποσχέσεων εἰς τὴν θεότητα; Μοῦ γίνεται παρατήρησις, ἄλλοι καιροί, ἄλλα πλοῦτη, ἄλλο περίσσειμα λαοῦ· ὁρθὴ ἡ παρατήρησις· πρέπει ὅμως νὰ κηρύξωμεν πρὸς τιμὴν τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς ἀπολογίαν ἀδικημένου Ἑλλήνος, ὅτι ἐστάθη κειρὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα, δύο ἡμισυ ἔτη, ὅτε τὸ κράτος εἶχαν εἰς κίνησιν 50 πλοῖα πολεμικά, 20.000 στράτευμα τακτικὸ καὶ

ἄτακτο, τότε ὀργανίσθη καὶ τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, καὶ τὸ Θεολογικὸν εἰς τὸν Πόρον καὶ τὸ Ἀγροκήπιον εἰς τὸ Ναύπλιον. Τοῦτα ἔγιναν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ ἀτυχοῦς Κυβερνήτου.

Τί ἔφταιξε ; Ποῖοι φταίγουν, ὥστε τὸ παράπονον τῶν ἐλλείψεων νὰ δικαιολογεῖται εἰς τὰ μακράμενα μας χεῖλη ; Εἰς τί ἀμυρτήσαμεν ; Εἰς τί ἀντιπράξαμεν πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον, ὥστε ἀντὶς προόδου, ἀργεῖ, ὀκνεῖ ἢ δόξα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ; Ἡ ἀμαρτία φθορᾶς γεννήτρια θανάτου.

Ἐσφάλαμεν, ἀμαρτήσαμεν ὅταν νικηφόροι σπεριᾶς καὶ θαλάσσης, ἀνὰψε ὅμως μὲ μιᾶς εἰς τὰ στήθη μας οὐλόγα διχονοιῶν καὶ εἰς τὴν ἀδυναμίαν μας ὁ Αἰγύπτιος στρατάρχης καταφάνισε τὴν Πελοπόννησον· ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι καὶ ἐπλούτησαν τὰ χαρέμια τῶν Ἀγερηνῶν ἀπὸ τὰ κοράσια καὶ τὰ ἀγόρια τῶν Ἑλληνίδων μετέρων· ἀμαρτήσαμεν ὅταν εἰς ἀγαθὸν ἄνδρα, νυκτοήμερον ἀμισθον ἐργάτην τῆς πατρίδος, ἐχύσαμεν σιρὸν τὴν συκοφαντίαν, ἐκάρψαμεν τὴν φιλογενῇ καρδίαν τοῦ μὲ τὰς φωτιὰς τοῦ Πόρου· καλὸς τύχος μόνον εἰς τοῦτο, ὅτι ὡς λάμψιν ἀστραπῆς τὸ ἄχαρο βάλι ἐπῆρε τὴν πολύτιμον ζωὴν του.

Ἀδικήσαμεν τὴν Ἑλλάδα δεχόμενοι νομοθέτας μὴ Ἑλληνας· δὲν ζοῦμεν βέβαια εἰς καιροὺς ὁ ξένος νὰ σημαίνει ἐχθρός, ἀλλ' ὁ ξένος δηλοῖ ἀμάθειαν τῶν ἐθνικῶν, τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου καὶ οἱ περίπλοκοι ἀναρμόδιοι ὀργανισμοί, δικαστικοί, διοικητικοί τῆς Ἀντιβασιλείας μαρτυροῦν τὴν πικρὰν ἀλήθειαν il y a bien de la différence entre des lois bonnes et des lois convenables, ἄριστα γράφει ὁ Montesquieu. Καὶ ἄλλα οἰκοδομημένα ἀπὸ ἀπερισκεψίαν καὶ ἀχαριστίαν μας θὰ ἔλεγα, ἀλλὰ μὲ βιάζει πόθος βλάβην ἔθνικὴν νὰ ἀναφέρω, τὴν βαρύτητά της δὲν ἐξετίμησεν ἀκόμη ὡς πρέπει ὁ Ἑλληνικὸς στοχασμός.

Εἶναι, κύριοι, ὀλίγος καιρός, συναναστρεφόμενος μὲ ἓνα ἀξιόλογον συμπολίτην μας, τὸν Γεώργιον Εὐλαμπίου (ἐνθυμεῖσθε, εἶναι ὁ ληστευμένος εἰς τὸ περιβόλι τοῦ τὴν νύκτα ἐπὶ "Θέωνος), ἦλθε λόγος καὶ ἔρευνα περὶ ληστείας· δὲν ἐννοεῖς, μοῦ εἶπε, ποῖα τὰ αἰτίά της ; Λέγε, ἀποκρίνομαι. Αἰτία ὅτι δὲν εἶναι εἰς χρῆσιν ἀπὸ τοὺς λογίους ἢ ἀπλὴ γλώσσα, ἢ φωνὴ τοῦ λαοῦ· ἀπόρησα εἰς τὸ αἰτιατό του, καὶ τοῦ ἀπάντησα μὲ ἄσβηστον γέλωτα. Μὴ γελᾷς, μοῦ λέγει· σὺν κακοφανισμένος, γνωρίζω καὶ γνωρίζεις ὅτι ἄλλοτε περιφέροντο εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ λαοῦ διάφορα βιβλία εἰς κοινὴν φράσιν, ἠθικά, Θεολογικά· ἄλλα ὕψωναν εἰς ἡρωϊκοὺς στοχασμούς, ἄλλα ἐσφράγιζαν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ χριστιανοῦ τὸ σέβας τῆς Θεότητος· ἢ καταδρομὴ ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς κοινῆς γλώσσας, ὡς τάχα βάρβαρη καὶ ἀνεπιτήδεια, ἔκαμε νὰ λείψουν αὐτὰ τὰ βιβλία· τώρα βασιλεύει τὸ κἄλλος τῶν Μυθιστοριῶν, ἢ χάρις τῶν ἀσέμνων βιβλίων. Ὁμολογῶ ὅτι καὶ βιβλία ἀξιόλογα σοφῶν Ἑλλήνων ἔχει τὸ ἔθνος, ἢ μὴ καθαρὴ ὅμως δημοτικὴ φράσις τοῦ βιβλίου, ἢ τὰ χαλίκια τῆς καθαρουργίας διώχνουν ἀπὸ εὐχάριστον ἀνάγνωσιν ἢ ἀκρόασιν τὸν Ἕλληνα, καὶ δύνανται νὰ μαρτυρήσω ὅτι ὁ εὐγενὴς λαὸς τῆς Ἑλλάδος μένει ἔρημος διδασκαλίας. Εἶδα τότε τὸ φιλόπατρι, τὴν ἀξίαν τῆς γνώμης τοῦ κ. Εὐλαμπίου, ἐπειδὴ θεωρεῖ τὴν γλώσσαν ἐπιστήμην εὐεργετικὴν τῆς κοινωνίας· ἀλλὰ ποῖαν γλώσσαν ; Τὴν γνωστὴν ἢ τὴν ἄγνωστην ; Τὸ σκοτάδι ἢ τὸ φῶς ; Ποῖα ἢ γνωστὴ ; Τῶν πολλῶν, τοῦ λαοῦ.

Ἐπικυρώνει τὴν γνωμοδότησιν καὶ ὁ Σωκρατικὴ σοφία, «ὅτι οὐκ ἐντεθύμησαι ὅτι ὅσα τε νόμῳ μεμαθήκαμεν κἄλλιστα ὄντα, δι' ὧν γε ζῆν ἐπιστάμεθα, ταῦτα πάντα διὰ λόγου ἐμάθαμεν» ; Δὲν ἐννοεῖς ὅτι ὅσα ἐμάθαμεν ἀπὸ τὸν νόμον καλὰ καὶ ἄριστα, καὶ ἠξεύρομεν τὴν τάξιν τοῦ ζῆν, ἴλα αὐτὰ ὁ λόγος, ἢ γλώσσα, μᾶς τὰ ἐδίδαξεν ; Καὶ ποῖον λόγον, ποῖαν γλώσσαν ἐννοεῖ ὁ σοφὸς Ἀθηναῖος ;

Ἀ λ κ ι β ι ᾱ δ η ς. Ὁ λαὸς ἠξεύρει νὰ διδάσκει ἄλλα σπουδαιότερα τῆς τριώδης.

Σ ω κ ρ ᾱ τ η ς. Ποῖα τοῦτα ;

Ἀ λ κ ι β ι ᾱ δ η ς. Καὶ τὸ ἐλληνίζειν ἐγὼ ἀπὸ αὐτοῦς ἔμαθα.

Σ ω κ ρ ᾱ τ η ς. Ἀλλ' ὅ φίλε μου γενναϊόδωρε, τούτου τοῦ ἐλληνίζειν ἀγαθὸς διδάσκαλος ὁ λαός.

Δὲν καταφρονεῖ λοιπὸν ὁ Σωκράτης τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ, τὴν δυσολογεῖ μάλιστα ὡς διερμηνεύειν σοφίας.

Ἐνθυμοῦμαι, (ἐξοῦσαν ἀκόμη οἱ ἀνδρειότεροι τοῦ γένους), ἐνθυμοῦμαι, ἔτυχε νὰ νυχτερεύω μὲ δύο περίφημους ἄνδρας, τὸν Νικηταρᾶν καὶ τὸν Δημοτζίλειον, συνηθοῦσαν νὰ παίρνουν τὴν δροσίαν τῆς νυκτὸς εἰς τὸν καλοκαιρινὸν ἐξώστην τοῦ κ. Γεωργίου Λιούμη· μᾶς ἐπαίρναν τὰ παράωρα τῆς νυκτός, ἐγὼ ἐμάχουμουν μὲ τὸν ὕπνον, κοιμούμουν, ξυπνοῦσα διὰ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἀκούω τὴν ὁμιλίαν τους. Τί ἔλεγον ; Ἔργα ἡρώων ἀρχαίων, παραδείγματα ἀρετῆς Καρχηδονίων, Ρωμαίων, Ἑλλήνων. Συχνὰ καὶ ξεσυνερίζοντο ποῖος νὰ πρωτοπάρει τὸν λόγον· ἀλέλει ὁ μῦθος σου πολὺ, εἰς τοῦ ἄλλου, ἄφησε νὰ ἀλέσει καὶ ὁ δικός μου. Πόθεν εἶχαν διδασχθεῖ τὰ ὅσα εἰς τὸ φῶς τῶν ἀστέρων ἱστοροῦσαν ; Δὲν εἶχα εἶδῃσιν. Πολλὰ μάλιστα τῆς διηγήσεως των πρῶτη φορὰ τὰ ἤκουα ἀπὸ τὰ χεῖλη των. Εὐρισκόμενος

μίαν ἡμέραν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ κυρίου Νικολαΐδου τοῦ Φιλαδελφέως, εἰς τὴν βιβλιοθήκην του, ἤϊρα τὸ ταμεῖον τῆς γνώσεώς των· ἦτον ἓνα βιβλίον ἀπλὸ πολὺ, εἰς χρῆσιν μεγάλην εἰς τὸν καιρὸν τῆς νεότητος τῶν δύο ἀνδρῶν, τὸ *fiat di virtutibus* : «Γὸ ἄνθος χαρίτων».

Ἄλλο ἀκόμη θὰ σοῦ εἰπῶ. Περιβόητα εἰς τὸν κόσμον τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη μὲ τοὺς μετρητοὺς εἰς τὰ δάχτυλα συντρόφους του· ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀνδρὸς ἔχω ἀκούσει, πῶς ναύτης, νεώτατος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν, ὅταν ἤρχζεν εἰς λιμένα, ἐδιάλεγεν ἔρημο παραθαλάσσιο καὶ καθήμενος εἰς ἄγριο λιθάρι ἐδιάβαζεν ἔργα καὶ βίον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἔτρεχαν δάκρυα, βρόση οἱ ὀφθαλμοί του· ἡ διήγησις ἤϊρεν ἀντίλαλον εἰς τὴν κλοπασμένην καρδίαν τοῦ νέου Ψαριανοῦ. Θὰ ἦταν τὸ ἴδιον ἂν κατὰ τύχην εἶχε πάρει νὰ διαβάσει τὸν ἄλλον ἱστοριογράφον τοῦ Μακεδόνα, τὸν Ἀρριανὸν μὲ τὰ σχόλια τοῦ μακαρίτου Λούκα καὶ μὲ πολὺφυλλον λεξικὸν εἰς τὸ πλάγι;

Χαῖρε λοιπὸν, ἀπλὴ γλῶσσα, ἀφοῦ τὸν ἔρωτα ἀναψες τῶν φιλοκινδύνων κατορθωμάτων εἰς τὰ μεγαλόψυχα στήθη ἑνὸς τῶν προμάχων τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ἀνέφερα, κύριοι, ὅσα ἔκρινα βλαβερά εἰς τὸ ἔθνος· ἀκούω ὅμως νὰ μοῦ γίνεταί μία ἀντιλογία. Τὰ ὅσα ἐκατηγόρησας δὲν εἶναι κατηγορούμενα, ἐπειδὴ καὶ ὅταν ἡ ἐξουσία τοῦ προέδρου Κουντουριώτη ἐκυνήγησε τοὺς ἐναντίους, ἄλλους ἐφυλάκισε¹, ἄλλοι ἐφυγαν², ἐπροσπαθοῦσε νὰ στερεώσῃ κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν ἀντιμάχοντο οἱ δυνατοὶ τῆς Πελοποννήσου. Καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κυβερνήτην πάλιν λέγουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ μὲν ἦτον καλός, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ του ἦτον σφαλερή· ἐμπόδισε τὸν Λεωπόλδον νὰ ἔλθῃ, τοῦ ἔστησε ὀβητρον τὴν θρησκείαν, ἐξόριζε τοὺς ἐπιστήμους, τέλος οἱ ἀδελφοί του ἀφάνισαν τὴν ὑπόληψίν του. Διὰ τὰ νομοθετημένα ἀπὸ τὴν βασιλείαν δὲν ἀρνοῦνται ὅτι εἶναι δεινὰ πολὺπλοκα, ἀλλὰ εἶναι τὸ τέλειον, λέγουν, ὁ τόπος ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ συνηθίζει· τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα νὰ λείψουν, ἀνάξια ζωῆς³.

Διὰ τὴν γλῶσσαν ἡ ἀντιλογία δὲν ἔχει σπλάγγνα ἐλεημοσύνης, τὴν κηρύττει πτωχὴν καὶ διεφθαρμένην, πρέπει νὰ πλουτισθεῖ καὶ νὰ διορθωθεῖ, ὅθεν ἡ καθαρεύουσα· ἀλλοίμονον ἂν εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα ἐφαίνετο νέος Ὅμηρος στιχουργὸς τῆς ἀπλῆς· τὸ γλυκόφωνον στόμα του θὰ ἐμάγευσεν ἑλὴν τὴν φυλὴν, θὰ ἐπαθάλναμεν β,τι ἐπαθεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος, διὰ ὁκτὼ αἰῶνας ὡς φρονοῦν οἱ ἀντίλογοι, ἡ φουντωτὴ σκιὰ τοῦ Ὁμήρου ἐμπόδισε νὰ ἀνθίσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ ὁ ἀττικισμός.

Μία φορά ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, καθήμενος εἰς τὰ πεζούλια τοῦ παλατίου του τῆς Περσίας, γύρω του οἱ περίφημοι ὀπλαρχηγοί του, ἀγνάντευσε μακρόθεν νὰ ἔρχεται μαντατοφόρος, φαίνεται, μὲ ἀνηπίστευτον ταχύτητα, φτερό τὸ πόδι του· τί εἶναι; τί νὰ ἐσυνέβῃ, λέγει· μὴ μᾶς φέρνει τὴν εἴδησιν ὅτι ἀνεστήθη ὁ Ὅμηρος; Μὴ συμβεῖ νὰ μᾶς ἔλθῃ ποτὲ μηχαντῆς παρόμοιος, διατὶ τότε *addio mastella con tutti i riati*, ὅλας αἱ προσπάθειες τῶν σοφῶν τοῦ γένους διὰ τὴν διόρθωσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς φωνῆς θὰ διασκορπίζοντο ὡς νέφη εἰς τὴν λάμψιν τοῦ ἡλίου.

Ἀπὸ τὰ ὁμιλημένα φανερό τὸ κυμάτισμα τῆς γνώμης ὡς πρὸς τὰ αἷτια βλαβερά τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· ἴσως ἡ ἀντιλογία νὰ εἰπεῖ ἀκόμη, ἂν βλαβερά, δικαιολογοῦνται, ἡ μετριάζει τὴν εὐθύνην τῆς βλάβης ἀνάγκη πατριωτισμοῦ· ἀλλὰ τάχα εἶναι κανένα αἷτιον ὁμολογούμενον ἀπὸ ὅλους, θανάσιμον τοῦ ἔθνους; εἶναι· δὲν θὰ τὸ ἐκήρυττα μὲ θάρρος ἂν δὲν εἶχα μὲ ἐπιμέλειαν συνάξῃ τὰς ψήφους τοῦ κοινοῦ. Ἀπὸ πτωχοῦς, ἀπὸ πλουσίους, ἀπὸ καλῶδες, ἀπὸ παλάτια, ἤκουσα ὅτι βόσκει ἐλάττωμα εἰς τὴν ψυχὴν μας, ἐλάττωμα καρποφόρων βασάνων, μία κλίσις δηλαδὴ καὶ πρᾶξις ἀναλόγως νὰ προτιμοῦμε τὸ μερικὸ συμφέρον ἀπὸ τὸ γενικόν, *sua cuique utilitas*³· καὶ δὲν θὰ προκαλέσω ἐδῶ, κύριοι ἀκροαταί, τὰς βροντὰς καὶ τὰς ἀστραπὰς τοῦ Διὸς πρὸς τιμωρίαν. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, δύσκολον εἶναι τὸ ἀντίστροφον, ἡ προτίμησις τοῦ γενικοῦ συμφέροντος· τὸ μερικὸ εἶναι πιαστό, συγκάτοικος, συντρώγει εἰς τὸ τραπέζι σου. Τὸ γενικὸ εἶναι ὡς τι ξένο, εἰς τὰ ἄστρα, ἰδέα ἀφηρημένη· λαοί, βασιλεῖς, ἔπειτα ἀπὸ ἀνήκουστα παθήματα στενοχωρημένοι ἀποφασίζουν νὰ προκρίνουν τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ μερικὸ καὶ τότε εὐτυχοῦν. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ἂν ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος χέρσας ἀπὸ τόσους αἰῶνας ἰδιοκτησίας, οἱ ὀθωμανοὶ εἶχαν πάρει τὸ πλουσιώτερον μέρος τῆς γῆς, χέρσας ἀπὸ καλλιέργειαν ἐπιστήμης, ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ εὐχαριστημένης ζωῆς, γίνεταί εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας μὲ ἐγκαίρμον ἀτομικὸν νὰ κερδίσει, νὰ ἐξουσιάζῃ, καθὼς τὸ βρέφος ζυπνώντας εἰς τὰ βῆθη τῆς νυκτὸς, κλαίει, φωνάζει, δέρ-

1. Κολυκοτρώνης, Δεληγιανναῖοι, Γρίτζαλης κ.λπ.

2. Ζαΐμης, Λόντος, Νικηταρῶς κ.λπ.

3. Τάκιτος. Λόγος Γάλλων πρὸς Πίζωνα.

ναι χέρια καὶ πόδια, ζητώντας τὴν τροφὴν του, καὶ δὲν συλλογίζεται πῶς βασανίζει τὴν δυστυχῆ του μητέρα. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη ἀντιπράξεως, σφοδρᾶς ἀντιμαχίης πρὸς τὴν κακὴν κλίσιν τῆς ψυχῆς· ἄλλῶς κινδυνεύουν μάταια καὶ δόξαν προγόνων καὶ ἥρωϊκοὶ ἀγῶνες, ἀλλοῦ γῆς καὶ ἐλευθερίας.

Θέλω νὰ σᾶς διηγηθῶ μίαν ἱστορίαν, εἰκόνα λαμπρὴ τῶν εὐτυχημάτων τοῦ γενικοῦ συμφέροντος καὶ τῶν δυστυχημάτων τοῦ ἰδιαιτέρου. Ἦτον λαὸς εἰς τὴν Ἀραβίαν, ἐδιάβασα, δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῦ, λαὸς βάρβαρος, ἀμέριμνος τοῦ κοινοῦ καλοῦ, τὸ προσωπικὸ συμφέρον ἐθεοποιούσε, εἶχε ἀποστροφήν εἰς τὸν νόμον, ἐφόνευε τοὺς ἀρχηγούς του, καὶ τόσο ἐθηρίωσε τὸ κακόν, ὥστε καὶ συνέδριον ἐγένε καὶ ἀποφασίσθη ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὁ καθένας εἰς τὸ σπῖτι του· ἡ κοινωνία, ὡς νὰ ἐλεγαν, ἃς κουρεύεται· ἦλθεν ἡ μήνας τῆς σπορᾶς τῶν γεννημάτων. Ἦνας ἕνας εἶπε : Ἐγὼ θὰ σπεύρω τὸ χρειαζόμενον νὰ ζήσω, δὲν ὀρέγομαι ξένες φροντίδες. . . Τὸ μικρὸ ἐκεῖνο κράτος δὲν εἶχε χωράφια ἢ ἄλλα μιᾶς ποιότητος, εἶχε ξερικά, ποτιστικά, βουνήσια, καμπήσια· ἔτυχε τὸ ἔτος ἐκεῖνο μεγάλη ἀνομβρία, τὰ βουνήσια μέρη δὲν ἔβρεξαν, ὁ ἥλιος ἐκαψέ τὸ ἀστάχυ τῆς Δήμητρας· ἐξ ἐναντίας τὰ χαμηλά, ποτισμένα ἀπὸ νερὰ ποταμίσια, ἔδωκαν καλὴν ἐσοδίαν. Οἱ βουνήσιοι ἀπέθησκον ἀπὸ τὴν πείναν, ἐζητοῦσαν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς καμπήσιους, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκαν, εἰμὴ σκληροκαρδίαν καὶ ἄρνησιν. Τὸ ἄλλο ἔτος τὰ βουνὰ ἐκατέβασαν ποταμούς, ἐπελάγωσαν οἱ κάμποι, ἀφανίσθη τὸ γέννημα· λίμα κυριεύει, τὰ βουνὰ ὅμως ἐθήρισαν θαυμασίον καρπὸν· ἄμυν, ἐφώναζαν οἱ κάμποι, ἀλλ' οἱ βουνήσιοι δὲν ἐσπλαγχνίζοντο, ἐνθυμούμενοι τὴν περσινὴν ἀπανθρωπίαν τῶν καμπήσιων· καὶ πολὺς κόσμος ἐχάθη ἀπὸ ἐλλείψιν τροφῆς.

Ἄλλοι. Ἦνας εἶχε εὐμορφὴν γυναῖκα· ἐραστὴς τῆς τὴν ἄρπαξε. Σηκώθη πόλεμος ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἐραστοῦ· ἄκριοι, σκοτωμοί, ὁ πόλεμος τῆς Γρωᾶδος· ἐσυμφώνησαν τέλος νὰ δεχθοῦν τὴν ἀπόφασιν ἑνὸς τοῦ τόπου ἐκεῖνου, γνωστοῦ διὰ δικαιοσύνην καὶ τιμιότητα· τὸν ἐσιμῶσαν, τὸν παρεκάλεσαν νὰ κρίνει. Ἦ, κύριοι, τοὺς ἀπάντησε, διὰ ἐμὲ εἶναι ἀδιάφορο, ἂν ὁ Κώστας ἢ ὁ Παῦλος ἔχει τὴν γυναῖκα· ἐγὼ δὲν ἀγαπῶ νὰ χασυμερῶ, σύρτε εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ· τέλος, εἶδος θανατικοῦ ἔπιασε καὶ ἐθήριζε τοὺς κατοίκους· ἐζήτησαν ἱατρὸν, ἦλθε ἐπιτήδειος ξακουστός, τοὺς ἰάτρευε· ζητᾷ ἀντιμίσθιον τοῦ κόπου του· ἄλλος ἔστρεφε πὲς πλάτες, ἄλλος πανημέριος ἔξω τῆς οἰκίας, ἄλλοι καὶ τὸν περίπαιζαν· φεύγει ἀπὸ τὸν ἀχάριστον τόπον μὲ ὀργήν· ἡ καλὴ σου ἀρρώστια ὅμως δὲν ἄρρησε νὰ ξαναέλθῃ, φαίνεται ἐκ θείας βουλῆς· τρέχουν πάλιν συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν ἀρρωστημένων εἰς τὸν ἱατρὸν· φύγετε, τοὺς εἶπε, ἔχετε εἰς τὴν καρδίαν σας ἕνα πάθος, χειρότερο ἀπὸ τὸ ὁποῖον σᾶς ἰάτρευσα, τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ ἀχαριστίαν· θὰ ἀμάρταναι εἰς τὴν Θεότητα, ὅπου βιάζει τὴν τιμωρίαν σας, ἂν σᾶς ἐδίδα χεῖρα βοήθειας.

Ἡ ἀδικη φυλὴ ἐχάθη τιμωρούμενη ἀπὸ τὴν ἴδιαν αὐτῆς κακίαν καὶ ἀχαριστίαν. Δύο μόνον οἰκογένειαι ἔφυγαν τὰ παθήματα τῶν πολλῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο οἰκογενειῶν εἶχαν αἴσθημα φιανθρωπίας, ἐσέβοντο τὴν δικαιοσύνην, ἀνάτρεφον τὰ παιδιά τους εἰς τὴν ἀρετὴν, τὰ νομιματοῦσαν μὲ τὰ σκληρὰ παραδείγματα τῆς τιμωρίας τῶν προτέρων συμπατριωτῶν τους, τοὺς ἔδιναν νὰ ἐννοήσουν, ὅτι τὸ μερικὸν συμφέρον εἶναι συγκρατούμενον μὲ τὸ γενικόν, καὶ ὁ χωριζόμενος ἀπὸ αὐτὸ καταστρέφεται.

Πόθος, εὐχαρίστησις τῶν ἐναρέτων γονέων εἶναι νὰ ἴδωσιν τέκνα ὅμοιά των· τὴν ἡδονὴν αὐτὴν ἐγεύθησαν οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι γονεῖς. Ἀρετὴ καὶ εὐτυχία συγκατασκευάσαν εἰς τὸν εὐμορφον τόπον. Ἡ εὐτυχία του ἐκέντησε τὸ φιλόρπαγο βαρβάρων γειτόνων καὶ ἐκστράτευσαν νὰ τὸν πολεμήσουν, νὰ τὸν κυριεύσουν. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τόπου μαθηθόντες τὸν κίνδυνον ἐμήνυσαν εἰς τοὺς βαρβάρους, τί ἔρχεσθε νὰ μᾶς πολεμήσετε, ἡμεῖς δὲν σᾶς ἀδικήσαμεν ποτέ· ἂν ἔρχεσθε ὡς φίλοι, ἐλᾶτε· ρίξετε τὰ ὅπλα, ζήσετε μὲ ἡμᾶς καὶ καθὼς ἡμεῖς· ἂν ὅμως ἔρχεσθε ὡς ἐχθροί, ὁμνύομεν, μὰ τοὺς μακάριους θεοὺς, ὅτι θὰ σᾶς πολεμήσωμεν μὲ ἀπελπιστικὴν ἀνδρείαν, καὶ ἡ δικαιοσύνη θὰ εὐλογῇ τὰ ἄρματα μας. Ὁ ἐχθρὸς προχωροῦσε καταφρονητῆς τοῦ μηνύματος, ἐκστράτευσε καὶ ὁ δίκαιος λαὸς, καταμεσῆς τοῦ στρατεύματος τοποθετοῦν πὲς γυναῖκες, τοὺς γέροντας, τὰ παιδιά. Συναπαντήθηκαν τὰ δύο στρατεύματα καὶ συνέβη πόλεμος ἄψυς, αἱματηρός· οἱ βάρβαροι δὲν ἤυραν ἄλλην σωτηρίαν, εἰμὴ τὴν ἐντροπὴν τῆς φυγῆς. Δὲν μοιάζει, κύριοι ἀκροαταί, ὡς νὰ ἦτον ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος ; καὶ τὸ τέλος αὐτὸ ἐστάθη τοῦ πολέμου δικαίων καὶ ἀδίκων ἀνθρώπων.

Πιστεύω, κύριοι ἀκροαταί, τὸ διήγημά μας φῶς φανερὰ εἰκονίζει τὰ πικρὰ κατορθώματα τῆς ἰδιοτελείας καὶ τὸ σωτήριο πνεῦμα τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Ὁ ληστής, κύριοι, εἶναι ἕνας σφοδρὸς ἰδιοτελής· ἄπιστος σύζυγος, ἄπιστη συμβία, εἶναι αἰχμάλωτοι ἰδιοτελείας· ὁ ἄρπαγας ἰδιωτικῆς ἢ δημοσίας περιουσίας ἰδιοτελής· ἐμφύλιος πόλεμος, ἀκαταστασίας, αἱματοχυσίας, ἄχαρὰ προϊόντα ἰδιοτελείας· διοικητῆς ζημιωτῆς τοῦ κράτους, χαριζόμενος εἰς συγγενεῖς καὶ φίλους ἂν ἀνίσκωνι καὶ μὴ

προτιμώντας τὸν ἰκανόν, ἰδιοτελής· καὶ πόσον, κύριοι, εἶναι φθοροποιὸν τὸ μόλυσμα τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὥστε καὶ ἐπιστήμην ἀνδρὸς ματαιώνει καὶ μεγαλεῖον γεννήσεως καὶ πατριωτισμόν· παράδειγμα περίφημος ὑπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, φιλόσοφος τῆς ἀράδας τῶν ἐνδόξων φιλοσόφων, ἐνοχὸς καταδικασμένος ἰδιοτελείας ἀπὸ τοὺς ὁμοτίμους του, ὁ Βάκων Βερουλάμιος. Καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας τὸ ἴδιο ἔπαθε ὑπουργὸς Γάλλος νομομαθής, Τέστ ἡ ἐπωνυμία του, ἐπὶ Φιλίππου. Ὅποιαι ἀδικίας μεστό, ὁποῖαι ἀντιπράξεις εἰς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου τὸ ἐλεεινὸν ἀμάρτημα· ἀφοῦ καὶ ἡ συνειδήσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ χριστιανικὴ κατήχησις, ἡ μελέτη τῶν σοφῶν, τὰ συμβάντα τῶν αἰώνων, βεβαιώνουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσφέρεται ὑπηρέτης τῆς κοινωνίας, ὅχι ἡ κοινωνία τοῦ ἀτόμου· ὁ ἕνας διὰ τὸ ὅλον, ὅχι τὸ ὅλον διὰ τὸν ἕνα· καὶ ἡ κοινωνία βοηθουμένη ἀνταποδίδει ἀσφάλειαν, εὐτυχίαν, μεγαλεῖον, τέλος τῆς ὁμηγύρεως καὶ συζητήσεως τῶν θνητῶν.

Ἐδῶ, κύριοι, ἀρμόζει, νὰ ἀναφέρω σαφῆ λόγια τοῦ Ὀλυμπίου ρήτορος Ἀθηναίου : «Ἐγὼ φρονῶ, λέγει, ὅτι κράτος δυνατὸν, εὐτυχισμένον, ὠφελεῖ περισσότερον τοὺς ἰδιώτας, παρὰ νὰ λαμπρύνετο ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν ἑνὸς ἢ ἄλλου τῶν πολιτῶν, καὶ αὐτὸ ὡς κράτος νὰ πάσχει δεινὰ· ἂν τὸ κράτος ἀφανισθεῖ, συναρπάζεται καὶ ὁ εὐτυχὴς πολίτης· ἀτυχὴς ἡμεῖς εἰς πατρίδα εὐτυχισμένην, πῶζεται, εὐκολύνεται ἡ σωτηρία του· ἂν λοιπὸν τὸ κράτος ἔχει δύναμιν νὰ σώσει τὸν πολίτην καὶ ὁ ἰδιώτης δὲν ἔχει δύναμιν νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ κράτους τὴν καταστροφὴν, πῶς ὅλοι μία ψυχὴ, ἕνα σῶμα, δὲν θὰ σπρίζομεν, γινόμενοι βοηθοὶ του, σωτῆρες του ;»

Ἀκροασθεῖτε, κύριοι, καὶ τὸ πρωτότυπον ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Θεουκυδίδου, καὶ θὰ εὐχαριστηθοῦν, πιστεύω, οἱ δύο προπάτορές μας, οἱ ἀπόγονοι νὰ ἀκροάζωνται τὴν φωνὴν των. «Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην· καλῶς μὲν γὰρ φερόμενος ἀνὴρ τὸ κατ' ἑαυτὸν διαφθειρομένης τῆς πατρίδος, οὐδὲν ἥσσαν ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δὲ ἐν εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασώζεται· ὅποτε οὖν πόλις μὲν τὰς ἰδίαις συμφοραῖς οἷα τε φέρειν, εἰς δὲ ἕκαστος τὰς ἐκαίνης ἀδύνατος, πῶς οὐ χρή πάντας ἀμύνειν αὐτῇ ;».

Ὅποια εὐφροσύνη, ὅποια δόξα διὰ εὐαίσθητον πολίτην, ἀνοίγωντας τοὺς ὀφθαλμοὺς του εἰς τὸ κάλλος τῆς ἡμέρας νὰ χαιρετᾷ πατρίδα αὐτόνομον, γῆν ἐλευθερίας, μάλιστα ἂν καυχᾶται πατρίδα του τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, τῆς ὁποίας οἱ ἐπιστήμονες ἄνδρες ἐφώτισαν δύο φορὲς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν βαρβάρων τῆς Ρώμης καὶ ὅταν ἡ εἰσβολὴ τῶν φυλῶν τοῦ Βορέως ἔσβησαν σχεδὸν τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης. Τὶ ἀκόμη θαυμαστότερον ; Δὲν εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, ἡ ὁποία εἰς τὰ ἔχνη τῆς ρομφαίας τοῦ μεγάλου Μακεδόνος ἐσφράγισε συμμαχίαν μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀθηνῶν καὶ ἀπλώθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὸν κόσμον, ἡμέρωσε λαοὺς ἀγρίους μὲ τὴν χάριν τῆς εὐγλωττίας καὶ σοφίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ; Τὶ ἄλλο νὰ ἀριθμήσω ; Εἶναι ἄλλο τί ; Εἶναι. Κύριοι ἀκροαταί, μελετήσατε τὰ χρονικά τῆς οἰκουμένης καὶ δὲν θὰ εὗρετε κράτος ὡς τὸ νέον κράτος τῆς Ἑλλάδος, στημένον εἰς πλέον ἔσχα, εἰς πλέον θεάρεστα θεμέλια· τὸ θεμέλιό του εἶναι δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία· ποῖος ἀμειβάλλει ; καὶ μὴν παραξενευθεῖτε, ἂν καὶ τινὲς ἀσχημιὰς ἔβαψαν τὸν ἀγῶνα· ποῖος κατηγορεῖ τὸν ἥλιον, ἂν μαῦρα σίγητρα κάποτε περιφέρονται ἢ γλυστροῦν εἰς τὸν ὑπερήφανον δίσκον του ; Ἰδοὺ, κύριοι, ἡ δύναμις μας, ἰδοὺ τὸ μεγαλεῖον μας, — ἡ δόξα τῶν προγόνων, ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἥρωισμοὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἐδῶ, κύριοι, μοῦ ἔρχεται φυσικόν, ἀθέλητον νὰ κεντήσω μίαν χορδήν, ἡ ὁποία λαχταρίζει εἰς τὴν καρδίαν ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Κύριοι ἀκροαταί, δὲν μᾶς λανθάνει, ἀκούομεν τὸ παράπανον τῶν εὐγενῶν ἀδελφῶν μας, ὑποκειμένων εἰς σκῆπτρα ἀλλόφυλα μὴ χριστιανικά, τρέχει τὸ δάκρυ μας μὲ τὸ δάκρυ τους, πῶς νὰ τοὺς ἐλευθερώσωμεν ; πρέπει· ἀλλὰ καὶ δύναμιν στρατιωτικὴν ἂν εἴχαμεν καὶ μεγαλεῖον ναυτικοῦ, θαρρῶ ὀρθότερον νὰ ἀποφύγωμεν χύσιν αἵματος· ὁ πολιτισμὸς, ἡ ἀρετὴ, μᾶς ἀνοίγουν δρόμον ἀσφαλές, λογικῶν ὄντων ἀρμυδιώτερον, ἀθωότερον, ἂν καὶ ἀργότερον. Πολιτισμὸς ἀνώτερος, σοφώτερος, νικᾷ πάντοτε τὸν ἀδυνατώτερον καὶ ὁ βάρβαρος γονατίζει ἐνώπιον τοῦ πολιτισμένου ὡς εἰς κυριάρχην του, ἅμα γνωρισθοῦν καὶ ἔλθουν εἰς ἀντιμαχίαν. Θέλετε, κύριοι, νὰ σᾶς εἰπῶ ἕνα ἀπὸ τὰ θιγύματα τοῦ πολιτισμοῦ ; Ἱστορικὸς ἀρχαῖος ἀναφέρει τὴν μεγάλην Βρετανίαν τοῦ καιροῦ του καὶ λέγει, *divisa a toto orbe Britannia*, ἡ χωρισμένη ἀπὸ ὅλων τὸν κόσμον Βρετανία. Τὸ χωριζόμενον αὐτὸ μέρος ἀπὸ τὸν ἐπίλοιπον κόσμον διοικεῖ σήμερον μυριάδες λαοῦ εἰς τὰς Ἰνδίας, πλουτίζει ἀπὸ πανεπιστήμια, τιμονεύει τὴν Εὐρώπην, οἱ ἐνδοξοὶ κάτοικοι αὐτῆς τῆς ἄκρης τοῦ ἀρχαίου κόσμου δὲν κατώρθωσαν προχθὲς τὴν σχεδὸν μυθολογικὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀβησσυνίας ; Καὶ δεῖγμα ἀξίεπαινον πολιτισμοῦ

εἶναι καὶ ἡ προσφορά τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀνάγκη ὥπως φοβερὴ νὰ ἀποδείξωμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι τὸ ἀγγλικὸ γένος κατευώδωσε πολιτισμένες θυγατέρες εἰς πολιτισμένην μητέρα.

Ποῦ δὲν θὰ φθάσει καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος, ποῖα τιμὴ καὶ δόξα τὸν περιμένουν, πλουτιζόμενος ἐπιστήμης, χαιρόμενος καλὴν διοίκησιν. χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει καὶ τὰ πολεμικὰ γυμνάσματα· ἀσφαλίζουν τὰ ἄρματα τὴν ἐλευθερίαν, ἣ ἐποῖα ἂν λείψει, οὐδὲν ἀγαθόν, μάρτυρες οἱ αἰῶνες τῆς αἰχμαλωσίας.

Στολισμένο τὸ νέον βασίλειον ἀπὸ τὴν χλαμύδα τοῦ πολιτισμοῦ, ποῖοι ὁμογενεῖς δὲν θὰ μᾶς ἀνοίξουν τὰς ἀγκάλας των ; Ποῖος ἐχθρὸς θὰ μᾶς ἀντιπολεμήσει, ἢ, καὶ λέγω τὸ ὁσιώτερον τῶν ἀνδραγαθημάτων, δὲν θὰ μεταμορφωθεῖ ἀπὸ ἡμᾶς ;

Κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὰ 1822 πολειμιστῆς στρατιώτης περίφημος ἐπῆγε εἰς σεβάσμιον πνευματικὸν νὰ ξομολογηθεῖ, νὰ μεταλάβει. Ἐξωμολογήθη, ὁ πνευματικὸς τὸν εὐχήθη, τὸν ἐχάιδευσεν, ἀλλὰ τοῦ εἶπε, δὲν ἔμπορῶ νὰ σὲ δώσω μεταλαβιά. — Λιατί ; — Χύνεις αἷμα ἀνθρώπινον. Ὁργίσθη ὁ στρατιώτης καὶ ἔτρεξε παραπνυόμενος εἰς τὸν ἐπίσκοπον Μεθώνης. Τοῦ εἶπε, ὅσα λέγει στρατιώτης θυμώδης. Τὸν ἔκουσεν ὁ ἐπίσκοπος. Τὴν Κυριακὴν, τοῦ λέγει, ἔσου εἰς τὴν λειτουργίαν, ἔσου πλησίον μου. Ἦλθε ἡ Κυριακὴ, ψάλλεται ἡ λειτουργία· ὁ Δεσπότης εἰς τὴν μεσινὴν θύρα, εἰς τὴν ὥραν τῆς μεταλαβιάς κρατώντας τὸ δυσκοπότερον φωνάζει τὸν στρατιώτην· ἔλα, τοῦ λέγει, πάρε, κράτει τὸ δυσκοπότερον· μετάλαβε μὲ τὰ ἴδια σου χέρια· τὰ χέρια σου εἶναι πλέον ἀθῶα, πλέον εὐεργετικά εἰς τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰ ἐδικὰ μας· ἡμεῖς οἱ ἱερεῖς δεόμεθα τὸν Ὑψίστον μὲ τὴν φωνήν, ἐσὺ στένοντας τὰ στήθη σου εἰς τὰ βόλια τοῦ ἐχθροῦ.

Εἰς τὰ 1822, κύριοι, θὰ ἦμουν τῆς γνώμης τοῦ Δεσπότη Μεθώνης· εἰς τὰ 1869, συμβουλευόμενος τὰ σημάδια τοῦ καιροῦ, θεωρώντας ὅτι δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀδαμαντίνην παναπλίαν τὸν πολιτισμόν, πλέον ἀκαταμάχητον, παρὰ τὴν χαριζομένην ἀπὸ τοὺς θεοὺς εἰς τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα, εἶμι τῆς γνώμης τοῦ φιλανθρώπου πνευματικοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν μου διὰ τὴν γνώμην του, καὶ φιλώντας του τὸ χέρι, ψάλλω τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ τῆς Γαλλίας· δὲν ἔχω φωνὴν ἁρμονικὴν καὶ τοὺς λέγω μιλητά.

«Exterminez grands Dieux de la terre où nous sommes

Quiconque avec plaisir repand le sang des hommes».

«Σβήσατε, Θεοί, ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὅσους χύνουν μὲ ἡδονὴν αἷμα ἀνθρώπου».

Ἄς μαντεύσωμεν καὶ τὴ τάχα νὰ φρονοῦν οἱ Ἕλληνες οἱ θανατωμένοι τοῦ ἀγῶνος καὶ χαιρόμενοι τώρα, θεῖα πνεύματα, τὴν ἀθάνατη μακαριότητα· προτιμοῦν τὸν σκοτωμὸν τοῦ ἐχθροῦ ἢ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του ;

Μὴ νομίσωμεν, κύριοι, ποτέ, ὅτι ἡ ἐμφάνισις ἔθνων, ἡγεμονιῶν εἰς τὸν κόσμον εἶναι τυφλὸ παιγνίδι τῆς τύχης. Ἡ ἐμφάνισις των δὲν γίνεται χωρὶς βουλὴν Κυρίου. Σοφοὶ ἱστοριογράφοι καὶ παρατηροῦν, ὅτι τὰ περιβόητα ἔθνη ἐρχόμενα εἰς τὸ λημέρι τῆς γῆς, παρασταίνουν μίαν ἰδέαν, ἓνα τι ἔξοχο, ἀθάνατο, κεφάλαιον νοερὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ὅθεν ἡ φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπλούτισε τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν λατρείαν ἐνὸς μόνου Θεοῦ. Ἡ Ρώμη μὲ τύπους ἀρίστους δικαίου· τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν φιλοσυφίαν καὶ μὲ τὸ κάλλος τῆς εὐγλωττίας, καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους αἰῶνας ἡ Ὁλλανδία καὶ Ἀγγλία ἐτίμησαν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἡ Γαλλία φημίζεται διὰ τὴν πολεμικὴν τῆς τέχνην καὶ ἀνδρείαν.

Ἐγώ, κύριοι ἀκροαταί, σκεπτόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πράγματα τί πρέπει καὶ οἱ νέες γενεαὲς τῆς Ἑλλάδας νὰ προσφέρουν εἰς τὴν οἰκουμένην, εὐρίσκω καὶ λέγω, νὰ προσφέρουν πρέπει παραδείγματα ἀθάνατα ἀρετῆς. Μὴν κλείσωμεν, φίλοι καὶ ἀδελφοί, τοὺς ὀφθαλμοὺς μας εἰς τὴν λάμπιν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀποστολῆς μας.

Μὲ αὐτὰ τὰ φρονήματα, μὲ αὐτὴν τὴν ἐμπνευσιν πορευόμενοι, θὰ δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς ν' ἀποκτήσωμεν τὸν ἔπαινον τοῦ μεγαλορήτορος Ἀθηναίου, καὶ μεγαλοπρεπέστερον ἀκόμη· ὅθεν καὶ ἡ ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου τοῦ 1821 νὰ ἐορτάζεται εὐπρεπέστερα καὶ λαμπρότερα καὶ μὲ ἀκοίμητην δοξολογίαν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Εἶπα.